

כנס ברית עברית עולמית הכ"ו לשפה, ספרות ותרבות עברית

אוניברסיטת אקס-מרסיי, צרפת

ט"ו-י"ח באלול תשפ"ה ; 8-11 בספטמבר 2025

תקצירים

תקצירים

עריכה: רינה בן-שחר

התקנה: שלו בן-שחר נאָה

מירב אייל ושושי דורפברגר

merav@gordon.ac.il

shoshid@gordon.ac.il

מארגז החול לארגז הכלים: סיפורם של מגרשי המשחקים גוגנהיים-הדסה

מגרשי המשחקים גוגנהיים-הדסה הוקמו בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי ביוזמת נשות ארגון "הדסה" מארצות הברית. פעילותם נמשכה למן שנת 1925 ועד להעברתם לבעלות מדינת ישראל בשנת 1950. המגרשים, שנבנו על פי ארבעה דגמים, שיקפו כולם את האידאולוגיה האמריקאית הפרוגרסיבית שבה דגלו היוזמות, ולפיה ילדים לומדים באמצעות משחק ולכן מן הראוי לספק להם מקום ראוי לשחק בו – בסביבת הלימודים הטבעית והספונטנית שלהם או בקרבתה. ואכן, המגרשים העניקו לילדים הזדמנות חינוכית ערכית, ובמידה רבה שימשו מודל לבניית תרבות הפנאי של ילדים ונוער ביישוב היהודי.

המשחק והפנאי הופנו ופורשו ככלי לעיצוב תרבות של דור עברי חדש, דור הבונה אומה עצמאית ברוח ערכי התחייה הלאומית. לכן, אין פלא שבמגרשי המשחקים הוקמה פינת קריאה ובה ספרי קריאה בעברית, והוקצה זמן ייעודי לעידוד הקריאה. באמצעות פעילות תרבותית-לשונית מובהקת זו נחשפו הילדים לשפה העברית ולספרות העברית המתחדשת, כחלק בלתי נפרד מעיצוב תרבותם. המגרשים שימשו כמעבדה תרבותית: נבנתה בהם תרבות ששילבה בין עולמות של חינוך, שפה, תרבות עברית וציונות. תרבות זו נטמעה בילדים באמצעות אוריינות חווייתית: שיח משותף, תאטרון בובות, קריאה, כתיבה, עבודות יד, מוזיקה ופעילויות מגוונות נוספות, שכולן התנהלו בעברית ובאווירה קהילתית-ערכית.

המחקר הציב לעצמו שתי מטרות: האחת, לתאר את הדרכים שבהן בחר כל דגם להביא לידי ביטוי את החינוך הערכי שבו דגלה החברה שהתהוותה ביישוב הארץ-ישראלי הצעיר. השנייה, לזהות את העקרונות הפדגוגיים שבבסיס המפעל החינוכי של מגרשי המשחקים ואת תרומתם לביסוס חינוכם הערכי של ילדי ישראל ולעיצוב התנהגותם, בייחוד בהיבט החברתי.

קורפוס המחקר כלל מקורות ארכיוניים וספרות מחקר. בחינת הממצאים נעשתה באמצעות התבוננות מארבע זוויות ראייה והשילוב ביניהן: היסטוריה תרבותית, היסטוריה חברתית, היסטוריה פוליטית והיסטוריה אינטלקטואלית. ההתבוננות מכל זווית חשובה לעיסוק בחינוך, וההתבוננות המשולבת מאפשרת להקיף את כולם גם יחד.

שאלות המחקר היו: (1) כיצד באו לידי ביטוי המאפיינים של החינוך הערכי בארבעת הדגמים של מגרשי גוגנהיים-הדסה בארץ ישראל? (2) אילו עקרונות פדגוגיים עמדו בבסיס המפעל החינוכי וכיצד הפעילות לאורם תרמה לחינוך ילדי ישראל ולעיצוב התנהגותם?

בהרצאה נשקף את תרומתו של המיזם לעיצוב הזהות התרבותית-לאומית של הדור הצעיר ביישוב הארץ-ישראלי הצעיר באמצעות מגרשי המשחקים גוגנהיים-הדסה. נדגים כיצד אלו שימשו כמרחבים חינוכיים-תרבותיים וביטאו תפיסה חדשנית של חינוך, שהושתת על האידאולוגיה

הפרוגרסיבית ש"יובאה" מארצות הברית והותאמה להוויה הארץ-ישראלית. החיבור לציונות היה מהותי: הערכים שבבסיס היוזמה - שייכות, אחריות, בחירה, חלוציות, שיתוף, השכלה (קריאה), עבודת כפיים ואהבת הזולת - הופנמו דרך חוויה משחקית ולמידה בלתי פורמלית, שיצרו זהות אישית ולאומית כאחת.

ביבליוגרפיה

יעקבי, ב' (2019). **לומדים לשחק: חינוך משחקי כמעשה של חירות**. רסלינג.

שחור-רובין, צ' ושי' שוורץ (1998), מגרשי המשחקים של 'גוגנהיימר' הדסה': המתנ"סים של שנות העשרים. **קתדרה** 86, 75-98.

Highmore, B. (2024). Experimental playgrounds, loose parts, and the everyday aesthetics of play. *Disegno Journal of Design Culture*, VIII/01, 40-53.

https://doi.org/10.21096/disegno_2024_1bh

עוזי אלידע

ouzi@com.haifa.ac.il

שני ספרים פציפיסטיים על המלחמה הגדולה, שהופיעו ב-1929 (אחד תרגום ואחד מקור), ולידתו של השיח הפציפיסטי הארץ ישראלי

החל מסוף שנות העשרים הופיע גל של פרסומים פציפיסטים בכתבי עת ספרותיים, כמו "כתובים" ואח"כ "טורים". בהרצאה זו אטען שראשיתו של הגל הפציפיסטי הארץ ישראלי אינו קשור בהכרח לסכסוך היהודי-ערבי אלא קשור דווקא בעיסוק בזיכרון מלחמת העולם הראשונה.

העיסוק בנוראות המלחמה הגדולה לא היה מיידי. במשך רוב שנות העשרים נמנעו העיתונות והספרות העברית הארץ ישראלית (מסיבות שיפורטו בהרצאה) לעסוק במלחמת הגדולה ובהשלכותיה, אבל לקראת סוף העשור, לפתע, בקיץ 1929 החלו העיתונות והספרות לעסוק בהרחבה במלחמה.

אני טוען שהסיבה לכך הייתה הופעה של שני ספרים פציפיסטים שהוקדשו למלחמה: ספרו של הסופר הגרמני אריק מריה רמרק "במערב אין כל חדש", שסיפר את סיפורו של חייל גרמני בחזית הצרפתית. הספר, שנכתב ב-1928 והופיע במקור בגרמניה בינואר 1929, הפך מייד לרב מכר עולמי. בעקבות זאת רכשה הוצאת שטיבל הארץ ישראלית את זכויות התרגום ותכננה להוציא את הספר בסוף אוגוסט 1929. במקביל תכננה הוצאת הספרים המתחרה, מצפה, להוציא לאור את ספרו של הסופר העברי אביגדור המאירי "השיגעון הגדול - מזיכרונותיו של קצין עברי במלחמה הגדולה". ספר זה, שנכתב כמה שנים לפני רמרק ועסק בהתנסויותיו של המאירי, קצין אוסטרו-הונגרי בשדה הקרב בחזית הרוסית, התקשה למצוא במשך שנים מו"ל. אבל לאור הצלחת ספרו של רמרק, החליטה עתה הוצאת מצפה להוציאו לאור בסוף אוגוסט.

הוצאת שני הספרים התעכבה בשל מאורעות 1929 שפרצו בשבוע האחרון של אוגוסט, והם הופיעו בסופו של דבר במהלך ספטמבר 1929. דווקא בימים שבהם דפי העיתונות הארץ ישראלית היו מלאים סיפורי זוועה על מעשי הטבח בחברון, זכו ספריהם של רמרק והמאירי שעסקו בזוועות המלחמה הגדולה והעבירו מסר פציפיסטי להצלחה מו"לית חסרת תקדים. ספרו של המאירי הפך לרב המכר העברי הראשון בתולדות המולות הארץ ישראלית.

הצלחה מו"לית זו של שני הספרים במהלך השנים 1929-1930 הייתה לטענתי נקודת המוצא להתפתחותו של שיח פציפיסטי בעיתונות ובספרות העברית, שהגיע לשיאו במחצית שנות השלושים.

בהרצאה זו אבחן את תהליך הפקת ספריהם של רמרק והמאירי בעברית ואת השפעת הספרים על לידתו והתפתחותו של השיח הפציפיסטי הארץ ישראלי במחצית הראשונה של שנות ה-30.

ביבליוגרפיה

הולצמן, אבנר (1986). **אביגדור המאירי וספרות המלחמה**. תל-אביב : מערכות.

אלידע, עוזי (2019). **אביגדור המאירי ועיצוב התקשורת העממית הארץ ישראלית בשנות העשרים**. קשר, 52, חורף, 39-48.

סיריל אסלנוב

msaslan@mail.huji.ac.il

אנלוגיה מול אנומליה: מחיג' עד גזניוס

המחלוקת בין הגישה האנלוגית (על פי ההיקש) לבין הגישה האנומלית (על פי החריגה) ראשיתה כנראה ביריבות בין האסכולה האלכסנדרונית לבין האסכולה הפרגמית במפעל ההדרת שירי הומרוס (המאה השנייה לפנה"ס). היא ידעה גלגול במאה השמינית בראשית התגבשות הטקסט הקנוני של הקוראן: מדקדקי בצרה ייצגו את הגישה האנלוגית, הרואה בשפה הערבית השתקפות חוקי הטבע. לעומתם, מדקדקי כופה יישמו את הגישה האנומלית, המקבלת את מסורת השפה (לרבות השירה הקדם-אסלאמית) כמות שהיא למרות סתירותיה וחריגותיה. הדו-קוטביות הזאת בין הגישה האנלוגית לבין הגישה האנומלית חשובה לתיאור מטאדקדוקי של התפתחות הדקדוק העברי מאז יהודה חיוג'. בעוד שראשית חכמת הלשון העברית (עוד בימי בעלי המסורה) מתאפיינת בגישה פילולוגית שניתן לזהות כמבוססת על הגישה האנומלית, חיוג' חיבר שני חיבורים (ספר אותיות הנוח והמשך וספר פועלי הכפל), השואפים למצוא כללים הגיוניים לתצורת הפועל העברי. ממשיכו של חיוג' יונה אבן ג'נאח אמנם אימץ את עקרון השורש המשולש, שחיוג' קבע בעקבות בקיאותו בכתבים דקדוקיים ערביים, אך הוא ייצג גישה אנומלית, המקבלת את הנתון הטקסטואלי מבלי לעבד אותו יתר על המידה. ואולם אבן ג'נאח לא ויתר לחלוטין על הגישה האנלוגית כפי ניתן לראות בשאיפותיו הפילוסופיות, המזוהות עם עמדה אנלוגית.¹

התפתחות הדקדוק העברי מאז התקבלות כתבי אבן ג'נאח בארצות הנמצאות מחוץ לעולם דובר הערבית מגלה שהתחרות בין הגישה האנלוגית לבין הגישה האנומלית לא פסקה: דוד קמחי ממשיך בדרך נאמנה את הקו האנומלי שייצג אבן ג'נאח, בעוד שהתגובה הפילוסופית נגד אבן ג'נאח וממשיכו קמחי, המיוצגת על ידי יוסף כספי, פרופיאט דוראן ואברהם די בלמש דבקה בעקרון האנלוגיה.² אך המגמה הפילוסופית-האנלוגית בתולדות הדקדוק העברי בשלהי ימי הביניים ובתחילת העת החדשה לא החזיקה מעמד במעבר מהדקדוק העברי, כפי שטופח על ידי אנשי לשון יהודיים, להמשך דרכו של הדקדוק העברי בהקשרים הומניסטיים נוצרים. בשל זיקתם הבלעדית כמעט לרד"ק פיתחו ההבראיסטים הנוצרים את הדקדוק העברי לכיוון האנומליה, דהיינו גישה פילולוגית במהותה, המסבכת לעיתים קרובות את הצגת הנתונים הלשוניים.

ברצוני לבדוק באיזו מידה נטיות אנלוגיות בכל זאת בצבצו בדקדוק העברי של העת החדשה המוקדמת. כיצד למשל ניתן להתייחס לקומפנדיום שחיבר שפינוזה, כנראה בהשפעת האנלוגיסטי המובהק יוסף כספי? כמו כן, כדאי לבחון באיזו מידה וילהלם גזניוס, שנמנה עם מחוללי הדקדוק העברי בעידן המדעי, סטה לפעמים מגישתו האנומלית של רד"ק לטובת גישה אנלוגית. אגב קריאה מחודשת של דקדוקי הלשון העברית מחיג' עד גזניוס אנסה להעריך מהבחינה

¹ ממן תשס"א.

² על המפנה הפילוסופי בתולדות הדקדוק העברי ראה פינקלשר 1930 ואסלנוב תשס"א, קהן תשע"ט, בן-אריה תשפ"ב.

הפנומנולוגיה והמטאדקדוקית כיצד האנלוגיה והאנומליה התנגדו זו לזו ולפעמים התמזגו זו עם זו במהלך התפתחות הדקדוק העברי מימי הביניים ועד המאה השמונה עשרה.

ראוי לציין שהפילוג בין הגישה האנלוגית לגישה האנומלית לא נעשה באופן מודע. רק מתשקופת מטאדקדוקית ניתן לעלות על ההמשכיות המובילה מהדקדוק ההלניסטי עד הדקדוק הערבי ומהדקדוק הערבי לדקדוק העברי. מדובר בדמיון פנומנולוגי ולא בהכרח בהתפתחות רצופה. ואולם בכל אחת מהמסורות הדקדוקיות המתאפיינות בפילוג בין האנלוגיסטים לאנומליסטים סיבות דומות הניעו להעדפת הגישה האנלוגיסטית על פני הגישה האנומלית או להפך. בכל אחת מהמסורות הדקדוקיות האלה הגישה האנלוגית מותנית על ידי תפיסה עיונית המושפעת מהפילוסופיה האריסטוטלית: באלכסנדריה הגישה האנלוגית משקפת את המגמה האנציקלופדית שחולל אריסטו, בעוד שבפרגמון האנומליה מתאפיינת בגישה אטומיסטית ופרטנית הקשורה לפילוסופיה הסטויקנית.

ביבליוגרפיה

אסלנוב, סיריל (תשס"א). בין המדקדקים הלטיניים (דונטוס ופריסקיאנוס) לבין רד"ק, האפודי ודי בלמש לעניין הדיון הפונטי. **מחקרים בלשון ח**, עמ' 303–324.

בן-אריה, דרור (תשפ"ב). **מקנה אברהם לאברהם דבלמש: דקדוק שיטתי ומקיף של השפה העברית ברוח הדקדוק הספקולטיבי**. רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

ממן, אהרן (תשס"ח). רבי יונה אבן ג'נאח: בין פילוסופיה ללשון. **לשונו ע**, עמ' 351–359.

קהן, משה (תשע"ט). **השפה העברית בראי חכמת היגיון: משנתו הלוגית-הפילוסופית של רבי יוסף קספי**. רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

Bruno Finkelscherer (1930). *Die Sprachwissenschaft des Josef Ibn Kaspi*. Göttingen, Dieterische Universitätsbuchdruckerei.

חגית אריאלי-חי

harieli69@gmail.com

עיצוב זהות על ידי משא ומתן בתהליך רכישת השפה העברית

הרצאה זו תעסוק בקשר המורכב בין למידת שפה לעיצוב זהות דרך המקרה המיוחד של רכישת הלשון העברית. על בסיס מקרה הבוחן של ארבעה לומדי עברית מרקעים שונים, אציג כיצד לומדים מנהלים משא ומתן, בונים ומגוונים את זהותם באמצעות מעורבותם והשתלבותם בלשון העברית ובתרבותה. ההרצאה מציעה תובנות על האופן שבו תאוריות חברתיות-תרבותיות, גישות פוסט-סטרוקטורליסטיות ותיאוריית ההשקעה של נורטון מאירות את הבנתנו על זהות לומדי השפה העברית. על ידי ניתוח המוטיבציות, האתגרים והחוויות הטרנספורמטיביות של הלומדים, ההרצאה מדגימה כיצד לימוד עברית הופך לזירה של משא ומתן על זהות, חיבור תרבותי וצמיחה אישית, עם השלכות על פדגוגיה של שפה והבנה בין-תרבותית.

נקודות עיקריות:

- מסגרות תיאורטיות להבנת זהות של לומדי שפה (ויגוצקי, בורדייה, נורט)
- ניתוח מקרי חקר המציגים דרכים מגוונות לעיצוב זהות דרך לימוד הלשון העברית
- תפקידם של השקעה, סוכנות והקשר חברתי בלמידת שפה ובבניית זהות
- השלכות מעשיות למורי שפה ולמעצבי תוכניות לימוד
- כיווני מחקר עתידיים בנושא שפה וזהות בהקשרים רב-לשוניים.
- רלוונטיות

הרצאה זו תתרום לדיון המתמשך בנוגע לממדים החברתיים-תרבותיים של למידת שפה מעבר לרכישה לשונית. היא מציעה תובנות חשובות למחנכי שפות, למנהלי תוכניות ולחוקרים המעוניינים ליצור סביבות לימוד שפה כוללות.

ביבליוגרפיה

- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Cambridge: Polity.
- Norton, B. (2000). *Identity and Language Learning: Gender, Ethnicity and Educational Change*. Harlow: Pearson Education/Longman.
- Norton, B. (2013). *Identity and language learning: Extending the conversation*. Bristol: Multilingual Matters.
- Norton, B. (2014). Identity and poststructuralist theory. In: S. Mercer & M. William (eds.), *Multiple perspectives on the self in SLA*. Bristol: Multilingual Matters, 59-74.
- Vygotsky, L. (1978). Interaction between learning and development. In: M. Cole (ed.) *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, Ma: Harvard University Press, pp. 79-91.

תומר בוזמן

tomerbu@education.gov.il

"הכול מסכימים שהלשון צריכה עדכון גרסה" – מגמות ויעדים בתוכנית הלימודים בעברית במדינת ישראל

בכל דור ודור מקוננים קברניטי החינוך ומנהיגי העם כי "הולך ופוחת הדור". עדויות לכך יש למכביר, למן המקורות הקדומים ועד לימינו. מצב תמידי של אינחת מהשליטה של הצעירים בשפתם מחייב בחינה מתמדת של המטרות והיעדים המוצהרים של תוכנית הלימודים בעברית, בייחוד תוכנית הלימודים המיועדת לדובריה הילידים של השפה. ההרצאה תסקור מגמות ויעדים בתוכניות הלימודים ב"עברית" (הבנה, הבעה ולשון) בעשרות השנים האחרונות, לרבות בתוכנית המתעדכנת בימים אלה.

העברית היא שפת המורשת ושפת התרבות העברית, ובכך המקצוע "עברית" במערכת החינוך בישראל הוא מקצוע מעצב זהות. בתוך כך, על תוכנית הלימודים להביא בחשבון היבטים תקשורתיים מגוונים של השפה, כמו גם את התפתחותה לאור מגמות רווחות בפדגוגיה, בתקשורת ובחברה בכלל. לדוגמה, סוגיית השימוש בעברית 'רב-מגדרית' במערכת החינוך בכלל ובמקצוע "עברית" בפרט מעוררת דיון ער בקרב ציבור המורים לעברית על מקומה בלימוד עברית ועל ההיבטים הפוליטיים שהיא מייצגת. דוגמה נוספת היא הטמעת המיומנויות המשתנות של קריאה וכתביה דיגיטליות וכן השימוש בכלי הבינה המלאכותית. כלי ה-AI והטכנולוגיה המתקדמת נהיו רכיבים משמעותיים בהנחלת השפה וברבזמן גם יעדים כשלעצמם בתוכנית הלימודית.

את עדכון תוכנית הלימודים בעברית מנחות מגמות סותרות של שימור והתחדשות, אך בעיקר הרצון לשמור על הרלוונטיות של המקצוע לחיי התלמידים ולמציאות שבה הם חיים ולשקף את האהבה והיופי בעברית כפי שרואים אותם המורות והמורים.

ביבליוגרפיה

- בורשטיין, ר' (2014) תכניות הלימודים בלשון העברית. **דפים**, 57, 125-136.
- השכל שחם, ע' ושיניאק, מ' (2015) הוראת לשון בישראל – בין חזון למציאות: גלגולה של מדיניות לשונית. **חלקת לשון**, 47, 143-188.
- משרד החינוך (בהכנה). **עברית לבית הספר העל יסודי**.
- רוזנר, ר' (2015). מגישה מונוליתית לגישה פלורליסטית בתכניות הלימודים בעברית כשפת אם. **חלקת לשון**, 48, 161-178.
- שורצולד, אורה (2012). מלשון לימודים ללימוד לשון. בתוך ע' השכל שחם, ר' בורשטיין, ע' עמיר וה' אתקין (עורכות), **מזמרת הלשון** (עמ' 139-146). משרד החינוך.

יהודה ביטי

yehudab@herzog.ac.il

בית-המדרש לרבנים בצרפת: רצף ותמורה

בית-המדרש לרבנים בצרפת, השוכן בלב הרובע הלטיני בפריז, היה המוסד הראשון באירופה שהוקם במטרה להכשיר רבנים מדור חדש – רבנים המותאמים לרוח הזמן ולתמורות האידאולוגיות והחברתיות של העת החדשה. מאז הקמתו בשנת 1830 ממלא המוסד תפקיד מרכזי בהווייתה של הקהילה היהודית בצרפת, החל מימי האמנציפציה וההשתלבות בחברה הכללית, עבור דרך שתי מלחמות העולם, וכלה בגלי ההגירה מצפון-אפריקה בשנות החמישים והשישים של המאה העשרים, שהובילו לעיצוב מחדש של פני הקהילה.

אף על פי שבית-המדרש תפס מקום מרכזי במוסדות היהדות הצרפתית, תולדותיו טרם זכו למחקר מעמיק. ההרצאה תעסוק באתגרים שעמדו בפני המוסד לאורך הדורות, תוך התמקדות בשאלת עיצוב דמותו ותפקידו של הרב המתמודד עם צורכי השעה בקרב קהילתו. ניתוח של תוכניות הלימודים לאורך השנים מצביע על שלושה דגמים שונים של רבנות שהתפתחו במוסד: **הרב המשכיל, הרב החוקר והמנהיג הקהילתי**. שלושת הדגמים הללו משקפים את התמורות הרבות שעברה הקהילה היהודית בצרפת במאות התשע-עשרה והעשרים ואת הדרכים שבהן ניסתה להגדיר מחדש את מקומה ואת זהותה נוכח אתגרי הזמן.

ביבליוגרפיה

ידידיה, א' (עורך) (תש"ע). **בתי-מדרש נוסח אשכנז**. ירושלים, 13-65.

מאיר, מ' (תשס"ו). הקמתם של בתי-מדרש לרבנים בגרמניה. בתוך: ע' אטקס (עורך), **ישיבות ובתי מדרש**. ירושלים, 199-207.

Bitty, Y (dir.) (2024) *Le Séminaire israélite de France*. Paris.

Goldberg, A.S (dir.) (2023) *Histoire juive de la France*. Paris, p. 393-418.

השתקפותם של המניעים הטיפוסיים שברומן היווני של התקופה הרומית המאוחרת בסיפור הדרשני של האגדה: סיפורם של יוסף ואשת פוטיפר במדרש "בראשית רבה"

הסיפור הדרשני של האגדה, אף ששורשיו נעוצים באופן מהותי בפרשנות של כתבי הקודש, מגלה סגנון נרטיבי שבו במידה מסוימת מהדהדים מאפייני הרומן היווני של התקופה הרומית המאוחרת. מדרש אגדה, באמצעות "היסטוריוגרפיה יצירתית" (יצחק היינמן – **דרכי האגדה**), הרבה לייפות סיפורים מקראיים בפרטים דמיוניים, להרחיב את הפן הפסיכולוגי של הדמויות או לעבד את העלילות באופן שניתן להתפרש כהרפתקני. מסעו של יוסף דרך העבדות, עלייתו לגדולה במצרים ומפגשיו עם דמויות שונות, כפי שמתואר במדרש **בראשית רבה** (המאות ה-4 וה-5 לספירה), יכולים גם כן להתפרש כסיפור הרפתקאות המתרחש בהשגחה אלוהית, מלא במכשולים וניצחונות. נטייה סיפורית זו שבאגדה ייתכן שמצאה הקבלות ואולי אף השפעות עדינות מעלילות ההרפתקאות הנפוצות ברומנים מהתקופה העתיקה המאוחרת, הן פגאניים הן נוצריים, כמו למשל **מטמורפוזות** (*Metamorphoses*) של אפוליוס ממדאורה (סוף המאה ה-2 לספירה), **אתיאופיקה** (*Aithiopiká*) של הליודורוס (המאה ה-3/4 לספירה), **ולאוקיפה וקליטופו** (*Tà katà tēn Leukíppēn kai Kleitopōn*) של אכילס טאטיוס (סוף המאה ה-2 לספירה, אך כנראה רומן זה זכה לתפוצה רק מאוחר יותר), **מעשי פאולוס ותקלה** (*Práxeis Paulou kai Thékles*) או **מעשי כיפא** (*Práxeis Pétrou*) ו**מעשי יוחנן** (*Práxeis Iōánnou*) (כולם מסוף המאה ה-2 והמאה ה-3 לספירה). הדבר תקף גם לגבי העיבודים הקדומים יותר או המקבילים מבחינה היסטורית של סיפורו של יוסף, והם מוצעים על ידי יוסף בן מתתיהו ב**קדמוניות היהודים** (*Ioudaïkē Archaïología*) (סוף המאה ה-1 לספירה) או ברומן הנוצרי מהמאה ה-4 **יוסף ואסנת** שלא נשתמר במקור היווני אלא בתרגום ארמי-סורי - **כתבא דיוסף ואסנת** (המאה ה-3 לספירה).

היסוד הדתי, שהוא יסוד מרכזי הן בסיפור הדרשני שבאגדה הן ברומן היווני של התקופה העתיקה המאוחרת, מתגלה בדרכים נפרדות ועם זאת חופפות. רומנים מהתקופה העתיקה מרבים לשלב מניעים דתיים, בין אם באמצעות נוכחות או התגלות פתאומית של דמויות אלוהיות, כישוף, נס וכדומה, כפי שזה מופיע לדוגמה ברומן **מטמורפוזות** של אפוליוס ממדאורה. גם פעולות האל כפי שהן מתוארות בעיבוד המדרשי של סיפורו של יוסף יכולות להתפרש בהקשר ספרותי רחב יותר הנעוץ בסגנון הרומן מהתקופה הרומאית המאוחרת. ברומן זה אמונות ומנהגים דתיים עיצבו באופן פעיל את הנרטיב, וזאת בנוסף למטרה בידורית בלתי שכיחה המתבטאת בתיאור סיטואציות שבהן חייו של הגיבור עומדים בסיכון או במניעים ארוטיים או פורנוגרפיים ותוך הבלטת אירועים יוצאי דופן. בעוד שהסיפור הדרשני, במהותו, מבקש להעביר הדרכה מוסרית מתוך סיפורי התנ"ך, כוונתו הבלתי מבוטלת היא גם לבדר את הקורא ולא חסרים בו מרכיבים קומיים מצחיקים. הפן הזה מובלט גם בקריאה המדרשית של פרשת אשת פוטיפר (**בראשית רבה**

פרשה פ"ז) אשר מביאה לידי ביטוי את תשוקתו המינית ואת כישלונו של יוסף לספק אותה. העיבוד המדרשי של המפגש שבין יוסף לאשתו של פוטיפר מתאר את שתי הדמויות האלה כאחוזות תשוקה, אם כי במסגרת אתית שונה. יתר על כן, ההסברים הביזאריים לכישלונו המיני או להתנגדותו של יוסף לפיתוי, כולל פיזור זרעו דרך ציפורניו, יכולים להתפרש כחופפים את התעניינותו היתרה של הרומן היווני של התקופה הרומאית המאוחרת בדברים יוצאי דופן וגרוטסקיים.

הרצאתי מבוססת במידה מסוימת על גישתו המחקרית של דניאל בויארין, המעודדת חוקרי ספרות חז"ל להתייחס לאגדה ולמדרש אגדה לא כמסורת ספרותית אטומה הרמטית אלא כיצירה שייתכן שהושפעה מהתרבות הספרותית התוססת באותה תקופה. בעוד שהמטרה העיקרית של המדרש נותרה תיאולוגית ופרשנית, האסטרטגיות הנרטיביות והנושאים שהוא מאמץ עשויים לשקף את הסגנון הנפוץ בספרות של התקופה העתיקה. דניאל בויארין טוען כי ספרות חז"ל הייתה ביטוי דתי ותרבותי שצמח לצידן של הספרות הפגאנית והנוצרית הקדומה שהתפתחו במאות ה-2 עד ה-5 לספירה – והקשר זה מצביע על מצע פורה לחילופי תרבות ועל פוטנציאל לספיגה של יסודות ומניעים נרטיביים.

נאוה בלוך

navabloch@gmail.com

שפת התיאטרון של הקומדיה דל ארטה ושימושה בהוראת עברית

שפת התיאטרון של הקומדיה דל ארטה (קומדיית השחקנים או האומנים שאינה הקומדיה המלומדת) נוסדה באיטליה במאה ה-16, נפוצה בכל העולם והשפיעה על השפה התיאטרונית של כל המחזאים שנולדו אחריה, ממוליר ועד לתיאטרון הישראלי המודרני. היא מקום טוב להמחיש את התזה שלי להוראת השפה העברית באמצעים אינטרדיסציפלינריים השואבים משפה, תיאטרון, תקשורת ופדגוגיה.

בהרצאה בכנס אציג מגוון של מאפיינים של הק.ד.א. הניתנים להמחשה ושימוש בכיתה, כמו תמונות, דמויות שניתן להמחזי, תחפושות ואביזרים, אפיונים, כלי עבודה למורה (לאצ'י) שאותם הוא יכול להכין מראש, דיאלוגים ומונולוגים בעברית פשוטה ועוד.

כלי העבודה של המורה הם אלו של **השחקן**: הוא משתמש באינטונציות, מבטא בקולו או בליווי מוסיקלי את המילה או המשפט הנלמד. המורה יכול להיכנס לתוך **דמות אחידה** ולהתרכז בה. אותה דמות יכולה לשאת **מונולוג** שאותו תקרא בגוף ראשון. היא יכולה לנהל **דיאלוג** עם דמות אחרת. התלמידים יכולים להיות **הקהל**. הרחוב הוא **התפאורה**. **האביזרים** יאפיינו את הדמות או המצב כמו תמונה בת 1000 מילים.

שפת התיאטרון הזה, שרבים נוהגים לכנות **תיאטרון רחוב**, מתכתבת עם הגישה של העברית המדוברת. בהרצאתי אראה את השימוש בה ובסלנג, על רקע הקומדיה המלומדת והעברית התקנית. אציג דמויות שקיבלו השראה מה ק.ד.א., כמו זו של **פנטלונה** או **הדוקטורה**. **הבייבידול** של **ביג תוחאס** במחזה של חנוך לוין בתיאטרון 'הקאמר' בישראל יוצג כגלגול דמות שנולדה ק.ד.א. לא מן הנמנע שדוברי יידיש ואנגלית ישאבו ממנה, בהומור, את המונחים המקבילים בעברית (ישבן גדול).

הרצאה זאת מבוססת על אחד מפרקי התזה שלי לאוניברסיטת פאריס 8 המוגשת בימים אלו בהנחיית ד"ר גדעון קוץ. הפרק מסכם למעשה את השימוש בדוקטורנה התקשורתית ושפת התיאטרון להוראת השפה העברית על כל רבדיה תוך שימוש בכלים המצויים בידי כל עובד הוראה. אשלב בהרצאתי שרידי טקסטים של מחקר תיאטרון הקומדיה דל ארטה, שעליהם התבססו התיאוריות שנכתבו עליה. לא מן הנמנע שאציע איך לכתוב על בסיס אותם שרידים טקסטים מילוליים ותיאטרוניים בעברית.

ביבליוגרפיה

לוין ח. (1987). 'מה אכפת לציפור'. מערכונים ופזמונים. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה.

Sover A (2021). *Jewish Humor. An Outcome of Historical Experience Survival and Wisdom*. Cambridge Scholars Publishing.

נספחים

1. ציורים מקוריים של רות דר למחזות של חנוך לוין, באישור מיוחד לשימוש בכנס.
2. תמונות ותמלולים של טקסטים לשוניים של ק.ד. א.
3. מחזה ותיק והפקה מודרנית של 'הנסיכה טורנדוט' מאת ג'וליאני בבימוי עודד בארי (1982) - תיק צילומים וכתבות בארכיון התיאטרון הישראלי באוניברסיטת תל אביב, כולל כתבה שלי.

אירנה בלנקי-קרלין

Irenab16@gmail.com

לזכרו של ד"ר יצחק צדקה ז"ל: תולדות חייו ותרומתו לבלשנות העברית

ד"ר יצחק צדקה ז"ל, בלשן דגול ותחבירן מבריק, אדם מיוחד במינו ואיש בעל לב ענק, נפטר ב-29.09.24 בגיל 101 בתל-אביב. זכיתי להכירו היכרות אישית עמוקה במשך 25 שנה. הרצאה זו אבקש להקדיש לתולדות חייו ולתרומתו של צדקה לבלשנות העברית תוך התייחסות למחקריו הבולטים.

צדקה נולד בבגדד בשנת 1923, ועלה ארצה בשנת 1927. אביו עזרא יצחק צדקה היה נצר למשפחת רבנים ופייטנים ידועים בבגדד, ואימו שחלה הייתה בתם של הרב סלמן עיני, רב הכפר בצפון עיראק, ושל רבקה נתן כהן מטבריה.

במאמריו הרבים ובספריו פורצי הדרך חקר צדקה לעומק כל סוגיה אפשרית בתחביר העברית החדשה. הוא התייחס לסוגיות תחביריות טהורות, לסוגיות תחביריות סמנטיות, לשירה ותחביר, לסוגיות בהוראת תחביר, לחידושים בלשון ימינו ועוד. כמו כן, הוא כתב על כללי הניקוד ועל הוראתם. צדקה היה לא רק איש אשכולות – דובר ארבע שפות, חוקר ברמה מקצועית גבוהה מאוד ובעל ראייה תחבירית-סמנטית רחבה, צייר נפלא וראש קבוצת כדורגל (בצעירותו) – אלא גם בן אדם מדהים שהצטיין בפשטותו, כמו כל הגאונים (בלנקי-קרלין, 2025).

עבודת הדוקטור של צדקה "משלימי הפועל בעברית החדשה" (1974) וספרו "תחביר המשפט לאור תיאוריות חדשות" (1978) בהוצאת אקדמון, אשר התבסס עליה, היו ללא ספק פריצת דרך בתחום התחבירי-סמנטי, בעיקר בסוגיית הפועל והצרכותיו. במיוחד בלטה תרומתו של הפרק הרביעי, שהתמקד בפועלי המקום בעברית החדשה ובהבחנה בין משלים מקום מוצרך ובין תיאור מקום חופשי (לא מוצרך). גישתו של צדקה אומצה על ידי חוקרי התחביר המובילים (צדקה, תשנ"ח: ט-יא). גם לעבודת הדוקטור שלי, שעסקה בפועלי המקום הסטטיים בלשון התנאים (בלנקי, תש"ע), היו מחקריו של צדקה (1974 ו-1978) תשתית משמעותית (בלנקי-קרלין, 2025).

צדקה כתב ספרי מחקר ועיון, ופרסם גם ספרי לימוד לא מעטים. מאמריו הרבים של צדקה, שפורסמו במהלך שנים רבות בבמות שונות, קובצו בשני ספריו: "מחקרים בתחביר ובסמנטיקה" (תשנ"ח) ו"מחקרים בתחביר ובסמנטיקה – פרקי המשך" (תשע"א), שיצאו לאור בהוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. את סקירת ספרו (תשע"א) פרסמתי בכתב העת "חלקת לשון" (בלנקי, תשע"ג).

ביבליוגרפיה

בלנקי, א' (תש"ע). פועלי המקום הסטטיים ודרכי הצרכתם בלשון התנאים – עיון תחבירי, סמנטי ופרגמטי (עבודת דוקטור), אוניברסיטת תל אביב.

בלנקי, א' (תשע"ג). סקירת הספר 'מחקרים בתחביר ובסמנטיקה – פרקי המשך' מאת יצחק צדקה (תשע"א). **חלקת לשון**, 45, 216–227.

בלנקי-קרלין, א' (2025). האיש שכולו אור – לזכרו של ד"ר יצחק צדקה ז"ל.

<https://naphhebrew.org/hhe-27-2025> נדלה מ-*Hebrew Higher Education*, 27

צדקה, י' (תשנ"ח). **מחקרים בתחביר ובסמנטיקה**. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ניצה בן-ארי

nitsaba@tauex.tau.ac.il

לתרגום רומן א-בינארי לעברית: "ספר הדם" מאת קים דה לוריזון

בהרצאה זו אני מבקשת לחלוק את קשיי תרגום רומן של סופר/ת א-בינארי/ת מגרמנית לעברית, שהיא שפה מגדרית. בעברית (כמו בגרמנית, ובשונה מהאנגלית, למשל) המין הדקדוקי קיים בכול: לכל שם עצם יש מין דקדוקי, ובכל מערכות הנטייה יש צורות בעלות מין – פעלים, שמות תואר, כינויי קניין ועוד. מיותר לציין ששמות העצם בגרמנית ובעברית אינם בעלי אותו מין; שבגרמנית, שלא כבעברית, נטיית הפועל בגוף הראשון והשני זהה בזכר ונקבה; ובגרמנית יש, נוסף לזכר ונקבה, גם שם גוף סתמי *das/es*, המשמש לחפצים, אבל גם לילד/ה (*das Kind*). נתונים אלה היו ידועים לי כשהתחלתי לתרגם מגרמנית את *Blutbuch*, ספרם של קים דה לוריזון (Kim de l'Horizon שם בדוי).

הסופר/ת השווייצרית/ת בן/בת ה-30 עוררו סערה בגרמניה, באוקטובר 2022, כאשר פרס הספרות הגרמני היוקרתי הוענק להם/ן על רומן הביכורים שלהם **ספר הדם** *Blutbuch*. פה ושם נשמעו טענות שהפרס הוענק מסיבות "פוליטיקת זהויות". מיד נמכרו הזכויות לתרגום ל-13 שפות (כולל עברית).

ב-2023, קים ערכו בשווייץ סמינריון לכעשרים מתרגמים מהעולם, אירוע חד-פעמי לרומן ראשון. המתרגמים הודרכו איך להתמודד עם הקשיים המרכזיים. בין היתר ביקשו קים לא להשתמש בפתרונות כמו הס/ן שנכנסו לשימוש בשפות שונות, אבל לא היו קיימים בשנות ילדותם, שעליהן נסוב חלק מהרומן.

כשנה עבדתי על התרגום לעברית ומתחתי את גבולותיה, תוך התייעצות עם קים. באותה תקופה התפתח בין הבלשנים דיון על פריצת מחסומי השפה העברית, שהעיד על חסרים, אך לא סיפק לי פתרונות.

בהרצאתי לא אפרט את בעיות התרגום ה"רגילות", הנובעות מההבדל בין הגרמנית המיוחדת של קים והעברית, אלא אתרכז בבעיות תרגום של טקסט א-בינארי לשפה מגדרית. אך הדברים תלויים זה בזה. הרומן הוא חיפוש כאוב אחר "אני" שונה מכל סביבתו, וכל פרק בו שובר מחסום אחר של השפה והספרות. מכאן שכל פרק הוא חיפוש אחר פתרונות חדשים בעברית. בפרק השני, למשל, המספר מדבר על עצמו/ה, על הילד/ה המתוסכל/ת שהיה/תה, בגוף שלישי *das Kind, es* (it). בפרק השלישי, שבו קים מגיעים לשיא היצירותיות המבטלת ז'אנרים, משלבים, חוקים, הזמינו קים את המתרגמים ליטול חירות ספרותית ולהשתמש בעוצמתה היצירתית החתרנית של הלשון. בכך הס/ן מבטאים את השקפתם/ן שהתרגום הוא אמצעי המאפשר לטקסט למצוא קולות נוספים, גופים נוספים ולממש פוטנציאל חדש. קים מאמינים שעלינו לשבור את מחסום הלשון, ומדגישים שהלשון לא נוצרה כדי לשלוט בנו אלא כדי שאנו נשלוט בה כרצוננו.

ביבליוגרפיה

דה לוריזון, קים (2024). **ספר הדם**. מגרמנית: ניצה בן-ארי. ירושלים ותל-אביב: שוקן.

De l'Horizon, Kim (2022). *Blutbuch*. Köln: DuMont Buchverlag.

<https://behevrat-haadam.org/orli-nitis-yakoby3>

ניטיס-יעקבי, אורלי (2020). איך אומרים אישה בעברית? על שיוון מגדרי בשפה ולמה זה בכלל משנה. **בחברת האדם – אנתרופולוגיה בישראל ובעולם**.

<https://behevrat-haadam.org/orli-nitis-yakoby3>

Dakwar, Louise (2022). *Experiences and Understandings of Gender, Gender Identity, Body and Sexuality Among Trans* People*. A Thesis submitted for the degree "Doctor of Philosophy". University of Haifa.

<https://yodaat.org/en/item/publications/JX3YYTIS>

Rose, Emily (2016). Keeping the trans in translation: Queering early modern transgender memories. In: *Translating Transgender*, eds. Susan Stryker & Paisley Currah, Vol 3, 3-4. Duke University Press.

<https://read.dukeupress.edu/tsq/article/3/3-4/485/24782/Keeping-the-Trans-in-TranslationQueering-Early>

גוני בן-ישראל קסוטו וברק אורבך

gonibenis@gmail.com

barak.oranim@gmail.com

"שָׁעַת לֹא בָּשָׂר": עַל שְׁתֵּי אֶסְטֶרְטִגִּיּוֹת לִיצִירַת הוֹמֹר לְשׁוֹנִי וְאִירוֹנִיָּה בְּשִׁירָה הָעִבְרִית הַחֲדָשָׁה
הוֹמֹר לְשׁוֹנִי נּוֹצֵר כַּאֲשֶׁר יֵשׁ אִי־הֶתְאֵמָה בֵּין יִסּוּדוֹת לְשׁוֹנִיִּים. הוּא מִתְקִיִּים כַּאֲשֶׁר נּוֹצֵר מִצָּב לְשׁוֹנִי הַחוּרָג מִן הַשְּׁגוֹר כְּתוּצָאָה מִמְּנִיפּוֹלְצִיָּה לְשׁוֹנִית. יֵשׁ דְּרָכִים מְגוּוֹנוֹת לִיצִירַת הוֹמֹר, "אֵךְ הַמְשׁוֹתָף לְכוֹלֵךְ הוּא הַהִפְתָּעָה, חוֹסֵר הֶהֱתֵאֵמָה וְהַזְמָן הַקָּצֵר" (זִיו, 1996 : 99). לְפִיכֵךְ מִצָּאֵנוּ כִּי ז'אֲנֵר הַשִּׁירָה, בְּשֵׁל תְּכוֹנוֹתֵיו הַמֵּרְכָּזִיּוֹת – קוֹצֵר, דְּחִיסוֹת וּמִבַּע מוֹקֶפֶד – הוּא הַז'אֲנֵר הַסְּפָרוֹתִי הָאִידֵאלִי לְבַחִינָה וְלַהֲצָגָה שֶׁל הוֹמֹר לְשׁוֹנִי כְּפִי שֶׁהוּא מִתְבָּטָא בְּאֻמְצָעוֹת הַשִּׁימוּשׁ בְּמִנִּיפּוֹלְצִיּוֹת לְשׁוֹנִיּוֹת. בַּהֲרָצָאָה נִבְחָן אֶת מוֹפְעֵיהֶן שֶׁל שְׁתֵּי מִנִּיפּוֹלְצִיּוֹת לְשׁוֹנִיּוֹת הַמוֹכְרוֹת כַּאֲסֶרְטִגִּיּוֹת שְׂכִיחוֹת לִיצִירַת הוֹמֹר לְשׁוֹנִי בְּסָפְרוֹת : מִיִּמּוֹשׁ הָאִידִיּוֹם וּשְׂבִירַת צִירוּפִים כְּבוֹלִים. אֶסְטֶרְטִגִּיּוֹת אֵלּוּ טֵרֵם נִחְקְרוּ זֶז לְצַד זֶז בְּרֵאִיָּה רּוֹחֶבֶת בַּהֲקָשֶׁר שֶׁל הוֹמֹר בְּשִׁירָה הָעִבְרִית הַחֲדָשָׁה, תּוֹךְ עִיסוֹק בְּשִׁירֵיהֶם שֶׁל מְשׁוֹרְרִים שׁוֹנִים וְלֹא תּוֹךְ הַתְּמַקְדּוֹת בְּמִשׁוֹרֵר בּוֹדֵד.
הַשִּׁירָה הָעִבְרִית לְדוֹרוֹתֶיהָ הִיא כֹּר פּוֹרָה שֶׁל טֶקְסְטִים שְׁבָהֶם נּוֹצֵר הוֹמֹר לְשׁוֹנִי תּוֹךְ שִׁימוּשׁ בְּשְׁתֵּי הָאֶסְטֶרְטִגִּיּוֹת הַלָּלוּ. מִן הַמִּצָּאִי הַרְחָב בְּחֵרָנוּ לְמַקְדֵּת אֶת הַדִּיּוֹן בְּשִׁישָׁה שִׁירִים שְׁבָהֶם הָאֶסְטֶרְטִגִּיּוֹת הַלְשׁוֹנִיּוֹת וְהַהוֹמֹר מִשְׁמָשִׁים לְהַבְעֵת בִּיקוֹרַת חֲבֵרִית. הַשִּׁירִים הַנִּידוּנִים הֵם מִפְּרִי עֵטֶם שֶׁל אֲגִי מִשְׁעוֹל ("בִּקְתָּה בִּקְצָה יַעֲרֵ" ו"לִכְלֵ מֵת יֵשׁ שֵׁם", 2020), גִּיּוֹרָא פִּישֵׁר ("בְּרֵהִיטוֹת", 2010 ו"אִיבַד אֶת בְּנוֹ", 2023) וְקֵמָה שִׁיר ("אֲנוֹרְקִסִּיָּה" ו"נִשִּׁים לוֹעֲסוֹת מִסְטִיק", 2021) – שְׁלוֹשָׁה מְשׁוֹרְרִים מִן הַשִּׁירָה הָעִבְרִית הַמוֹדֵרְנִית שֶׁהִחֲלוּ לְפָרֶסֶם בְּתִקּוּפוֹת שׁוֹנוֹת.
בַּהֲרָצָאָה נִבְקֵשׁ לְהֵאִיר אֶת הָאוֹפֵן הַיִּיחּוּדִי שֶׁבּוּ כָּל אֶחָד מִן הַמְשׁוֹרְרִים יוֹצֵר הוֹמֹר לְשׁוֹנִי וּמִבַּיֵּעַ בִּיקוֹרַת חֲבֵרִית תּוֹךְ שִׁימוּשׁ בְּאֶסְטֶרְטִגִּיּוֹת הַנִּידוּנוֹת. בְּשֵׁנִי שִׁירָה שֶׁל אֲגִי מִשְׁעוֹל, הוֹוִתִּיקָה מִבֵּין שְׁלוֹשֶׁת הַמְשׁוֹרְרִים, נִיכָר גּוֹדֵשׁ לְשׁוֹנִי הַנוֹבֵעַ מִהַשִּׁימוּשׁ הַרְצוֹף וְהָאִינְטֶנְסִיבִי בְּמִימוּשׁ הָאִידִיּוֹם וּבְשִׂבִּירַת צִירוּפִים כְּבוֹלִים ; מְשֵׁנִי שִׁירָיו שֶׁל גִּיּוֹרָא פִּישֵׁר עוֹלָה כִּי הַשִּׁימוּשׁ בְּמִימוּשׁ הָאִידִיּוֹם יוֹצֵר אִירוֹנִיָּה וְהוֹמֹר שְׁחוֹר, וּבְשֵׁנִי שִׁירָה שֶׁל קֵמָה שִׁיר, שֵׁם הָעֵט שֶׁל מְשׁוֹרֶרֶת חֲדָשָׁה וְאֶלְמוֹנִית יַחֲסִית, יוֹצֵר מִיִּמּוֹשׁ הָאִידִיּוֹם הוֹמֹר שֶׁבְּמֵרְכָּזוֹ הַהִיבֵט הַמְּגִדְרִי.

בִּיבְלִיּוֹגְרַפִּיָּה

זִיו, א' (1996). הוֹמֹר וְאִישִׁיּוֹת. פִּפְרוֹס.

טוֹרִי, ג' וּמִרְגִּלִּית, א' (1973). "דְּרָכֵי הַשִּׁימוּשׁ הַסּוּטָה בְּצִירוֹף הַכְּבוֹל", הַסְּפָרוֹת, 4(1), עִמ' 99–129.

סוֹבֵר, א' (2009). הוֹמֹר : בְּדֵרְכּוֹ שֶׁל הָאָדָם הַצּוֹחֵק. כְּרֵמֶל.

רינה בן-שחר

benshar@research.haifa.ac.il

הפואטיקה של אסף ענברי

שלושת ספריו של אסף ענברי: **הביתה** (2009), **הטנק** (2018) ו**הספר האדום** (2022), כתובים במתכונת של כרוניקה היסטורית בעיצוב סיפורי. ענברי, המתבסס על עבודת מחקר יסודית, מגולל אירועים היסטוריים מכווננים המתפרסים על פני תקופות ארוכות, מתאר תהליכים ומספר על אישים בהיסטוריה היהודית והישראלית. חלקים נרחבים ביצירות אלה מדווחים באופן ענייני על אירועים שקרו, מגובים בחומרים דוקומנטריים כגון מאמרים של אישים שונים, נאומים, קטעי עיתונות של התקופה הרלוונטית ועוד. תעוזתו של ענברי בטיפול באירועים היסטוריים של יהודים או ישראלים למן המאה התשעה עשרה ועד סוף המאה העשרים ו"השלמת" חומרים אלה בסיפורים בדויים עוררו ביקורות מגוונות ופולמוס עז, בעיקר בנוגע לספרו האחרון **הספר האדום**.

היצירה **הביתה** עוסקת בתולדות הקיבוץ מאז כינונם של התאים הציוניים ברוסיה הסובייטית ועד סוף המאה העשרים, בהתמקדות בקיבוץ אפיקים. הספר **הטנק** מתבסס על שבוע קרבות במאי 1948 בעמק הירדן, בין היישוב העברי לצבא הסורי. הוא בנוי כרשומון של גרסאות מתחרות על עצירת הטנק הסורי במבואות קבוצת דגניה. מסופרים בו אירועים ממלחמת העצמאות, ממלחמת יום כיפור ועד מבצע אנטבה. **הספר האדום** מספר את סיפורו של השמאל המרקסיסטי והציוני משנות העשרים של המאה הקודמת ועד אמצע שנות השישים, והוא מתמקד בקורותיהם ופועליהם של שלושה ממנהיגי השמאל: יצחק טבנקין, מאיר יערי ומשה סנה. על התשתית ההיסטורית מוסיף ענברי תוספות בדיוניות על צפונות נפשם של הגיבורים ועל חייהם האישיים, בדגש על חולשותיהם.

הפואטיקה של ענברי היא פואטיקה של סיפור על פעולות ומעשים. ביצירותיו מתמקד הסופר בסיפורי פעולה הנוגעים לענייני הכלל, ונמנע על-פי-רוב מהרחבות תיאוריות, ניתוחים פסיכולוגיים של הדמויות וצלילה ארכנית להגיגה. גישה זו הביע הסופר במפורש במאמרו על תפקידה ועל שליחותה של הספרות העברית, לדידו. הסיפור התנ"כי משמש לענברי מופת לסיפור יהודי-עברי. אחד מחידושו הספרותיים הוא סגנון הכתיבה הדינמי, של משפטים פועלים דחוסים המגוללים פעולות בקצב מואץ ומשאירים פערי תוכן גדולים. לשונו רחוקה מלהיות רזה, אך עושרה אינו מתבטא בשימוש באמצעים לשוניים על-תקניים או במטפורות ובדימויים. יש בה דחיסות לקסיקלית וחלקים מקבילים הפורסים את גודש המעשה.

בהרצאה יתוארו תחבולות פואטיות מרכזיות בסיפור הפעולה של ענברי ויוצגו הבדלים בולטים בין הרומן הראשון שלו – **הביתה**, לבין שני הרומנים האחרים.

ביבליוגרפיה

- בן-שחר, רינה (2022). בין ספרות לתיעוד : מענברי ועד קסטל-בלום. **לשון סופרים ולשון הספרות**. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- גורביץ', ד' (1998). **פוסטמודרניזם**. תל-אביב: דביר.
- מירון, ד' (1922). לא טרגדיה ולא היסטוריה אלא קומיקס. **הארץ**, תרבות וספרות, 19.9.22.
- ענברי, א' (2000). לקראת ספרות עברית. **תכלת**, 9, 81-35.
- ענברי, א' (2002). מעמד הפעלים. **הארץ**, 16.4.2002.

ברכה בן שמאי

bar@bargordon.com

משה לייב ליליינבלום; גיוס הזיכרונות כמעשה פוליטי

בהרצאה אעסוק באוטוביוגרפיה של משה לייב ליליינבלום, החל מ"חטאת נעורים" (תרע"ב), שהפכה לרב מכר עוד בחייו ועד לקריאת רחוב על שמו בשנת 1910 (Mintz, 1975). ליליינבלום קושר את גורלו לספרות העברית היא באנלוגיה אל המוות:

"[...] אני מן מתי-עולם של התלמוד הבבלי, שהחיייתה הספרות העברית, ספרות שהיא עצמה מתה, ואין בכוח טל של תחייה שלה להחיות את המת, אלא להביא בו כעין תחייה ולהניחהו שיפרפר בין החיים והמוות"¹.

בספרו "אוטוביוגרפיה כהשחתת – פנים"² טוען פול דה מאן כי:

"המוות הוא השם שהותק ממקומו של מצוקה לשונית והשבתה של התמותה דרך האוטוביוגרפיה [...]"³. לדבריו האוטוביוגרפיה בונה את דמותו של הכותב אך באותה הנשימה היא מהווה את מותו (De Man, 1979).

ברצוני לבחון את דרכו של משה לייב ליליינבלום לאור האוטוביוגרפיה, את פרקי חייו שאותם הוא חילק לפי סדר כרונולוגי, הכוללים ייסורים, אהבות, קנאות, מאבקים, תככים, רצונות, אומץ הלב ואופק החלומות שהתגבשו לידי מעשה. מל"ל מגייס את "זיכרונותיו" למעשה פוליטי – לשינוי פני החברה האורתודוקסית, (פיינגולד, 1983) הוא ממשיך את מלחמתו ברבנים, בדיוק כפי שפוליטיקאים עוסקים בהבניית הזיכרון שהיא מעשה פוליטי לכל דבר. ליליינבלום נאבק על השלטון, החל מ"אורחות תלמוד" דרך "חטאות נעורים" ו"משנת אלישע בן אבויה" עד להנהגתו את חובבי ציון. ההכרה שזכה לה בשנת מותו מעידה על הצלחתו בפנתיאון הזיכרון הציוני/ישראלי (בן ישראל, 2004).

ביבליוגרפיה

- בן ישראל, ח'. (2004). **בשם האומה**. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
גור, ז'. (2005). לאסוף את רסיסי הנפש. **המדרשה** (8), עמ' 27-48.
פיינגולד, ב'. (1983). האוטוביוגרפיה כספרות: עיון ב'חטאת נעורים' למ"ל ליליינבלום. **מחקרי ירושלים בספרות העברית**, כרך ד', 86-111.

De Man, P. (1979, Dec). Autobiography as De-Facement. *MLN*, 94: 5, 919-930.

¹ מל"ל, תרע"ב, **חטאת נעורים**, עמ' 215.

² שי גינזבורג תרגם את המסה לעברית ודבריו בהערה הראשונה, מעידים על העובדה שדה מאן הופך את הביטוי deface ממחיקה או טשטוש "סתם", למחיקתם או לטשטושם של הפנים, להסרת המסווה מעל פני האדם, אך גם להסתת המבט ממנו.

Mintz, A. (1975). Guenzburg, Lilienblum and the shape of Haskakah autobiography.
Ajs Review(V), 71-100.

אברהם בסל

ibbassal@gmail.com

שקיעים עבריים וארמיים בערבית הדבורה בתחומה של ארץ ישראל

העברית והארמית שימשו בדיבור ובכתב בתחומה של א"י ובמיוחד בתקופת בית שני. למן המאה השישית לפני הספירה והלאה התחילו היהודים להיות דיגלוסיים, עד דעיכתה של העברית כלשון דיבור במאה השנייה אחרי הספירה. למעשה, הארמית שלטה בכיפה בכל המרחב הארץ ישראלי עד המאה ה-7 אחרי הספירה, עת שהערבית דחקה את אותה בהדרגה ותפסה את מקומה כלינגוה פרנקה. יחזקאל קוטשר (1951) העיר שיסודות ארמיים נשתיירו בתחומה של ארץ ישראל בניבים הערביים המדוברים של התושבים. עדיין לא נחקרו ניבים אלה חקירה מקיפה מבחינה זו, אך ברור הדבר שהמשקע הארמי ניכר בהם הן בהגה והן בצורות, וכפי שיש להניח אף בתחום התחביר, אך בולט הוא ביותר באוצר המלים."

יהושע בלאו (1955) האיר על תרומת חקר מילים מן הלהג המדובר בארץ ישראל להבנת גזרון מילים מקראיות.

בהרצאה זו אדגים ואסביר מילים מן הסובסטרט העברי הקדום, אבחן שקיעים לקסיקליים עבריים וארמיים קדומים – כהדבק אחד - שנשתיירו בדיאלקטים הערביים בתחומה של ארץ ישראל ואעמוד על תרומתם להבנת מילים סתומות מן המקרא ומלשון חז"ל. בהקשרים מסוימים נפרק את ההדבק ונתייחס לשקיעים ארמיים בנפרד, בעיקר מתחום אוצר המילים, וגם בהגה, בתצורה ובתחביר, כפי שהשתמרו בדיאלקטים הערביים בתחומה של ארץ ישראל.

ביבליוגרפיה

בלאו, י' (תשמ"ז). על תרומתה של הערבית הבתר-קלאסית לאטימולוגיה המקראית. בתוך: מחקרים במקרא יוצאים במלאת מאה שנה להולדתו של מ"ד קאסוטו, עורכים ח' ביינארט ושי"א ליונשטם (עמ' 93-103). ירושלים: האוניברסיטה העברית.

בלאו, י' (1996). מחקרים בגזרון מילים מקראיות על סמך הלהג הערבי של ארץ ישראל. עיונים בבלשנות עברית (עמ' 228-234). ירושלים: מאגנס.

Neishtadt, Mila (2015). The lexical component in the Aramaic substrate of Palestinian Arabic. In: *Semitic Languages in Contact*, ed. Aaron Butts. Brill, 280-310.

Bassal, Ibrahim (2012). Hebrew and Aramaic substrata in Spoken Palestinian Arabic. *Mediterranean Language Review*, 19, 85-104.

זיוי ברמן

ziviberman@gmail.com

הגניאולוגיה של האמנות הישראלית בראשיתה: מנטורליזם לריאליזם, מרומנטיקה להפשטה

הרצאה זו, המבוססת על פרק מעבודת דוקטורט באוניברסיטת סורבון החדשה, בהנחייתה של פרופ' מישל טאובר, תציג מיפוי מחודש של המהלכים שהתחוללו בשדה האומנות העברית טרום הקמת המדינה, באמצעות ניתוח של שני ממדים: שליחות חברתית ומידת ייצוג המציאות.

מיפוי זה יראה, בהכללה, כי שדה האומנות בחיפה עבר מהלך של מעבר טבעי מנטורליזם לריאליזם, ומריאליזם לריאליזם חברתי. בתל אביב, גם כאן בהכללה, ניתן לסמן מהלך שונה, טבעי ומתבקש גם הוא – מעבר מהציור הרומנטי אל עבר המופשט הלירי.

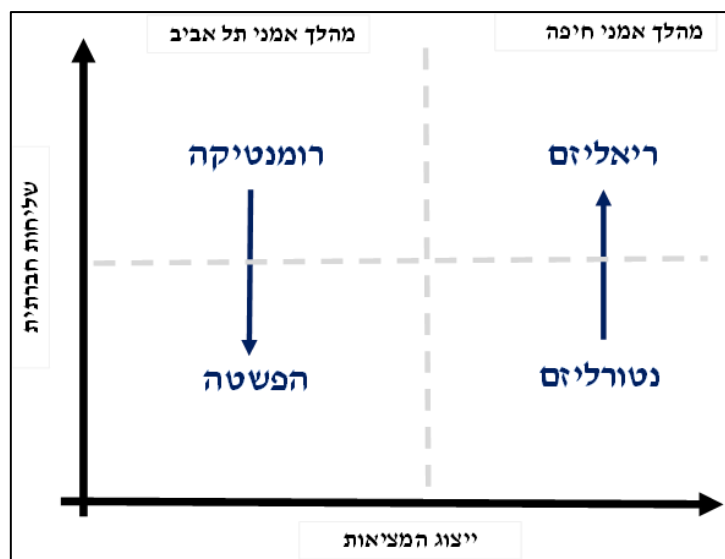
משנות העשרים ועד שלהי שנות הארבעים, מרבית האומנים היהודים בארץ ישראל התמסרו ליצירה אידיאליזציה של הנוף, מתוך שליחות לאומית, ברמות שונות של מודעות ומכוונות. הבחירות האומנותיות מעידות על השתאות מהמהלך ההיסטורי של שיבת ציון, מהחיים בארץ ישראל, מהזיקה בין המקומות בארץ לעולם התנ"ך ובראשם ירושלים, מהערצתם למפעל הציוני ולהתחדשות הציונית, בין אם בקיבוץ ובין אם בתל אביב.

התיאורים הציוריים של תל אביב גילמו ראייה פנטסטית, של השתאות ואידיאליזציה בראשיתה, מתוך נראטיב שלפיו הציונות מפריחה ארץ שוממה. האופן שבו תיארו באומנות הארץ-ישראלית את התושבים והמבנים הערביים בארץ-ישראל ממחיש ביתר שאת את האידיאליזציה שאפיינה את האמנות הישראלית בתקופת המנדט: סממנים תרבותיים ואנושיים ערביים צוירו בדרך אוריינטליסטית או נמחקו כליל.

את הניתוק מהמציאות כפי שהיא והחיפוש אחר האידיאל הנוסטלגי או האוטופי, שירת בהמשך גם רעיון ההפשטה האמנותית – ככל שחלה התרחקות מהצורך והרצון לבטא את האידיאולוגיה הציונית ואת הערכים היהודים המקומיים, כך חלה התרחקות מהרומנטיזציה ומהאידיאליזציה. אולם הניתוק מהמציאות הנגלית לעין נותר בעינו, והוא שאפשר את מהלך ההפשטה.

בה בעת, על הציור שבין רומנטיקה ואידיאליזציה של המציאות, לבין תיאור השואף להיות קרוב למציאות, ניתן לראות קשר ישיר בין יצירתם של אומני חיפה בתקופת המנדט – הגרעין הנטורליסטי של האומנות הארץ-ישראלית, ציירים-מורים שיצרו מתוך בסיס פורמליסטי ואידיאולוגי, לבין התנועה הבאה שצמחה בחיפה בשנות החמישים, כדור הבא של הנטורליזם החיפאי – הריאליזם החברתי. בתקופת המנדט, התיאורים הציוריים של העיר חיפה לא שיקפו אידיאליזציה. בעיר הנמל העתיקה התעשייתית, ההיסטורית, המורכבת, המגוונת, המחוספת וקשת היום, הציור החיפאי ביקש קירבה למציאות, ציירה של חיפה שאפו לשקף את המציאות עצמה – המורכבת, הלא-תמיד נעימה, שאינה אידיאלית, שאינה בעלת שליחות לאומית ברורה וגם לא משרתת בצורה ניכרת נראטיב ציוני. הציור החיפאי בתקופת המנדט שאף לתאר את החיים כפי שהם, את מציאות החיים כפי שנגלתה לעיניהם. בציור החיפאי לא מחקו מבנים ערביים, ולא

התרפקו על דמויות אוריינטליסטיות של ערבי מדומיין. כבר בתקופת המנדט נכללו ביצירות דמויות ומבנים ערביים, מאפיינים רב תרבותיים של העיר וגם הועלו על כן הציור פורטרטים של מי שלא היו ראויים במקומות אחרים לשמש מושא ליצירת אמנות.

ביבליוגרפיה

- בלס, גילה (1982). ציירי ארץ ישראל בשנות העשרים והקוביזם. בתוך **שנות העשרים באמנות ישראל**, עורך מארק שאפס (11-23). תל אביב: מוזיאון תל אביב.
- בלס, גילה (1998). האמנים ויצירותיהם. בתוך: **ריאליזם חברתי בשנות ה-50, אמנות פוליטית בשנות ה-90**, עורכות גילה בלס ואילנה טננבאום (15-34). חיפה: מוזיאון חיפה החדש, המוזיאון לאמנות.
- בלס, גילה (1980). **אפקים חדשים**. תל אביב: פפירוס ורשפים.
- בלקין, דליה (2009). **מנחם שמי: אדם ואמן**. תל אביב: עמותת זהר צבעים.
- בן אורי, מאיר (1954). תלמיד על רבו. בתוך: **הרמן שטרוק: האדם והאמן**, עורך יצחק מן (62-41). תל-אביב: דביר.
- בן-ארצי, יוסי (1989). יחודה של חיפה והתפתחותה בתקופת המנדט. בתוך: **חיפה בהתפתחותה, 1918-1948: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומרי עזר**, עורכים מרדכי נאור ויוסי בן-ארצי (27-37). ירושלים: יד יצחק בן צבי.
- בר אור, גליה (1998). עבודה עברית. בתוך: **עבודה עברית: אמנות ישראלית משנות ה-20 עד שנות ה-90**, עורכת גליה בר אור (9-48). עין חרוד, משכן לאמנויות ע"ש חיים אתר.
- ברטוש, רון (2019). **צבי מאירוביץ: ציורים ביד ימין וביד שמאל**. תל אביב: גלריה מאיה.
- ברנשטיין, מיקי (2007). שטרוק ויצירתו בשנת 1903. בתוך: **הרמן שטרוק: 1876-1944**, עורכות רותי אופק וחנה שוץ, 83. תפן: גן התעשייה תפן, המוזיאון הפתוח.
- הנדל, יהודית (1999). צבי מאירוביץ/ פרטים ביוגרפיים. בתוך: **הכוח האחר: צבי מאירוביץ, יהודית הנדל**, עורך מרדכי עומר (71-74). תל אביב: מוזיאון תל אביב לאמנות.
- חינסקי, שרה (2015). **מלכות ענווי ארץ: הדקדוק החברתי של שדה האמנות הישראלי**. תל אביב: קו אדום אמנות.

טרכטנברג, גרסיאלה (2006). **בין לאומיות לאמנות: כינון שדה האמנות בתקופת היישוב ובראשית שנות המדינה**. ירושלים: מאגנס.

מנור, דליה (2018). **אמנות בציון: צמיחתה של אמנות לאומית מודרנית בארץ ישראל**. ירושלים: מוסד ביאליק.

שמי (שמיט), מנחם (1938). על אמנות הציור הצרפתית בזמננו: לתערוכה בפטי-פאלה, פריס. **גזית**, ב', יי-י"א, עמ' 19-21.

שמי (שמיט), מנחם (1942). ציור הנוף בארץ. **גזית**, ד, 75.

Kidron, Anat. (2016). Separatism, coexistence and the landscape: Jews and Palestinian-Arabs in mandatory Haifa., *Middle Eastern Studies*, 52: 1, 79-101.

Wilk, Richard. (1995). Learning to be local in Belize: global systems of common difference. In: *Worlds Apart*, ed. Daniel Mille (110-133). London: Routledge.

חוה בת-זאב שילדקרוט ולבנת לוירום

hbzs22@tauex.tau.ac.il

livnatlevyrom@gmail.com

מילת היחס 'על': פוליסמיות וכיווני התפתחות

מטרת הרצאה זו היא לבחון את היווצרות הפוליסמיה של מילת היחס 'על' במסגרת המושגית של הדקדוק הקוגניטיבי (תלמי 1985 ולאנאקר 1992). המחקר מניח כי הפוליסמיה מתרחשת באמצעות תהליכים של הרחבת ושינוי משמעות תוך קיום קשרים בין המשמעויות הסמנטיות השונות של מילת יחס זו. שיטת המשגה זו מציעה מבט מעמיק, אינטואיטיבי וטבעי על השפה, ומייחסת חשיבות לחקר הסמנטיקה. התבססנו בעיקר על מאגרי מידע וקורפוסים. משמעותה של מילת יחס זו נדונה כבר במאמרים רבים בעברית. בין השאר, אלון (2001); אפק וכהנמן (1985); בלנקי (2006); צדקה (1977, 1997); שורק (1999) ושתיל (2001), ואולם מאמרים אלה עוסקים בהיבטים אחרים של מילת היחס.

המחקר משתמש בכלי המחשה סכמתיים לצורך מיפוי המובנים השונים של המילה בבידוד וכחלק מביטוי מוצרך. בדומה למחקרים המאמצים את הבלשנות הקוגניטיבית, נשתמש בדיאגרמות ובתרשימים המדגימים את היחס בין החזית והרקע (Figure and Ground) המכונות Images Schema. סכמות אלו מתארות בבירור את היחס בין שני המרכיבים ומבהירות את משמעותה של 'על'.

התפתחותה של 'על' כוללת שימושים מוחשיים לצד שימושים מופשטים ומטאפוריים. בשני המקרים, היחס בין החזית והרקע עשוי להיות שונה בתבניות דומות לכאורה. לדוגמה, אין דומה היחס בין הרכיבים בפסוקית "הספר על השולחן" לבין היחס בפסוקית "הזבוב על התקרה" או "זבוב על הקיר". ואין דומה היחס בין הרכיבים ב"אחד על אחד" לבין הרכיבים ב"שבר על שבר". נבדוק את היחסים בין הרכיבים גם בצירופים כבולים כגון "על הדרך", "על פי רוב", "על אפס וחמתם", בניסיון להגדיר את גבולות הפוליסמיה.

ביבליוגרפיה

אלון, ע' (2001). החלטנו על המקום על המקום. החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות, דברי המפגש השנתי ה-17, 5-13.

אפק, ע' וכהנמן ע' (1985). מגמות חדשות בתפקודה של המילית 'על' בעברית הישראלית. לשוננו לעם, לו, 47-61, 84-98, 205-215.

בלנקי א' (2006). מילות היחס בעברית וברוסית. הד האולפן החדש, 89, 114-128.

צדקה, י' (1977). הוא כתב על-החול על-החול על-החול ("הרפתקאות" סמנטיות תחביריות). בלשנות עברית חופשית 11, 61-111.

שורק נ' (1999). מילת היחס 'על' בעברית המקראית: היבטים תחביריים, סמנטיים ומילוניים. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. ירושלים: המחלקה ללשון העברית, האוניברסיטה העברית.

שתיל נ' (2001). מילת היחס 'על' כמרחיבת משמעות בלשון המדוברת. *העברית ואחיותיה*, כתב עת לחקר הלשון העברית וזיקתה ללשונות השמיות וללשונות היהודים א, 148-141.

Talmy, L. (1983). How Language structures space. *Spatial Orientation*, eds. H.L. Pick, L. Acredolo, L.P. Springer. Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-9325-6_11

Langacker, R. W. (1992). The symbolic nature of cognitive grammar: The meaning of *of* and *of*-periphrasis. In: Pütz, M., ed. *Thirty Years of Linguistic Evolution* (483–502). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

אריאל גבאי

ariel.gabbay@mail.huji.ac.il

על הזדהות הצורות עבר נסתר ובינוני בניין נפעל בגזרת השלמים בלשון חכמים

עברית המקרא מבדילה כידוע בין עבר נסתר ובינוני של בניין נפעל בגזרת השלמים באמצעות תנועת ע' הפועל: פתח בעבר (נפעל) כנגד קמץ בבינוני (נפעל). ואולם חוקרי לשון חז"ל לימדונו שבכמה מסורות חשובות נזדהו הצורות עבר נסתר ובינוני. אומנם, במבטא הספרדים הקמץ והפתח מתממשים בשווה, ואין כל הפרש בין נפעל לבין נפעל, אך ממסורות הנוהגות הבחנה סדורה בין הסימנים, עולים ממצאים מאלפים. מורג ואחרים הראו שבמסורת תימן הן צורות העבר הן צורות הבינוני מנוקדות בקמץ.¹ מישור הראה שבמסורות אשכנז הן צורות הבינוני הן צורות העבר מנוקדות בפתח.² חוקרים אחרים הראו שהזדהות הצורות משתקפת כבר מכתבי היד המשובחים של ספרות התנאים, המלמדים שהקמץ של צורות הבינוני חדר אל צורות העבר. ח' כהן הקדיש מאמר מיוחד לבחינת הניקוד של הצורות הללו במשנה כתב יד קאופמן.³ הוא הראה שגם בכתב יד מעולה זה השתוו הצורות, אלא שהתנועה שהשתלטה בשני הזמנים היא הפתח: צורות הבינוני הפועליות נוטות להזדהות עם העבר והן מנוקדות בפתח (כגון נאכל), ואילו צורות הבינוני השמניות נוטות לשמר את הקמץ (כגון נאמן).

כל החוקרים שעסקו בסוגיה ביססו את דבריהם על מקורות שהקריאה המדויקת נתונה בהם בבירור, החל מכתבי יד מנוקדים מימי הביניים דרך דפוסים של משניות מנוקדות ומחזורי תפילה וכלה במסורות קריאה שהוקלטו בדורות האחרונים. ואולם איש לא הצביע על קיומה של התופעה כבר בתקופת התלמוד, סמוך להיותה של לשון חז"ל מדוברת. אני מבקש להוכיח את התופעה מן התלמוד עצמו, מבלי להיזקק לניקוד או לקריאה מסורתית מוקלטת, ולהראות שהשוויון האמור התקיים עוד בפייהם של שוני המשניות והברייתות בישיבות האמוראים בבבל.

¹ ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' כו.

² מ' מישור, "חקר מסורות אשכנז: בדרך לשיטה", מסורות ג-ד (תשמ"ט), עמ' 87-94.

³ ח"א כהן, "לתצורתו של בינוני נפעל בלשון חז"ל על פי כתב יד קאופמן למשנה", מחקרים בשומרוניות בעברית ובארמית, מוגשים לאברהם טל, מ' בר-אשר ומ' פלורנטיין (עורכים), ירושלים תשס"ה, עמ' 213-228.

אתי גורדון גינזבורג

yeginz@gmail.com

כריסטיאן מורגנשטרן עושה עלייה: על תרגום "שירי גרדום" של מורגנשטרן לעברית

ז'אנר הנונסנס מזוהה בדרך כלל עם שירי ילדים ועם הומור. כך גם יצירתו של המשורר הגרמני כריסטיאן מורגנשטרן (1871-1914), שעליו כתב המאייר והסטיריקן הישראלי דני קרמן כי "מי שמנסה ללמד סנגוריה על ההומור הגרמני מביא בדרך כלל את שמו של מורגנשטרן". דן דאור סבור גם הוא כי "יש רק מעט הומור שחור במורגנשטרן", וכי בשירי השטות שלו אין הנבזות של אדוארד ליר או הלוגיקה ה"מכבידה" של לואיס קרול. אלא שהזיהוי של שירי נונסנס בכלל ושל כריסטיאן מורגנשטרן בפרט עם משחקי שפה והומור ילדותי חוטא לשניהם. קריאה בשירי הנונסנס של מורגנשטרן בגרמנית מגלה עומק פילוסופי, עיסוק עוכר שלוה במוות, והומור שחור משחור.

הרצאה זו מבקשת לבחון את מבחר תרגומי **שירי גרדום** של מורגנשטרן לעברית. באמצעות קריאה בתרגומיהם של דן דאור, רוני רייך ומשה גנן לשיריו של מורגנשטרן לצד המקור הגרמני ולאור הגדרות של סוגת הנונסנס בספרות, אנסה לעמוד על הסיבות לפער בין אופיים המטריד של השירים בגרמנית למוניטין ההומוריסטי שקנו להם בעברית. קריאה בתרגומים תתייחס גם לאיורים שנוספו לחלק מן השירים המתורגמים. תשומת לב מיוחדת תינתן לאיוריו של האמן הישראלי יליד גרמניה יגאל תומרקין (1933 – 2021) ולקובץ השירים השש-לשוני של שירי מורגנשטרן הכולל תרגומים לעברית וראה אור ב-2004 בהוצאת Urachhaus. עיון בתרגומי השירים לעברית לצד האיורים מאפשר קריאה מחודשת של השירים המאויירים כ-imagetext וכך מספק זווית חדשה לקריאה ביצירתו של מורגנשטרן בעברית.

ביבליוגרפיה

- דאור, ד' (1982). שירים כריסטיאן מורגנשטרן. **מאזניים** נ"ה (3), עמ' 16-17.
מורגנשטרן, כ' (2013). **99 שירי גרדום**. תרגום: מ' גנן. ספרי עיתון 77.
מורגנשטרן, כ' (2004). **שירי גרדום**. תרגום: ר' רייך. כרמל.
מורגנשטרן, כ' (2004). **שירי גרדום**. תרגום: ד' דאור, איורים: נ' נדב. חרגול.
קרמן, ד' (2020). כריסטיאן מורגנשטרן והאם לגרמנים יש הומור? **הבלוג של דני קרמן**
29.04.2025 <https://dannykerman.com/2020/02/28/morgenstern>
Christian Morgenstern Sechsprachig (2004). Urachhaus.
Mitchell, T.J.W. (1994). *Picture Theory*. University of Chicago Press.
Morgenstern, C. (1985). *Sämtliche Galgenlieder*. Manesse Verlag.

עאמר דהאמשה

am.dahamshe@gmail.com

קטגוריה של שארית: שובו של המודחק הערבי למערכת הסימון המרחבי הישראלית

הכפר הפלסטיני העקור כסמל לתרבות מוכחשת מן העבר עולה לדיון הציבורי הישראלי והפלסטיני בהקשרים פוליטיים, במחאות של עמותות ובמחקר (קדמן 2008), באומנות הפלסטית ובספרות. שרידות העבר הערבי באה לידי ביטוי גם במישור הסמלי: אתרי טבע בשליטת זרועות השלטון הישראלי (למשל, קק"ל) ואף רחובות וכיכרות בערים ישראליות נושאים שמות ערביים-פלסטיניים בתעתיק לאותיות עבריות ואף בשפה הערבית המקורית.

על רקע מערכת יחסי כוחות א-סימטריים בין יהודים לערבים, ובהינתן מציאות שבה הריבון הישראלי סילק את השמות בערבית, מחק אותם מהמפות ומהשלטים ועברת אותם, אבחן בהרצאתי דווקא את תופעת השרידות של שמות נופי טבע מן השפה הערבית בדיבור הישראלי ובשלטי השמות שבאחריות מנגנוני השלטון הישראלי. המחקרים בטופונימיה הביקורתית התמקדו בנושאי השמות ובמשמעותם ככלי לביסוס ערכים אידאולוגיים ותרבותיים. בהרצאתי אדון דווקא בהישארותם של כמה שמות פלסטיניים, תוך רמיזה לסיבות הישארותם, בשונה מהכלל. בהרצאתי אסיט את הדיון גם אל המסומן – המקום עצמו, ואטען כי נוסף לתוכן של שמות, גם המיקום שלהם והמקום הפיזי שהם מסמנים – כל אלה היו גורמים משמעותיים בהשתמרותם בחברה הישראלית.

מן המושג "קטגוריה של שארית" עולה ששמות נופי הטבע בערבית ששרדו את העברות מזכירים לפלסטינים ואולי לחלק מהישראלים, בעיקר לדור הישראלי המבוגר, את השלם שאינו קיים עוד, את הכפרים העקורים ואת העקורים הפלסטינים. שמות אלה, שהוסרו מהמרחב ומהמפה ונשמרו באופן מצומצם בחברה הישראלית מהווים שארית – שריד למה שנמחק והועלם. השלם, בהקשר זה, מתייחס לרוב, לטופונימיה הערבית, שנעקרה כמעט לחלוטין.

ביבליוגרפיה

בנבנישתי מ' (1997). המפה העברית. **תיאוריה וביקורת**, 11, 8-29.

קדמן נגה (2008). **בצדי הדרך ובשולי התודעה: דחיקת הכפרים הערביים שהתרוקנו ב-1948 מהשיח הישראלי**. ירושלים: ספרי נובמבר.

Dahamshe A. (2020). Palestinian Arabic versus Israeli Hebrew place-names: Comparative cultural reading of landscape nomenclature and Israeli renaming strategies. *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 20: 1, 62-82.

קרן דובנוב ורות בורשטיין

keren.dubnov@mail.huji.ac.il

ruth@dyellin.ac.il

פסוקיות מצב בפרוזה של סביון ליברכט

תחביר לשונה של הספרות העברית החדשה לא תמיד משתנה בהשפעת השינויים החלים בתחבירה של לשון הדיבור, אלא יש בה מבנים שהתפתחו בדרכים סגוליות למשלב הספרותי. הם נרכשים בקריאה ובלמידה של טקסטים, וסביר להניח שהסופרים יצרו אחדים מהם בהשראת קריאה בספרים בשפות אחרות או בהשפעת תרגומם לעברית. אחד המבנים המעניינים מבחינה זו בעברית החדשה הוא משפט מורכב בעל פסוקית מצב, כגון הוא שטף את הכלים, מדמיין את הפגישה הצפויה או היא עמדה על הבמה, עיניה משוטטות בין שורות הצופים. על ייחודו התחבירי של המבנה הזה עמדו צדקה (תשנ"ח) וחוקרים אחרים. אנו נתמקד בשלבי התפתחותן ההיסטורית של פסוקיות המצב השונות: אחדות מהן התפתחו במאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים, עוד לפני שהעברית חזרה לשמש בדיבור של ציבור, ואחרות התפתחו אחר כך, כשהעברית כבר הייתה "שפה אופפת כול". נעמוד על מאפייני התחביר של המבנים החדשים של פסוקיות המצב בלשון הסיפורת המודרנית ונראה במה הם נבדלים מן המבנים המצויים בספרות העברית הקדומה.

ריבוי של פסוקיות המצב בשפות שונות בלשון הסיפור דווקא נובע מדחיסת אירועים אחדים למשפט אחד אגב קביעת מדרג ביניהם: אירוע אחד שייך לעיקר העלילה, ואילו האחר נלווה אליו, משמש לו רקע, מתאר את מחשבות הדמות, את תגובתה הפנימית וכדומה. בספרות העברית בת ימינו משפטים כאלה משמשים בכתבי סופרים רבים. בקורפוס המחקר שלנו נכללו סיפורים ונובלות מאת סביון ליברכט משנות פרסום שונות. לשונה של סופרת זו מתאפיינת בכתיבה ריאליסטית, עשירה, מורכבת ודחוסה; הקול הפנימי של הדמות הראשית מרכזי מאוד בסיפורה, ולעיתים קרובות חשוב יותר מן ההתרחשויות החיצוניות. לשונה של סביון ליברכט עשירה במיוחד במשפטים בעלי פסוקית מצב, הן מבחינת שכיחותן הן מבחינת מגוון.

ביבליוגרפיה

צדקה, י' (תשנ"ח). לוואי-מצב, תיאור-מצב או נשוא-מצב. **מחקרים בתחביר ובסמנטיקה** (עמ' 309–319). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

K. Dubnov (2016). Circumstantial versus depictive secondary predicates in Literary Hebrew—The influence of Yiddish and Russian. In: E Doron (ed.), *Language Contact and the Development of Modern Hebrew*. Brill, pp.76-85.

Fabricius-Hansen, C. and D. Haug. (2012). *Big Events, Small Clauses – The Grammar of Elaboration*. Berlin: Mouton De Gruyter.

פבלה דמוהורסקה

Pavla.Damohorska@htf.cuni.cz

התעתיק של אותיות מקבוצת בגדכפ"ת בספרות המדעית הצ'כית כיום

בצ'כיה נהוגות דרכים שונות לתעתוק מילים עבריות באותיות לטיניות. דרך התעתיק מושפעת מהשתייכות החוקר לקבוצה דתית או מקצועית. בכל קבוצה כזאת יש מסורת תעתיק שונה. בהרצאתי אדון בשאלת תעתיק האותיות בגדכפ"ת בספרות צ'כית מדעית בתחום מדעי היהדות במאה ה-21. עד היום שאלת תעתיק האותיות בגדכפ"ת לא זכתה לתשומת לב בצ'כיה.

בצ'כיה יש שתי גישות יסודיות לתעתיק: הטרנסקריפציה והטרנסליטרציה. הטרנסקריפציה יוצאת מן ההגייה – זוהי שיטת העברה של הדיבור לגרפמות. שיטה זו מושפעת משיטתו של ב. נוסק, שפורסמה בשנת 1992, והשפיעה על החוקרים בפקולטה לתאולוגיה ועל חברי הקבוצות הדתיות. שיטת הטרנסליטרציה יוצאת מן הכתיבה – העברה של סימני הכתב ממערכת למערכת, כשכל סימן בשפה אחת מתועתק לסימן בשפה אחרת. שיטה זו נהוגה בפקולטה לפילוסופיה. שאלות שיידונו בהרצאה: מהם ההבדלים בדרכי התעתיק של שתי השיטות הנ"ל? האם החוקרים המתעתיקים את האותיות בגדכפ"ת לצ'כית יוצאים מן המסורת המיוחדת של הקבוצות שאליהן הם משתייכים? האם התעתיק מנסה לשחזר את ההיגוי של העברית המקראית או של העברית המודרנית? האם החוקר נוקט שיטה אחת או משלב בתעתיק שיטות שונות?

מתוך הדיון בתעתיק האותיות בגדכפ"ת אמליץ על פתרון. לפי דעתי חשוב מאוד לשים לב לתעתיק, כי שיטת התעתיק יכולה לעזור לקורא להבין את הטקסט המתועתק בדרך נכונה.

ביבליוגרפיה

- אורנן, עוזי (2002) סוגי התעתיק הלטיני: דקדוקי, מלא וחסר. **לשונו** סד, א/ב, 137-151.
- עופר, יוסף (2004). הפרדת הניקוד הטברני מטעמי המקרא. **לשונו** סו, ג/ד, 297-313.
- W. Gesenius, W. (1813). *Hebräische Grammatik*. Völlig umgearbeitet von F. Kautzsch. 28. Auflage. Leipzig, Vogel, 1909.
- Prudký. M. (1992). K transkripci hebrejštiny. In: *Teologická reflexe*, 1/1, pp. 69-74.
- Prudký. M. (2014) *Cvičebnice biblické hebrejštiny*. Praha: Kalich.
- Nosek, B. (1998). Transkripce hebrejských výrazů. In: J. Newman-G. Sivan, *Judaismus od A do Z*. Praha: Sefer.
- P. Sládek & P. Čech (2009). Transliterace a transkripce hebrejštiny: Základní problémy a návrhy jejich řešení. In: *Listy filologické* CXXXII, 3-4, pp. 305-339.
- Pípal, B. (2006). *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich.

אבנר הולצמן

avnerhol@gmail.com

הולדת תרבות מתוך פולמוס: הספרות העברית בפתח המאה העשרים

(הרצאת מליאה)

הזעזועים שפקדו את יהודי מזרח אירופה בתחילת שנות השמונים של המאה הי"ט הביאו לגילויים של חשבון נפש וסיכום דרך בתנועת ההשכלה העברית ובספרותה, ומנגד – להפצעתן של תפיסות יהודיות לאומיות שמצאו ביטוי בספרות העברית. בתחום השירה ניכרה הופעתה של קבוצת משוררי חיבת ציון, שהפיקה שירה בעלת תמטיקה לאומית ופואטיקה סנטימנטלית. הייתה זו כעין חממה שמתוכה בקעו בשנות התשעים גדולי המשוררים של הדור הבא, חיים נחמן ביאליק ושאל טשרניחובסקי. בסיפורת התגבשה מראשית שנות התשעים פואטיקה ריאליסטית-נטורליסטית בסיפורים קצרים ובנובלות מהווי החיים היהודי, ששימשו מעין שדה ניסוי לאפיונים פסיכולוגיים של דמויות, לפרישת מרחב חברתי נמוך ולייצוג של לשון דיבור. היה זה שלב מעבר חיוני לקראת יצירת נוסחים ריאליסטיים מתוככמים יותר בסיפורת של תחילת המאה ה-20. בד בבד התגבש הנוסח רב ההשפעה של ש"י אברמוביץ-מנדלי בסיפורים הממזגים רבדים שונים של הלשון העברית לכדי סגנון סינתטי גמיש, רב הדהודים בין-טקסטואליים. סגנון זה טבע חותם עמוק בלשון הפרוזה העברית במאה ה-20. מנגד, בעשור האחרון של המאה ה-19 החלו להיספג בספרות העברית הדים והשפעות מן הזרמים האסתטיים האירופיים בני הזמן: ניאו רומנטיקה, סימבוליזם, דקדנס, וכן מוטיבים ניטשיאניים. עם הסופרים שקלטו השפעות אלו ניתן למנות את מ"י ברדיצ'בסקי ומ"ז פיארברג, דוד פרישמן וי"ל פרץ. תמורה ניכרת חלה בתקופה זו גם בכתיבה העיונית העברית. הסגנון המליצי הגבוה והעמוס נזנח לטובת כתיבה בהירה ושקופה, תוך פיתוחה של לשון עיונית מודרנית, כל זאת עוד בטרם היותה של העברית שפת דיבור. הכוונה בעיקר לכתיבתו המסאית של אחד העם, ובצדו מבקרים-מסאים והוגים כראובן בריינין, מרדכי אהרנפרייז, דוד פרישמן, נחום סוקולוב, שמעון ברנפלד ויוסף קלוזנר.

החיות הדינמית המאפיינת את שני העשורים האחרונים של המאה הי"ט, ובעיקר את שנות התשעים, ניכרת בשרשרת של פולמוסים ספרותיים-הגותיים עקרוניים בולטים, ביניהם הוויכוח על טיב הריאליזם הספרותי של "המהלך החדש" מיסודו של בן-אביגדור, הוויכוח בין אחד העם וברדיצ'בסקי על יעדי התרבות הלאומית עם ייסודו של הירחון "השילוח", הוויכוחים על החייאת הדיבור העברי, ובעיקר פולמוס התרבות והאומנות שסבב את הקונגרסים הציוניים הראשונים. בשני העשורים הראשונים של המאה החדשה הניבה הספרות העברית במזרח אירופה את מיטב פירותיה בשירה ובסיפורת, במסה ובביקורת. הצירוף של סופרים גדולים, אמצעי הבעה משתכללים, העמקת הזיקה למתרחש בספרות אירופה, אפשרויות פרסום מגוונות וקהילה יציבה של קוראים, הביאו לראשונה ליצירת מערכת ספרותית של ממש. ההרצאה המוצעת תציג את הדינמיקה הפולמוסית המסועפת בשנים ההן כקרקע צמיחה שמתוכה עוצבה הקונצפציה של תרבות עברית חילונית בתורת אחד מציריה ומיעדיה של המהפכה הציונית.

ביבליוגרפיה

הרשב, בנימין (תשס"ב). המהפכה היהודית המודרנית – קווים להבנתה. **אלפיים**, מס' 23, עמ' 75-9.

מירון, דן (תשמ"ח). לפרש המבוכה בספרות העברית בתקופת ה"תחייה" שלה. **בודדים במועדים: לדיוקנה של הרפובליקה הספרותית העברית בתחילת המאה העשרים**. תל-אביב: עם עובד, עמ' 111-23.

Band, Arnold J. (1988). The beginnings of Modern Hebrew Literature: Perspectives on "modernity". *AJS Review*, Vol. XIII, No. 1-2, Spring-Fall, pp.1-26.

אבנר הולצמן

avnerhol@gmail.com

"לברוא ספרות בקרבנו": א"ל שלקוביץ (בן-אביגדור) – בנאי תרבות

ההרצאה המוצעת, שהיא תמצית של מחקר הנמצא בעיצומו, תציג את מפעליו של א"ל שלקוביץ (1866-1921), הוא בן-אביגדור, כפרק חשוב בצמיחת התרבות העברית. בן-אביגדור זכור כחלוץ "המהלך החדש" בסיפורת וכאבי המו"לות העברית, אולם מפעלים אלה נועדו לתכלית רחבה יותר, שהבנתה מחייבת ראייה משולבת של חלקיה.

ניתן להעמיד את החזון והמעש של בן-אביגדור על מספר רכיבים משלימים:

א. **טיפוח פואטיקה ריאליסטית:** כבר במניפסט "אל חובבי שפת עבר וספרותה" (1891) התווה

בן-אביגדור חזון של סיפורת עברית ריאליסטית, העומדת על ייצוג נאמן של המציאות החברתית היהודית, בניית דמויות על-פי עקרונות פסיכולוגיים, עיצוב עלילות מסתברות, לשון תיאור מדויקת ולשון דיבור מהימנה.

ב. **העשרת הלשון והחייאת הדיבור:** אחת ממטרותיו הייתה ההסתלקות מלשון המליצה המשכילית, והמרתה בלשון המתכוונת לשקף עולם קונקרטי ולחקות דיבור חי. כבר בסיפורו "לאה מוכרת הדגים" (1891) המציא יש מאין שפת שוק עברית רצופה דיבור המוני, ולשון תיאור המסמנת פרטים ועצמים באופן דנוטטיבי מדויק. הוא קשר במפורש את פעולתו למפעל החייאת הלשון המדוברת מיסודם של בן-יהודה וחבריו, ולייסודה של העיתונות העברית היומית.

ג. **בניית קהל כותבים וקהל קוראים:** המודל הכלכלי-תקשורתי של בן-אביגדור נבנה על שלושה יסודות: כדי לפנות לקוראים מחוגים חברתיים רחבים יש להציע להם ספרים זולים; יש לטפח קהילת סופרים ולתגמלם באופן שיאפשר להם לכתוב בהרחבת הדעת; יש לבנות מנגנון של ייצור, פרסום ושיווק, כלומר הוצאת ספרים כמקובל באירופה, שתיהפך לחי הנושא את עצמו. כך נוצק דגם ראשון של הוצאת ספרים עברית, שרבים הלכו בעקבותיו.

ד. **תפיסה תרבותית מרחיבה:** מאות הספרים שפורסמו בהוצאות בן-אביגדור, בעיקר "תושיה" ו"צנטראל", הם פרי מדיניות-תרבות חדשנית, ולפיה הלשון העברית מסוגלת לספק את כל סוגי הטקסטים שאדם משכיל עשוי להיזקק להם: ספרות יפה מקורית, אנתולוגיות, תרגומים ממיטב ספרות העולם, ביוגרפיות, מילונים, מדע פופולרי, ספרי היסטוריה והגות, רשמי מסעות, מעשיות עם, ספרי לימוד ומקראות, ספרות ועיתונות לילדים – זאת כאנטיתזה לתפיסות אליטיסטיות מצמצמות כדוגמת זו של אחד העם, שבן-אביגדור התייצב מולו ביריבות גלויה.

ה. **טיפוח החינוך העברי ותרבות הילד:** פרסומים המיועדים לילדים, לבני נוער ולמורים תפסו מקום חשוב בהוצאותיו של בן-אביגדור. מדובר במערכת של ספרי לימוד, ספרים להוראת עברית, וסדרות רבות של ספרים וספרונים, המקיפים יחד כאלף פריטים. בצדם ייסד והפעיל עיתונים וכתבי-עת משובחים (עולם קטן, הנעורים, הפדגוג), המכוונים לטיפוח תודעה עברית-ציונית בגולה, אהבת ארץ ישראל וזיקה לאומית חילונית לארון הספרים היהודי.

ו. **ציונות תרבותית מעשית:** סעיפים אלה מצטרפים לתפיסת תרבות כוללת, המחויבת לתהליך התחייה הלאומית היהודית. מחויבות זו ניכרת בטיפוח מודע של הריאליזם כדרך ההבעה ההולמת ביותר ספרות בעידן של בניין אומה; בהתגייסות להעשרת הלשון הלאומית ההיסטורית ולהחייאתה בדיבור; בהכשרת קהל קוראים המוצא בעברית את מלוא מזונו הרוחני וצורכי הלימוד שלו; ובטיפוח עתודות של קוראים כאלה כבר מן הגיל הרך.

ביבליוגרפיה

אופק, אוריאל (תשל"ט). 'תושיה לילדי ישראל': תקופת אודסה וורשה. **ספרות הילדים העברית – ההתחלה**. תל-אביב: המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 226-280.

גריס, זאב (תשע"ו). אברהם ליב שלקוביץ והמהפכה בעולם הספרים העבריים בראשית המאה העשרים. **הספר העברי – פרקים לתולדותיו**. ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 189-213.

הולצמן, אבנר (2013). "שלם אשלם להם בעד יצירי רוחם בכסף מלא": על הולדתה של הספרות העברית כמערכת כלכלית. **אות**, מס' 3, סתיו, עמ' 21-42.

ערגה הלר

heller@kaye.ac.il

רב-לשוניות בפנטזיה ישראלית עכשווית

רומנים רב-לשוניים אינם זוכים לרוב למעמד מרכזי בספרות (Figlerowicz, 2019) אלא שמעמדם בסוגת הפנטזיה הוא גבוה (Fimi & Higgins, 2018). הרב-לשוניות כוללת שפות מומצאות, כמו של טולקין, או עתיקות, כמו של רולינג. השפות המומצאות והעתיקות (או המלאכותיות והמתות) מיועדות לבניית העולם הפנטסטי כעולם שלם וזר תרבותית (Mossop, 2024). רוב יצירות הפנטזיה הנודעות ביותר כתובות אנגלית. לפיכך רוב יצירות הפנטזיה שנקראו בישראל עד לאחרונה היו מתורגמות מאנגלית, ואתגרי תרגום השפות המומצאות והעתיקות בהקשרים אלה כבר נחקרו.

בעשור האחרון זוכה הפנטזיה הישראלית בעברית לפריחה. בנוסף ליצירות חדשות של יוצרים מוכרים בתחום, כמו שמעון אדף או יואב אבני, מתפרסמות יצירות של סופרים חדשים, שבין הבולטים שבהם זוכה פרס ספיר ליצירות ביכורים איל חיות-מן, והסופרות יהודית קגן ויובל אטיאס. בכתיבתם יש מופעים תכופים של רב-לשוניות. ברוב המקרים אלה הן שפות יהודיות, דוגמת יידיש וארמית. אל אלה ניתן להוסיף ייצוג דיבור או כתב של ביטויים מערבית, מאנגלית ומלשונות נוספות הפעילות במרחב הלשוני הישראלי כיום. כמו כן נעשה שימוש בעברית עתיקה, בעיקר מקראית ומשנאית. המכנה המשותף לכל אלה הוא כתיבה המשלבת בדברי המספר והדמויות לשונות נוספות שאינן מומצאות או קלסיות כמו בפנטזיה באנגלית. לכאורה התופעה דומה לפריחת רב-הלשוניות בסדרות ישראליות (Rivke, 2024).

הנקודות המרכזיות שבהן עוסקת ההרצאה, לאחר ניתוח טקסטואלי, ראיונות עם היוצרים וניתוח נתונים כמותיים, הן (א) כיצד הבחירה בלשונות היהודיות והמקומיות מרכזיות לסוגה בעברית; (ב) כיצד מגשרים היוצרים על חוסר בקיאות הקוראים בלשונות אלה; (ג) האם הפתרונות שמציעים המחברים הם אחידים או אישיים. בכל השאלות האלה טרם עסק המחקר.

ממצאי המחקר מעלים שתופעת הרב-לשוניות מחזקת את הזהות העברית והיהודית של הטקסטים, אף על פי שהיא דומה במהותה לתפיסה הלשונית שכונן טולקין והמשיכה רולינג, תפיסה שעליה גדלו היוצרים, לפי עדותם. הרב-לשוניות בפנטזיה בעברית מעידה על שייכות לתרבות המקומית. הזרות בטקסט אינה נובעת מהלשון אלא ממצאות דיסטופית או חלופית. הפתרונות שמספקים היוצרים להבנת הלשונות הזרות הם אישיים, קשורים בתוכן הטקסטים ובעולמם האישי, החל מחיקוי תלמוד שטיינזלץ וכלה ב'תרגום עצמי' של הדמויות.

ביבליוגרפיה

Figlerowicz, M. (2019). Multilingual novel: Anticlimax and the real of world literature. *Journal of World Literature*, 4(3), 411-436.

Fimi, D., & Higgins, A. (2018). Invented languages. In: M. Wolf (ed.), *The Routledge Companion to Imaginary Worlds* (pp. 21–29). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315637525-3>

Mossop, B. (2024). Translation and architecturally odd invented languages in science fiction. *Translation Studies*, 17(2), 265–281.
<https://doi.org/10.1080/14781700.2023.2261943>

Ribke, N. (2024). *Multilingual Fiction Series: Genres, Geographies and Performances*. Taylor & Francis.

אבי הראל

aviharel8@gmail.com

עקדת יצחק – על פי השקפתו של יוסף ג'יקטיליה בספר שערי אורה

ר' יוסף ג'יקטיליה נולד בקסטיליה בספרד בשנת 1248, ושלושה מספריו החשובים יצאו לאור בדפוס – ספר גנת אגוז שחובר בשנת 1274 כשהיה בן 26, ספר שערי צדק וספר שערי אורה. מלבד זאת כתב ג'יקטיליה עשרות חיבורים שרובם ספונים בכתבי יד.

ג'יקטיליה חבר למחבר ספר הזוהר, ר' משה די-ליאון, ככל הנראה בראשית שנות השבעים של המאה השלוש עשרה, והקשר ביניהם נמשך עד מותו של די-ליאון בשנת 1305. ג'יקטיליה עצמו האריך למעלה משלושים שנה ממותו של די-ליאון.

השניים הללו כתבו עשרות חיבורים המבטאים תפיסת עולם קרובה אך לא זהה, אולם חרף זאת אין בכתבים הללו כל התייחסות של איש לרעהו. אשר על כן ג'יקטיליה היה ככל הנראה עד ואולי גם שותף לכתיבת ספר הזוהר, אך למרות זאת בכתביו הוא לא מזכיר כלל את ספר הזוהר, כאילו אין הוא קיים. התעלמות זו הינה ביטוי קיצוני להתייחסותם של בעלי הסוד זה אל זה ושל יחסו של הציבור הכללי אליהם. בנוסף אין בכתבים הללו כל אזכור אודות הזמן והמקום שבהם נכתבו ספרים אלו. אזכור שכזה מגיע לספרות הקבלה שנים רבות אחר כך.

כך או אחרת, זכה הזוהר שנכתבו עליו מחקרים רבים, ובשנים האחרונות יש פריחה גדולה בספרות המחקר על ספר הזוהר. ברם, למרות שג'יקטיליה היה מקבילו של ר' משה די-ליאון, הוא לא זכה להתייחסות הולמת במחקר, והיבול המחקרי על ג'יקטיליה דל ביותר. לכן כדי לתקן במקצת עיוות זה החלטתי לכתוב מחקר שלם וחדש אודות סוגיות מרכזיות העולות מתורתו הקבלית של ג'יקטיליה, שאחת מהן שתוצג כאן לפניכם עוסקת במידת החסד של אברהם מול מידת הדין של יצחק. לשון אחר – החיוב שמעשה העקידה כבלם הכרחי לפעילותה ולכוחה של מידת הדין בעולם השפל.

ביבליוגרפיה

גוטליב, אפרים (1976). בירורים בכתבי ר' יוסף ג'יקטיליה. בתוך: יוסף הקר (עורך), **מחקרים בספרות הקבלה**. אוניברסיטת תל אביב.

דן, יוסף (2015). **תולדות תורת הסוד העברית**, כרך י"א. ירושלים: מרכז זלמן שזר.

הראל, אבי (2025). **עיונים במשנתו הקבלית של ר' יוסף ג'יקטיליה**. אזור: ספרי צמרת.

שלום, גרשום (1980). **פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה**. ירושלים: מוסד ביאליק.

ירון הראל

Yaron.Harel@biu.ac.il

סולידריות בין-דתית: מחאת היהודים והנוצרים בלבנון נגד חוקי הגזע בגרמניה הנאצית

ביוני 1860 הוקם בפריס ארגון הסולידריות היהודית העולמית הראשון בעידן המודרני – חברת Alliance Israélite Universelle. מטרותיה של חברה זו היו בראש ובראשונה מופנות פנימה כלפי העם היהודי. בראש ובראשונה נוסד הארגון כדי להגן על יהודים בכל מקום שיותקפו וכדי לפעול להרחבת תחומי האמנציפציה שלהם.

ביוני 1860 התחוללו בלבנון מעשי טבח שערכו הדרוזים בנוצרים. גם בדמשק הלכו הרוחות וסערו. נוצרים הוכו והושפלו ברחובות ולא זכו להגנת השלטונות. ב-9 ביולי, החלו המוסלמים לתקוף את הנוצרים. במשך חמשת הימים הבאים נערך טבח באוכלוסייה הנוצרית בדמשק שממנו לא התאוששה שנים רבות.

מעשי הטבח הותירו, מלבד אלפי ההרוגים, גם עשרות אלפי נוצרים מארונים בלבנון ובדמשק פצועים וחסרי כל. אשר על כן, התארגנה פעילות להקמתה של קרן פיצויים שתסייע לנפגעי המאורעות. בין ראשי המדברים למען הגשת סיוע לנוצרים בלבנון היו אדולף כרמיה בפריס ומשה מונטיפיורי בלונדון. כבר ב-11 ביולי פרסם כרמיה קול קורא ליהודי העולם לפתוח את כיסיהם ולתרום לשיקומם של הנוצרים בלבנון. תקוותו הייתה כי עתה, כשהנוצרים הבינו על גופם את משמעותה של רדיפה בשל דתם, הם יפסיקו לרדוף את היהודים, ובעצם תיעלם האנטישמיות.

אכן תקוות גדולות, שמנקודת המבט שלנו היום, אנו יודעים כמה נאיביות הייתה בהן. אולם, קריאתו זו של כרמיה לא נשכחה על ידי הרועים הרוחניים של העדה המארונית בלבנון, וכשהגיעה הזדמנות לידם, הם החזירו חוב של כבוד ליהודים.

הזדמנות שכזו באה לאחר עלייתם של הנאצים לשלטון בגרמניה ומינויו של אדולף היטלר ב-30 בינואר 1933 לקנצלר גרמניה. החוקים המגבילים שפרסם המשטר הנאצי נגד היהודים, החרם על חנויות בבעלות יהודית ופיטוריהם של עובדי מדינה יהודים, לא עברו ללא התייחסות של יהודי המזרח התיכון, ובכלל זה גם יהודי לבנון. תחושת סכנת האנטישמיות בביירות הייתה חזקה במיוחד מכיוון שהקהילה התמודדה בעבר לא פעם עם פרסומים אנטישמיים בעיתונות הקתולית המקומית העוינת והייתה למודת מאבקים, כגון המאבק למניעת הפצת ספרות אנטישמית מתורגמת לערבית דוגמת "הפרוטוקולים של זקני ציון". בהרצאה זו אעסוק בתגובה של יהודי בירות להתנכלות השלטון הנאצי בגרמניה ליהודים, ובהתגייסות ההנהגה הדתית הנוצרית המארונית בלבנון, בראשות הפטריארך אנטואן עריצ'ה, למאבק זה.

ביבליוגרפיה

קופפרשמידט, אורי מ' (תשמ"ז). תמיכת הפאטריארך המארוני ערידה ביהודים נרדפי הנאצים, פעמים, עמ' 72-80.

הראל, ירון (2003). **בספינות של אש למערב – תמורות ביהדות סוריה בתקופת הרפורמות העות'מאניות 1840-1880**. ירושלים.

Zittrain Eisenberg, Laura (1994). *My Enemy's Enemy: Lebanon in the Early Zionist Imagination 1900-1948*. Detroit.

נעמה הראל

nh2508@columbia.edu

שותפו של עמלק? שוחטים צמחונים בספרות העברית העכשווית

היחס המסויג מהעוסקים בשחיטה, המגולם במקורות היהודיים בקביעה "הכשר שבטבחים שותפו של עמלק" (משנה קידושין ד יד), מהדהד גם ביצירות בולטות בספרות העברית החדשה. בשיריו של חיים נחמן ביאליק העוסקים בפוגרום קישינב, "על השחיטה" ו"בעיר ההרגה" (1903), השוחטים מייצגים את פורעי היהודים. צימאון הדם האלים של השוחטים מתואר ב"פרה אדומה" לברדיצ'בסקי (1906) כאונס קבוצתי. על רקע זה, אבקש לבחון בהרצאה זו את דמות השוחט הלא טיפוסית בשני רומנים עבריים בני-זמננו: השלישי לשי שריד ותיקון אחר חצות לניב איצקוביץ', שיצאו לאור ב-2015.

השלישי מתרחש בעתיד דיסטופי קרוב (2025), לאחר נפילתה של מדינת ישראל וכינונה של ממלכת יהודה, ומסופר מנקודת המבט של יהונתן, בנו של מלך יהודה, הפגוע ברגליו ובאיבר מינו ומנהל את הקרבת הקורבנות בבית-המקדש השלישי. לא רק בגופו הפגום מהווה יהונתן אנטי-זהו למודל השוחט הגברי, אלא גם בנפשו; בעקבות החשיפה המתמדת לסבלן של החיות הנשחטות הוא הופך לצמחוני ופעולת השחיטה מייסרת אותו. גם דמות השוחט בתיקון אחר חצות אינה טיפוסית. פאני, בתו של שוחט יהודי ברוסיה הצארית של שלהי המאה התשע-עשרה, מתחילה את דרכה כשוחטת נלהבת ואכזרית, אך בהמשך מפסיקה הן לשחוט בעלי חיים הן לאכול את בשרן. היא נעה ונדה כשסכין השחיטה על ירכה ומבצעת שחיטה כשרה בשודדים המנסים לאונסה ובגברים אחרים השוחרים רעתה.

דמויות השוחטים בשני רומנים אלה ייבחנו לאור ייצוגי שוחטים בספרות העברית והיהודית ותפיסות תיאורטיות בלימודי אדם-חיה.

ביבליוגרפיה

איצקוביץ, ניב (2015). **תיקון אחר חצות**. ירושלים: כתר.

שריד, ישי (2015). **השלישי**. תל אביב: עם עובד.

Ben-Yonatan, Anat (2022). "Yesterday you slaughtered animals, today you pity them": Ambivalence and resolution among Jewish Israeli slaughterers. *Anthrozoös* 35(3), 355–370.

McHugh, Susan (2019). *Love in a Time of Slaughters: Human-Animal Stories Against Genocide and Extinction*. University Park, PA: Penn State University Press.

דבורה הרפז

dharpaz100@gmail.com

שימוש בסוגריים עגולים בשירי יוסף שרון

לפי האקדמיה ללשון, הסוגריים העגולים מכילים תוספות מסבירות שאינן שייכות לגוף הטקסט: הוספת פרטים שאינם בטקסט והבעת דעה אישית. חוקרים מתייחסים לסוגריים עגולים משתי זוויות ראייה: מבחינת התוכן ומבחינת היותם סימן ויזואלי בולט ביצירה. הלידי (1989) טוען שהרכיב התחום בין הסוגריים הוא מעין תת-שגרה, "לולאה", המאפשרת לסטות מהמסלול הראשי. שוורץ (תשע"ד) מתייחס למידע התחום בין הסוגריים העגולים כרצון המוען להפוך את הסביבה הפרוזאית לפמיליארית לקוראיה. מצוב-כהן (תשע"ח) טוענת שמטרת השימוש בסוגריים היא להעיר, להביע דעה, להסתייג ולהתערב. לדעתה, מזווית נוספת, מטרת המובא בסוגרים היא להנכיח את מקום המספר היודע-כול ולאפשר הצגת זווית הראייה שלו.

מטרת המחקר הייתה בדיקת השימוש בסוגריים עגולים בשירי יוסף שרון על רקע טענת כמה חוקרי לשון וספרות הרואים בשירתו שירה אניגמטית, ומשום השכיחות הגבוהה והמפתיעה של סוגריים עגולים שנצפו בקובץ שיריו, **התחיבויות** (2017), ב-80 מתוך 140 השירים. ההנחה הייתה שהבנת תפקיד הסוגריים העגולים תסייע לבניית מפתח לפיצוח האניגמטיות שבשירים אלה. בהרצאה יודגמו שימושים בסוגריים עגולים בכותרת שיר, בסופי בתים (בארבעה מתוך ששת בתי השיר) או בסופי שיר ובפיצול משפט שנעשה באמצעות סוגריים עגולים.

עיון בתפקיד הסוגריים העגולים גילה שהמשורר מנצל את התחימה בין סוגריים ליצירת מרחב חדש בתוך השיר, שבו הוא מתקשר עם הקורא, מסביר, מביע דעה ומציג זווית ראייה משלו על הכתוב בשיר. הסוגריים גם מבטאים את רצון המשורר להנכיח את עצמו בשיר באמצעות פתיחת מרחב נוסף, והם מסייעים למשורר ליצור מעורבות עם הקורא ולהעביר לו במרחב זה מסרים סמויים כמו ניתוח מוסכמות, שאינן רק תוכניות אלא גם שרירות, שעיקרן הוא שבירת הרצף הליניארי וחיזוק קריאות מעגליות של בית או של שיר כנגד המוסכמה הליניארית. התברר כי מצד אחד הסוגריים העגולים מאפשרים במידת-מה פיצוח האניגמטיות, ואולם מצד שני מגוון האפשרויות שבהן משתמש המשורר בסוגריים העגולים דווקא מגביר את האניגמטיות.

ביבליוגרפיה

מצוב-כהן, ע' (תשע"ח). הסוגריים בקדמת הטקסט; משמעות המידע המובא בסוגריים ותרומתו בנובלה "אהבה זרה" של אשר ברש. בתוך: **שנתון שאנן**, כרך כג, עמ' 81-106.

http://www.shanan.ac.il/wp-content/uploads/2018/08/Laor/Ktav_Et/Shnaton/K-23/23-5-mazov%20cohen.pdf

שוורץ, י' (תשע"ד). הזמנה לדיון מנטאלי-סגנוני בספרות העברית החדשה. בתוך: א' לפיסקר-אלבק, ז' שמיר, י' שוורץ, ח' חבר (עורכים): **האשכנזים: המרכז נגד המזרח**. רמת גן: הוצאת בר

אילן וכנרת זמורה ביתן, דביר.

<https://kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=104004514#9.2344.6.default>.

Halliday, M.A.K. (1989). Spoken and Written Language (chapters: 3,5,6,7).

Oxford: Oxford University Press

[תורגם לעברית ע"י צ' ולדן, בתוך: **דרכים לאוריינות – מדיבור לכתיבה**, עורכת: נ' פלד (תשנ"ו).
ירושלים, עמ' 97-140.]

רחל ויסברוד

Rachel.Weissbrod@biu.ac.il

מתרגם נחשב, סופר נשכח: פועלו הספרותי של מנחם-זלמן וולפובסקי

הרצאה זו דנה במנחם-זלמן וולפובסקי¹ כמקרה-מבחן ליחס בין מעמד הסופר והמתרגם, כשאותו יוצר פועל בשני התחומים. ההרצאה היא חלק מפרויקט מחקר העוסק במתרגמי ספרות יפה בתקופת היישוב.² המחקר, השואף לתת נראות למתרגמים במענה לקריאתו של ונוטי (Venuti 1995), נעשה בגישת ה"מיקרו-היסטוריה" המשרטטת את ההיסטוריה "מלמטה", בעיקר על סמך מקורות ארכיוניים (Munday 2014).

פעילותו הספרותית של וולפובסקי, יליד 1893, החלה עוד לפני מלחמה"ע הראשונה, שבה שירת כחייל בצבא הרוסי. מיד לאחר המלחמה פרסם שירים בכתבי-העת של התקופה, כגון *הצפירה*, *האחדות* ו*שחרית*, והתחיל לתרגם את כתבי י"ל פרץ. ב-1921 עלה ארצה, ופרסם יצירות שכללו שירה, פרוזה, שירי ילדים, מסות וסיפורים מתולדות עם ישראל לבני הנעורים. במקביל תרגם מיידית, מרוסית, מגרמנית ומאנגלית עבור ההוצאות "מוריה", "מצפה", "שטיבל", "דביר", "תרבות", "יבנה", "יזרעאל", "עם עובד" ו"הקיבוץ המאוחד". מלכתחילה הקיפה אפוא פעילותו שני תחומים, יצירה מקורית ותרגום. אך בהדרגה נדחקה יצירתו הספרותית מפני התרגום. ייתכן שתורמו לכך שיקולי פרנסה ועבודתו כעורך ספרותי, תחילה בהוצאת "מצפה" ובהמשך בהוצאת "הקיבוץ המאוחד".

בזמן פרסומה התקבלה יצירתו המקורית, שהעלתה על נס את המפעל הציוני, בהערכה. אך ספק אם היה לה סיכוי לצלוח את חילופי העיתים. לעומת זאת התבסס מעמדו כמתרגם, שנעשה מזוהה עם תרגום יצירות המופת של גדולי הספרות הרוסית: דוסטויבסקי, טולסטוי, טורגנייב, פושקין וצ'כוב. פעמיים, ב-1952 וב-1973, זכה בפרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת. לציון מיוחד ראוי תרגומו *להחטא ועונשו* מ-1961 – דורות של תלמידים, שהספר נכלל בחובות הקריאה שלהם לקראת בחינות הבגרות, התוודעו אליו דרך תרגום זה (ערד 2008 : 209). וולפובסקי נשכח אפוא כסופר, שנושאי כתיבתו התיישנו, אך זכה להכרה כמתרגם, שתרגומו נקראו ונלמדו שנים רבות גם לאחר פטירתו ב-1975. עם זאת, מדובר בהכרה מוגבלת מצד המילייה הספרותית, וספק אם שמו מוכר היום - עדות למעמדם השולי של המתרגמים, שלמרות תרומתם החשובה לתרבות, רבים מהם נותרו אלמונים.

ביבליוגרפיה

ערד, מאיה (2008). על תרגומו של י"ח ברנר להחטא ועונשו. בתוך: **מסביב לנקודה – מחקרים חדשים על מ"י ברדיצ'בסקי, י"ח ברנר וא"ד גורדון**, עורכים אבנר הולצמן, גדעון כ"ץ ושלוש

¹ הכתיב הנפוץ של שמו ב-ו' אחת נובע מניקודה בחולם חסר. כך כתב אותו וולפובסקי עצמו.

² פרויקט 375/22 בתמיכת הקרן הלאומית למדע.

רצבי. קרית שדה-בוקר : מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, עמ' 209 - 219.

Munday, Jeremy, (2014). Using primary sources to produce a microhistory of translation and translators: Theoretical and methodological concerns. *Translator: Studies in Intercultural Communication* 20: 1, pp. 64-80.

Venuti, Lawrence (2012 [1995]). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.

אלדעה ויצמן

elda.weizman@biu.ac.il

שיחות בסיפורי יהודית הנדל במבט פרגמטי: רצף הניתנות

קובץ הסיפורים "ארוחת בוקר תמימה" של יהודית הנדל נפתח באפוגרם: "שאלו את רבי לוי יצחק "מפני מה מתחילה כל מסגרת גמרא בדף ב' ולא בדף א'?" אמר: כי אין להגיע לדף הראשון".

בהרצאה זו אציע דיון באחת הדרכים שנוקטת יהודית הנדל בבואה להנחות אותנו בחיפוש אחר הדף הנסתר, דף א', והיא: שימוש מורכב בדפוסי שיח המשמשים להצגת מידע בדרגות שונות של ניתנות ושל חידוש. אדגים את דבריי באמצעות ניתוח הפתיחה לסיפורה "שמלות המשי של גברת קליין" ושיחה מתוך "ארוחת בוקר תמימה", שניהם מתוך הקובץ הנקרא בשם זה. אבחין בין סמני ניתנות במישור היחידה הקטנה (תחביר, תצורה ואוצר מילים) וסמנים במישור הפיסקה, ובעיקר חזרות והשינויים השזורים ביניהן.

קידוד המידע באמצעים לשוניים על פי דרגת הניתנות והחידוש בו נידון במסגרות מושגיות שונות, ומיוצג במושגים שונים, כגון theme & rheme, given & new ועוד. על אף ההבדלים בין הגישות השונות, בבסיסן עומדת הנחת היסוד שהמוען מקודד מידע בהסתמך על השערותיו בדבר הידע שיש לנמען, ועל הנחה זו מתבסס הנמען בעת הפיענוח (Clark & Haviland, 1977). מוסכם כיום שניתנות וחידוש אינם ערכים מוחלטים אלא מדורגים על פני רצף. הגישה הפרגמטית עומדת על שימוש עקיף ברצף הזה, דהיינו – על מקרים שבהם המוען מציג מידע כנתון גם אם הוא מניח שיש בו חידוש עבור הנמען, ובכך מנחה את הנמען בחיפוש אחר השתמעויות (ויצמן, תשע"ג; Weizman, 1999) בהרצאה זו אנתח את רצף יחסי החידוש והנתון בשתי שיחות, אצביע על מטרות השימוש העקיף בו ואטען שהוא מאפיין נקודות מפתח בעלילה. בקטע הפותח את "שמלות המשי של גברת קליין" מתוארת ההודעה של הגב' בוראק לבנה על מותה של הגב' קליין. דרך שיחה זו מועברת לקורא תחושת הניכור רבת השנים בין האם לבנה. בשיחה מתוך "ארוחת בוקר תמימה" נפגשת גיבורת הסיפור, ריטה, עם אם בתו הלא חוקית של בעלה, שעד כה לא ידעה על קיומה, והשיחה ביניהן מובילה לזעזוע מיוחד. בשני המקרים השיחה מתווה את התפתחות הסיפור בעקבותיה.

ביבליוגרפיה

ויצמן, א'. תשע"ג (2013). בחינה פרגמטית של יחסי חידוש ונתון מבוססי טקסט. **מחקרים בעברית החדשה ובלשונות היהודים, מוגשים לאורה (רודריג) שורצולד, עורכים מ' מוצ'ניק וצ' סדן (עמ' 245-258).** ירושלים: כרמל.

Clark, H.H. & S.E. Haviland (1977). Comprehension and the given-new contract. In: L.R. Freedle (ed.). *Discourse Production and Comprehension* (pp. 1-39). Norwood, NJ: Ablex.

Weizman, E. (1999). Building true understanding via apparent miscommunication.
Journal of Pragmatics 31, 837-846.

יעל זיו

yael.ziv@mail.huji.ac.il

על סמני שיח וסמני שיחה בעברית: מדדים תוכניים ואילוצים נסיבתיים

חקר סמני השיח בעברית נערך בגישות ובמסגרות תאורטיות שונות והניב תובנות רבות אודות מהות הקשר בין השיח ונסיבותיו לבין יחידותיו האינפורמטיביות, התחביריות והמילוניות. הגדרת סמני השיח עצמם התבססה הן על מדדים מבניים וסמנטיים (התגלמות, תפוצה וטווח השפעה) הן על מדדים פונקציונליים (ביניהם: נסיבות התקשורת, היבטי הפקה, יחס המשוחחים למסר ולמבנהו). קבוצת סמני השיח שאותרה לפי מדדים אלה מונה שלל ישויות, וניכר שהגישות המחקריות השונות וההנחות התאורטיות שבתשתיתן אינן כוללות אותם חברים בקבוצת סמני השיח. בנוסף, בחינת מגוון הערכים בקבוצה, גם במסגרת נתונה, מגלה ריבוי תת קבוצות שרירותיות, מספר מדדים שאינם מתיישבים והיעדר כושר חיזוי. כדי לזקק את המושג 'סמני שיח' כקבוצה בעלת מאפיינים מובהקים ומנומקים מוצע במחקר הנוכחי לאמץ את ההבחנה העקרונית בין 'שיח' discourse לבין 'שיחה' conversation, ומכאן גם בין סמני שיח לסמני שיחה. השיח מאופיין כרצף טקסטואלי בעל לכידות רעיונית (קוהרנטיות) וקישוריות (קוהסיביות) וסמני השיח נושאים "משמעות פרוצדורלית" ומהווים הוראות לתיהלכו ולפיענוחו. בתיהלוך השיח (כדי לפענחו) על הנמענים להבחין במקטעים בעלי לכידות רעיונית ובקשרים ביניהם. לחלק מסמני השיח תפקיד במישור המיסגור, החיתוך והקטוע לסיומן תת המקטעים הרלוונטיים להפקת משמעות, ולחלקם תפקיד בציון מהות הקשר בין תת היחידות. השיחה, לעומת זאת, היא אמצעי לתקשורת מילולית ספונטנית ואינטראקטיבית, ולפיכך חלים עליה אילוצים הכרוכים בהתנהגות אנושית וחברתית תחת נסיבות רלוונטיות. כך הספונטניות אחראית לתופעות כמו: התחלות נפל, חזרות, היסוסים והפסקות, והאינטראקטיביות מחייבת ניטור שיתוף הפעולה בתקשורת ומתבטאת בין היתר בשמירה על ערוץ הקשר, שמירת תור, הוראות הדדיות בדבר הקשב והקצב. סמני השיחה המתגלמים בערכים מילוניים משמשים **בעיקר** לניטור שיתוף הפעולה בין בני השיח. אם כן, ההבחנה בין השיח והשיחה מסייעת באפיון סמני השיח כישויות בעלות תפקיד אינפורמטיבי התורם לתכני השיח ואשר לא חלים עליהם אילוצים תוצרי הספונטניות והאינטראקטיביות המאפיינות את השיחה. יצוין שחקר סמני השיח המתבסס על תימלול של הקלטות שיחות ספונטניות מכיל בהכרח הן סמני שיח והן סמני שיחה, ולפיכך יש להקפיד על סינון שיטתי ומנומק של הסמנים כדי לאפיינם.

ביבליוגרפיה

משלר, יעל (2009). מערכת סמני השיח של העברית היום יומית הדבורה. **בלשנות עברית**, 62-63, עמ' 99-129.

Halliday, M.A.K. and Hasan, Ruqaiya (1976). *Cohesion in English*. London and New York: Longman

Jucker, Andreas H. and Ziv, Yael (eds.) (1998). *Discourse Markers: Descriptions and Theory*. Amsterdam: John Benjamins.

ירון זילברשטיין

yaronsilver67@gmail.com

**"אני מבין את המצוקה שלו, אבל מנסה להבין מה ההלכה הנכונה": שיקולים פסיכולוגיים
בפסיקת הלכה של רבנים צבאיים במלחמת חרבות ברזל**

התקפת החמאס על יישובי מערב הנגב במהלך שמחת תורה תשפ"ד (7/10/2023) ולאחריו תפסה את מערכת הביטחון ואת החברה הישראלית בהפתעה מוחלטת. התקפה זו גבתה את חייהם של למעלה מ-1200 חללים: אזרחים, חיילים, שוטרים ואנשי ביטחון בימים ספורים. מתרחיש ייחוס של מאה חללים ליום לחימה, נדרשה הרבנות הצבאית לטפל בימי הלחימה הראשונים גם בשלוש מאות חללים ביום. בעקבות המתקפה נערך גיוס מילואים בהיקף חסר תקדים של למעלה מ-300000 חיילי מילואים.

אם בשגרה ובחירום אחראי חיל הרבנות הצבאית על טיפול בחללי צה"ל,¹ הרי שבאירוע זה היא נדרשה לסייע גם בטיפול בעשרות שוטרים, במאות חללים אזרחים ובאלפי מחבלים ותושבי רצועת עזה. היקף הגיוס הרחב יצר אתגרים בטיפול בהיבטי רבנות נוספים ובראשם שמירת שבת, ענייני כשרות והספקת תשמישי קדושה, תמיכה רוחנית ורגשית בחיילים, עריכת נישואין, טקסי גיור ועוד.

היקף הגיוס והלוחמה העצימה בחודשי המלחמה הראשונים העלה על פני השטח שאלות הלכתיות שלא נשאלו בעבר: יציאה להתרעננות בבית בשבת, הגעה וחזרה לפעילות מבצעית בשבת, חובת השתיקה מול הצורך בסיפור פרטים למשפחות חללים, הכרעות הלכתיות בדבר כשרות תרומות מזון שהגיעו ליחידות ועוד. בכל אלה נדרשו רבנים צבאיים להביא לידי ביטוי את ידיעותיהם ההלכתיות, לצד מתן מקום לשיקולים פסיכולוגיים של מצבו הנפשי של השואל, המצב הנפשי של משפחתו ועוד.

בחודשים האחרונים אני עורך מחקר על פעילותם של אנשי ונשות הרבנות הצבאית במלחמת חרבות ברזל. מחקר זה נערך כמחקר איכותני מכיוון שזו המתודולוגיה היעילה ביותר לחשוף משמעויות ופרשנויות המוענקות למציאות על ידי בני האדם מתוך ההנחה ש"מילים הן יותר מאשר אמצעי תקשורת, מילים הן כלי להבניית מציאות".² אחד הזרמים של המחקר האיכותני הוא תיאורייה המעוגנת בנרטיבים, המבקשת לעמוד על הנרטיבים שיוצרים אנשים בחייהם מבלי להתרחק מהחוויות הממשיות שחוו במהלך חייהם.³ הנחת היסוד של מחקר זה היא הגישה הנרטיבית הטוענת שסיפורים שאנשים מספרים לעצמם מעצבים את תפיסותיהם, רגשותיהם והתנהגותם. סיפורים אלה הם לב המחקר שלפנינו, וניתוחם מאפשר לעמוד על התפיסות והרגשות של אנשי ונשות הרבנות במסגרת תפקידם במלחמה זו.

¹ לסקירת פעילותה של הרבנות הצבאית בתחום זיהוי החללים ראו י' זילברשטיין, בין אדם למדינתו: מדינת ישראל במשנתו ההלכתית של הרב שלמה גורן. ירושלים 2022, עמ' 336–350.

² א' שקדי, מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום, תל אביב 2003, עמ' 16.

³ א' שקדי, מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום, תל אביב 2003, עמ' 440–441.

ריאיון מתקיים בזמן מניית במישור הפרטי במישור הציבורי.⁴ בדברי ההסבר, אמרתי למשתתפים ולמשתתפות שהמחקר עוסק בפעילותם כאנשי ונשות רבנות צבאית במלחמת חרבות ברזל, אך באתי לשמוע יותר על משמעותם של אירועים אלה בעיניהם במלחמה זו, כהגדרתו של אלסנדרו פורטלי.⁵ משתתפים רבים אכן ביטאו את קולם האישי, אך חלקם נצמדו יותר להגדרתם כאנשי רבנות וביקשו לדבר את פעילותה של הרבנות הצבאית כחיל. מחקר זה מתבסס על ראיונות עם כעשרים רבנים צבאיים מכלל יחידות צה"ל. במהלך הריאיון התבקשו המשתתפים לספר סיפורים משמעותיים, מבחינתם, שהם חווה בתקופת המלחמה בהקשר לשיקולים פסיכולוגיים שם הפעילו בפסיקות הלכה שמסרו לחיילים ולמפקדים במלחמת חרבות ברזל. בהרצאה זו אבקש להציג סוגיה פסיכולוגית-הלכתית זו, מנקודת מבטם של הרבנים הצבאיים המצויים בתווך שבין מצוקת החייל, החשש מהפגיעה במורל הלחימה שלו ושל יחידתו, ומעשה פסיקת ההלכה והשלכותיו על המשך קיום פקודות השבת והמועד בצה"ל.

⁴ Charles L. Briggs, *Anthropology, Interviewing and Communicability in Contemporary Society*. *Current Anthropology* 48,4 (2007), pp. 555-554.

⁵ "הדבר הראשון שמייחד את ההיסטוריה שבעל פה [...] הוא שהיא מספרת לנו פחות על האירועים כשלעצמם ויותר על משמעותם. אין משתמע מכך שההיסטוריה שבעל פה אינה מתעניינת בעובדות. ראיונות חושפים לא פעם מאורעות בלתי ידועים או היבטים בלתי ידועים של מאורעות ידועים". (A. Portelli, *The Peculiarities of Oral History*. *History Workshop Journal* 12,1 [1981], p. 99).

יעקב ח' חרל"פ

Yaakov.charlap@biu.ac.il

הרדב"ז כפורך דרך בסוגיית פדיון שבויים כדגם לאחריות ציבורית ולאחווה חברתית

הרדב"ז, רבי דוד בן זמרא (1479-1573), כיהן רוב שנותיו כרבה של מצרים, נתפרסם כראש ישיבה, מנהיג ואיש הלכה שכתב שו"תים בנושאים הלכתיים שונים. בין תשובותיו נמצאת תשובה הנוגעת לפדיון שבויים, שנכתבה בעקבות שבויים יהודים שהגיעו למצרים במטרה למוכרם כעבדים, ואנשי הקהילה המקומית פעלו לפדיונם אף שנדרש לכך הון רב. תשובה זו תעמוד במוקד הדיון בהרצאה זו, שבה נעמוד על טיעוניו של הרדב"ז כדי להתיר את קיום המצווה למרות ההגבלות שתיקנו חז"ל על מימושה של מצווה זו.

כידוע מצווה זו נתפסה בתלמוד כבעלת ערך מיוחד, "מצווה רבא" (בבלי, בבא בתרא ח, ע"א-ע"ב), וחכמים הדגישו את חשיבותה על סמך הנאמר בירמיה ט"ו, ב: "כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי", ודרש רבי יוחנן: "כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו... שבי קשה מכולם..." (שם). אולם כבר במשנה (גיטין ד, ו) מוצאים תקנות ששמו הגבלות שונות על מימוש המצווה, בהן ההגבלה ש"אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם". ובתלמוד (בבלי, גיטין מה, ע"א) דנו החכמים בביטוי "מפני תיקון העולם" ובהשתמעויותיו.

הרדב"ז חקר את הביטוי "יותר על כדי דמיהן" והראה את העמימות של המושג הזה בהתחשב בקשיים הנוגעים לאומדן חיי אדם ובערכים היחסיים של אומדן החיים כתלוי השתייכות חברתית, כתלוי מעמד סוציו-אקונומי וכתלוי אישיותו וכישוריו השכליים של השבוי הפוטנציאלי. מן הסיבות הללו הוא התיר את פדיון השבויים היהודים ללא הגבלת מחיר. עוד הוא נותן נימוק להיתר פדיון "יותר על כדי דמיהן" בגין החשש מאיבוד הערכים האמוניים והדתיים של השבויים, בייחוד של צעירים. את תשובתו הוא מסיים בדברי עידוד לעוסקים במצווה: "...אין כאן בית מיחוש, ומצוה רבא איכא ויפה נהגו להחזיק במדת אברהם אע"ה דכתיב 'נדיבי עמים עם אלהי אברהם'". בתשובה זו התווה רדב"ז דרך בקיום מצווה זו מתוך ראייה מנהיגותית ובהדגשת האחריות הציבורית והחברתית למען מימושה.

בשולי דברינו נאיר כמה תשובות הלכתיות שנראה בהן הדים להשקפתו ההלכתית של הרדב"ז ואף להתפתחותה בכיוונים נוספים.

ביבליוגרפיה

כרמלי-וינברגר, מ' (תשמ"א). פדיון שבויים יהודיים במאה הי"ז בהונגריה. **דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות**, ח, 77-83.

עמנואל, ש' (תשע"ד). האם סירב מהר"ם מרוטנברג להשתחרר מבית הכלא? **נטועים**, יט, 155 – 169.

רות, ב' (1925) חברת פדיון שבויים במאה הי"ז. **הצופה לחכמת ישראל**, 9, 232-235.

לובה ר' חרל"פ

luba@macam.ac.il

עמדתו של המלומד האיטלקי עזריה די רוסי ביחס להתגבשות הניקוד והטעמים על רקע זמנו ובאור מקורותיו

עזריה די רוסי [עזריה מן האדומים] היה מלומד יהודי-איטלקי (1511–1578 בקירוב), בן תקופת הרנסאנס, ששילב בקיאות בספרות היהודית לענפיה עם ידיעות נרחבות במקורות יוניים ולטיניים. די רוסי נודע בעיקר בשל ספרו המקיף "מאור עיניים", שהוגדר על ידי החוקרים כהיסטוריוגרפיה יהודית פורצת דרך, כניסיון ראשון לחקור את העבר היהודי באופן "מדעי" באמצעות שיטות ביקורתיות השוואתיות ובהתייחסות למקורות כמו כתבי פילון, יוסף בן מתתיהו, אפלטון, קיקרו, אקווינס ועוד מאבות הכנסייה. לחיבור זה שלושה חלקים. בחלק השלישי נדרש די רוסי גם לשאלות הקשורות להתפתחות הלשון העברית, לכתב העברי ולהתגבשות הטקסט המקראי. למיטב ידיעתי, עמדותיו בסוגיות אלה לא נדונו עדיין בספרות המחקר. במסגרת זו נדון בעמדותיו ביחס להתגבשות הניקוד והטעמים ונעמת אותן עם השקפות שרווחו לפני זמנו ובתקופתו.

בסוגיה זו הוא מתעמת בעיקר עם אליה לויטה, "המדקדק הגדול בדורותינו ר' אליה הבחור" (כך הוא קורא לו). לאחר שהוא מציג בהרחבה את דעתו ואת טיעונו של לויטה בספרו "מסורת המסורת", הוא פורס את השקפותיו שלו. בניגוד לדעת לויטה, שייצג את ההשקפה הרבנית המסורתית התומכת בהופעתם של סימני הניקוד והטעמים רק לאחר חתימת התלמוד, די רוסי סבור "כי יש לנו ידים מוכיחות שהנקודות והטעמים למיניהם נמצאו לא בלבד קודם חתימת הגמרא...". אלא אף קודם לכן. את המצאת סימני הניקוד הוא מייחס לאדם הראשון! בהשוואה לדעות אחרות שנשמעו במסורת היהודית (הן בזרם הקראי הן על ידי כמה מלומדים רבניים) שהקדימו את המצאת סימני הניקוד לתקופת ההתגלות וקשרו אותם לטקסט המקראי, הוא אפוא המקדים ביותר (לעניין סימני הטעמים הוא גמיש יותר בקביעתו).

מניין הושפע די רוסי בהשקפותיו אלה? לפניי עמדו כמה כיווני השפעה אפשריים: (1) השפעת הקראים; (2) השפעת הקבלה; (3) השפעת אבות הכנסייה הנוצרית. מדיון בעמדות של זרמים אלו וברמיזותיו של די רוסי אליהם, וכן בהתחשב ברקע התרבותי שממנו ספג את חינוכו התורני והאקדמי, הגעתי למסקנה כי די רוסי הושפע ביותר מן הקבלה, ואפשר שהושפע גם מהשקפות הכנסייה בסוגיה זו.

ביבליוגרפיה

אידל, מ' (1982). הפירוש המאגי והניאופלטוני של הקבלה בתקופת הריניסאנס. **מחקרי ירושלים במחשבת ישראל**, ד, 60–112.

הוארד, י' (2024). שכחוהו עד בוא עזרא וגילהו – תפיסת הניקוד בין חידוש למסורת. **מוזה**, 7, 16–29.

חרל"פ, ל"ר (2020). רעיון "תורת ה' תמימה" בשיח הקראי-רבני בימי הביניים והשתמעויותיו
האידיאולוגיות, הפרשניות והטקסטואליות. בתוך י' ברקאי ואחרים (עורכים), **זֶכַר לַאֲבֵרָהִם –**
אסופת מאמרים ביהדות ובחינוך לזכר ד"ר אברהם זלקין (עמ' 24–58). ירושלים.

מישל טאובר

mtauber@unistra.fr

כשפה מתרגמת את אחותה: שלום עליכם בעברית

מאז תחילת המאה ה-20 תורגמה ספרות יידיש בהרחבה לשפות לא-יהודיות. אבל גם לעברית יש מקום בתרגומים אלה, ואם לתת את הכבוד הראוי למי שמגיע לו, שלום עליכם (1859–1916) תורגם לראשונה לעברית בתחילת המאה ה-20 על ידי חתנו, הסופר יצחק דב ברקוביץ. מאז, טקסטים רבים מה"נכד" של ספרות היידיש זכו לביקור חוזר על ידי מתרגמים רבים, ביניהם אריה אהרונ, דן מירון ואחרון אחרון חביב, בני מר.

באמצעות מחקר השוואתי בין ציטוטים ספורים, ינתחו הנקודות הבאות:

- אם יידיש ועברית הן, כפי שכותב דב סדן, "שתי תאומות המתגוררות תחת קורת גג אחת", האם אפשר להניח שתרגום משפה אחת לרעותה אינו מעורר בעיות לשוניות או תרבותיות?
- האם יחדל אז הגבול של ה-*להבדיל לשון*¹ להתקיים בין שתי השפות הללו?
- מהו אופי הזהות היהודית שביצירותיו ביידיש של שלום עליכם כשהן "עוברות" לעברית? שאלות אלו יומחשו על ידי תרגומים החל משנת 1925 עד 2016 בקירוב.

ביבליוגרפיה

ברקוביץ יצחק דב (1976). *הראשונים כבני אדם*. תל אביב: דביר.

הולצמן אבנר (2014). יצחק דוב ברקוביץ. *לקסיקון הקשרים לסופרים ישראלים*, עורכים: יגאל שורץ וזיסי סתוי. באר שבע: דביר-אוניברסיטת בן גוריון.

Ben Isaak Irad (2020). Beni Mer's translation of Menakhem Mendl. In : *Yiddish and the Field of Translation*, ed. Olaf Terpitz. Wien: Böhlau Verlag, p. 137.

Litvine, Mordechai (1990). Translations into and from Yiddish, The Eighth Annual Avrom-Nokhem Stencl Lecture in Yiddish Studies, 20 August, p. 13.

<https://www.ochjs.ac.uk/wp-content/uploads/2011/09/8th-Stencl-Lecture-Translations-into-and-from-Yiddish.pdf>

Robin, Régine (1984). *L'amour du Yiddish*. Paris, Éditions du Sorbier.

Turniansky Chava (1994). Les langues juives dans le monde ashkénaze traditionnel. In : *Mille ans de cultures ashkénazes*, dir. Baumgarten J., Ertel R., Niborski Y., Wieviorka A. Paris: Liana Levi.

¹ *להבדיל לשון* (יידיש): מילולית: השפה המבדילה בין מילים יהודיות ומילים השמורות לגויים.

מירב כהנא (טובול)

meiravtu@gmail.com

השאלות במסגרת משא ומתן בין חכמים במשנה

המעין עיון קל במשנה מגלה שהיא משופעת בשאלות. על פי צורת השאלה ועל פי המידע שהשאלה מבקשת להשיג חילק סגל את השאלות שבמשנה לשני סוגים: 1. שאלות הן-לאו: המבקשות להתיר ספק בנוגע לעובדה הידועה לשואל. התשובות לשאלות מסוג זה הן הן או לאו, אסור או מותר; 2. שאלות הפרטים: שאלות הפותחות במילות שאלה, והמבקשות להשלים את ידיעת העניין על ידי תוספת של פרט שאינו ידוע לשואל.

נושא השאלות בכלל במשנה נידון באופן מינורי עד כה במחקר. המחקר הנוכחי הוא חלק ממחקר רחב שאני מבצעת בשנים האחרונות על השאלות במשנה.

אף על פי שהמשנה מציגה בעיקרה טקסט הלכתי אפודיקטי, יש בה לא מעט שיח המייצג משא ומתן בין חכמים שרובו הלכתי. במסגרת שיח זה נשזרות פעמים רבות שאלות שונות שמטרתן לקדם את השיח ואת הבירור ההלכתי.

למעשה השיח בין החכמים כולל את כל סוגי השאלות הקיימות במשנה:

1. שאלות תוכן - שאלות פתוחות;
2. שאלות סגורות;
3. שאלות רטוריות.

בהרצאה אציג את שלושת סוגי השאלות, את יחסן, את אפיוןן ואת מטרתן בשיח במסגרת משא ומתן בין חכמים.

שאלות התוכן באות לברר פרט החסר לבן השיח ובעיקר הן מבררות עמדה ביחס לנושא הלכתי מסוים. השאלות הסגורות הן השאלות המינוריות במסגרת משא ומתן בין חכמים, ובניגוד לשאלות התוכן כמעט שאינן מופיעות מחוץ למשא ומתן. לרוב הן אינן פותחות במילת שאלה.

השאלות הרטוריות הן השאלות הדומיננטיות ביותר במסגרת משא ומתן בין החכמים. מבחינת צורתן הן מנוסחות בעיקר כשאלות כן-לא, ללא מילת שאלה בראשן, ויש מהן הפותחות במילת שאלה. עניינן של השאלות הרטוריות הוא לקדם את השיח ההלכתי ולהצדיק את עמדת הדובר. זאת באמצעות שאלה המפריכה את דברי חברו או שאלה המוכיחה את עמדת הדובר. פעמים רבות על אף שמדובר בשאלה רטורית היא נושאת תשובה, שכן היא נשאלה כשאלה רטורית, אך בר הפלוגתא מראה בתשובתו שהדברים אינם מוכחים כפי שנדמה היה לשואל. באופן זה יש שהשיח מנוהל בצורה של שאלות רטוריות נרדפות בין הצדדים.

עיון בשאלות במסגרת המשא ומתן בין חכמים מאפשר הצצה לעולם העשיר של השאלות במשנה.

ביבליוגרפיה

- בורשטיין, ר' (תשנ"ט). דרכי השאלה והתשובה בעברית הכתובה בת ימינו : היבטים תחביריים, סמנטיים ופרגמטיים. (עבודת דוקטור). רמת גן : אוניברסיטת בר-אילן.
- כהנא (טובול), מ' (תשפ"ג). שאלות כן לא ושאלות הברירה במשנה. **לשוננו** פה, ד, עמ' 404-422.
- סגל, מ"צ ([1936]) תשנ"ו). **דקדוק לשון המשנה**. תל אביב : דביר.

זהבה כספי

zahava.caspi@gmail.com

חנוך לוין - מן השוליים אל המרכז – האמנם?

כיום נחשב לוין על-ידי קובעי הטעם - אנשי אקדמיה, חוקרים, אנשי תקשורת וגם הקהל הרחב - למחזאי החשוב ביותר שקם לישראל. הביוגרפיה האישית שלו, דמויותיו הגלותיות; ונושאי מחזותיו היוו, לפחות בתחילת דרכו, ניווד מוחלט למרכז ההגמוני התרבותי של תל אביב, שאנשיה ראו בנרטיב הציוני ובאידיאל הגברי הצברי מודל להערצתם. ההרצאה המוצעת תבדוק מה הביא, אם כן, למעבר של לוין מהשוליים אל המרכז, תתחקה אחר תהליך התקבלותו אל הקאנון התיאטרוני; ותשאל אם לוין אכן הצליח לעשות את מלוא הדרך הזאת.

הרקע התיאטרוני יתבסס על מושגים כמו: שוליים-מרכז, ומושג הקאנון בקלסיקה ובספרות הפוסט-סטרוקטורלית.

במרכז ההרצאה תעמוד השאלה: האם יצירת לוין אכן התקבלה אל הקאנון? רשמית, ברור שהתשובה חיובית. אולם נותרת השאלה: איזה לוין הגיע למרכז, ואיזה קורפוס העניק לו את תוא האיכות? על כך התשובה פחות חד-משמעית. במהלך ההרצאה אעמיד בסימן שאלה את הקביעה, כי בשנותיו האחרונות וביתר תוקף לאחר מותו, כבש לוין את המרכז, וחרג סופית ממעמדו השולי. טענתי תהיה, כי אף על פי שחנוך לוין התקבל למרכז העשייה התיאטרונית בישראל, זהו לוין מסורס, שגוף מחזות גדול ביצירתו אינו מועלה על הבמה, במטרה לרכך את המסרים הקשים המצויים ביצירתו, ומהחשש לאבד את הקהל. הממסד התיאטרוני מאמץ את אותו לוין, שהקהל כבר הורגל אליו, ובכך יוצר מצג שווא. הוא מפקיע למעשה את היצירה של לוין מהמקום הנכון שלה, ובאמצעות הכלתו לכאורה, מעלים ומשכיח את הרכיבים החתרניים והמשמעותיים של יצירתו.

ביבליוגרפיה

גורביץ' ד., ערב, ד. (2012). שוליים (פריפריה) מרכז. **אנציקלופדיה של הרעיונות**. תל-אביב: הוצאת בבל.

כספי, ז., קינר, ג., (עורכים) (2013) **צפייה חוזרת: עיון מחודש במחזות מקור**. באר שבע: הוצאת אוניברסיטת בן גוריון בנגב, עמ' 11-30.

שפירא י., הרצוג, ע., הס, ת. (2007). **קונוני ופופולרי: מפגשים ספרותיים**. תל-אביב: רסלינג.

Derrida J. (1982 [1972]) *Margins of Philosophy*, trans. L., Scott-Fox & Harding J.M. Cambridge University Press.

מלכה כ"ץ

Malka.katz@gmail.com

"צביונו הלאומי" לאפרים חיים בן נחום, ותרומת העברית לאחדות הלאומית בימי טרום

המדינה

מרקמה של החברה הישראלית כולל פסיפס של תרבויות, עדות, דתות ואידאולוגיות פוליטיות. מרקם זה היה למצע לפילוגים שנויים במחלוקת, וכן לניגודים חדים בין קבוצות שונות, המתבטאים בתחומים שונים, לרבות פוליטיקה, דת ומעמד סוציו אקונומי. חוקרי חברה רבים וכותבי ניירות עמדה מנסים לעמוד על שורשיהן של חלוקות אלו, להבין את הדינמיקה שלהן ולחקור דרכים לגשר על הפערים. על רקע זה מעניין לראות כיצד כבר באמצע שנות השלושים במאה הקודמת, בימי טרום המדינה, דנו פעילי ציבור ופובליציסטים במורכבות השסעים והפילוגים. בהרצאתי אבחן כיצד ראה וחווה פעיל ציבור, מזרחי, ספרדי וציוני דתי, אפרים חיים בן נחום (1900-1996), את הפיצול המובנה בתוך התנועה הלאומית ואת הדרך שבה רצה להתמודד עם הפיצול. אעשה זאת על ידי ניתוח ספרו: **צביונו הלאומי: בירורים ומחקרים על ציונות, לאומיות וארצישראליות**, שיצא לאור בשנת 1935, בירושלים, על ידי הסתדרות אזרחים ארצישראליים בארץ ישראל. במוקד הספר עמדה אי נחת מצטברת של הכותב ממצבה העגום של אחדות היישוב היהודי בארץ ישראל, אשר בו ראה את ליבת האומה היהודית ומי שיוביל ויגשים את תחייתה הלאומית. על רקע זה ייחס חשיבות להשלטת השפה העברית, שלה ייחס מקום מרכזי. בכך לא היה שונה בן נחום מכל מי שראו בתחיית העברית חלק בלתי נפרד מתחיית האומה בארצה. בהרצאתי אטען כי ייחודו של בן נחום נבע מהחשיבות שייחס לעברית כמצע לריסון היסודות האירופיים הכלליים והיהודיים בציונות, שאיימו לדעתו לפגום באחדות הלאומית. יסודות אלה היו בעיקר היחס לדת והקנאות הדתית האשכנזית, התחרות המפלגתית האידאולוגית על הגמוניה, והעיונות הבין עדתית בין אשכנזים לספרדים. כל אלו פגמו באחדות הלאומית והיה בהם כדי לסכן את המפעל הציוני. המקום הייחודי שבו הוא פעל, התאחדות הספרדים והתאחדות יהודי בבל מזה והסתדרות הפועל המזרחי מזה הביאו אותו לחוות בעוצמה רבה את החוויה הזו.

ביבליוגרפיה

בן-נחום, א"ח (תרצ"ה). **צביונו הלאומי: בירורים ומחקרים על ציונות לאומיות וארצישראליות**. ירושלים.

מרקוביץ, שמואל (1985). אפרים חיים בן נחום, בתוך אלפסי, יצחק (עורך), **"תורה ועבודה בחזון ובמעש תולדות הפועל המזרחי"**, וספור פעלם של מייסדיו, תרפ"ב-תרצ"ב. תל אביב, עמ' 35.

פרס, י' ובן אליעזר, א' (2006). **קירבה ומריבה: שסעים בחברה הישראלית**. תל-אביב: עם עובד ומכללת ספיר.

קרקסון, תמיר (2017). משכילים ספרדים והיסטוריוגרפיה לאומית: שלושה שקדמו לבן-יהודה כמקרה בוחן. **פעמים**, 149, עמ' 97-136.

מנחם כ"ץ

katz55@gmail.com

האיורים ככלי פרשני לפיוטים ותפילות במחזור לייפציג – היבטים חדשים

כתבי יד ליטורגיים מימי הביניים מהווים מקור משמעותי ורב-ערך לחקר תחומים מגוונים בתרבות היהודית של התקופה, וכן להבנת התרבות הסובבת, הלא-יהודית, שבקרבה נוצרו. עיקר תשומת הלב המחקרית שניתנה לכתבי יד אלה עד כה התמקדה בקרב חוקרי תולדות האומנות, היסטוריונים של ימי הביניים ושל העת החדשה, וכן חוקרי נוסח התפילה והפיוטים.

במחקר הנוכחי אני מבקש לבחון היבטים שטרם זכו להתייחסות מספקת במחקר: האיורים שבכתבי היד לא רק כעיונים אמנותיים, אלא ככלי פרשני של ממש לתפילות ולפיוטים. עיון זה משתלב במסגרת מחקר רחב יותר העוסק בהתפתחות התפילה היהודית ותולדותיה מן העת העתיקה ועד שלהי ימי הביניים.

בהרצאתי אתמקד באיורים שבמחזור לייפציג – מחזור אשכנזי של תפילות ופיוטים לחגים ולשבתות מיוחדות, שנכתב ואויר בדרום-מערב גרמניה, ככל הנראה סביב שנת 1310, עבור קהילת יהודי וורמייזא (Worms). האיורים הכלולים במחזור זה אינם משמשים כקישוט בלבד; חלקם, ואולי אף רובם, נושאים תפקיד פרשני מובהק, ומעמיקים את ההבנה של התכנים והיעדים של התפילות והפיוטים.

במהלך ההרצאה אבחן מבחר איורים ממחזור לייפציג תוך השוואה למחזורי תפילה דומים, ובראשם מחזור וורמייזא, שנכתב בשליש האחרון של המאה הי"ג. אתמקד באיורים לימים הנוראים – ראש השנה ויום כיפור – ובייחוד באיורי שיערים המלווים את רצף התפילות בימים אלו. כמו כן, אעמוד על משמעותו הליטורגית והפרשנית של איור ייחודי בצורת כוכב המצוי בתוך תפילת "עלינו לשבח", ואשר עשוי לשפוך אור על מנהג מקומי עתיק, שנשכח ונעלם במהלך הדורות.

לבסוף, אתייחס לאיורים נוספים מתוך המחזור: איור לחג השבועות, המתאר את מתן תורה ולימוד התורה, שדרכו ניתן ללמוד על מנהגי החג באותה עת; וכן איור שעניינו ימות המשיח, הכלול במסגרת פיוטי חג הסוכות, שדרכו נוכל לעמוד על תפיסות אחרות הימים בקרב חכמי אשכנז וצרפת, ובראשם בעלי התוספות.

באמצעות קריאה פרשנית באיורים אלה, מתוך הקשרם הליטורגי והקהילתי, נוכל להרחיב את הבנתנו הן על עולמן הדתי והרוחני של קהילות אשכנז בימי הביניים, הן על דרכי הפירוש החזותי שפעלו לצד הפירושים המילוליים במסורת היהודית.

ביבליוגרפיה

וידר, נפתלי (תשנ"ח). צעקת 'הוא' בימים נוראים. בתוך: **התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב**. ירושלים: מכון בן-צבי, עמ' 395-436.

Katz, Elias (Ed.) (1964). *Machsor Lipsiae*, elaborate facsimile. Published by "Société pour le Commerce Intercontinental Trust Reg.", with the authorization of Edition Leipzig. Vaduz (Liechtenstein).

Kogman-Appel, Katrin (2012). *A Mahzor from Worms: Art and Religion in a Medieval Jewish Community*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Narkiss, Bezalel (1964). Introduction to the *Machsor Lipsiae*. Vaduz (Liechtenstein), pp. 85-110.

מלכה מוצ'ניק

muchnm@gmail.com

האם תוארי הפועל פרודוקטיביים בימינו?

קיים ויכוח בין החוקרים באשר לשאלה כיצד להגדיר את תוארי הפועל בשפות השונות. יש הרואים בהם קטגוריה סגורה (Talmy, 2000), בעוד אחרים טוענים שהם נעים בין קבוצה פתוחה של מילות תוכן לבין קבוצה סגורה של מילות תפקוד (Bolzky & Berman, 2020). אני מבקשת לטעון שתוארי הפועל בעברית החדשה הם קבוצה פתוחה של מילות תוכן, והם פרודוקטיביים מאוד בלשון ימינו, בעיקר בשפת הדיבור ובסלנג. בניגוד למילות התוכן האחרות, בדרך כלל תוארי הפועל אינם ניתנים לנטייה ולגזירה, אך בעברית החדשה אנו עדים למקרים אחדים של נטייה ולמקרים רבים של גזירה. למשל, תוארי פועל עשויים להפוך לשמות תואר, כגון עכשיו < עכשווי, ממש < ממשי, חנם < חנמי (במלעיל). המאפיין של תוארי הפועל החדשים הוא שהם מקבילים בצורתם ובמבניהם לתוארי פועל המוכרים לנו מתקופות קודמות. כך לדוגמה, בדומה לתוארי הפועל בדיוק, באמת, ברוגז, אנו מוצאים כיום בשליפה, ברמות, בסרטים ועוד. הקורפוס לבדיקת הפרודוקטיביות של תוארי הפועל כלל את **מילון רב-מילים המקוון** (שויקה, 2010), **מילון הסלנג המקיף** (רוזנטל, 2005) וכן אתרים שונים במרשתת (אינטרנט). ממצאי הבדיקה מראים שאכן תוארי הפועל פרודוקטיביים בימינו. עוד נמצא שהיצירות החדשות נושאות בדרך כלל קונוטציה ייחודית, בעיקר של הומור, לעג או אירוניה.

ביבליוגרפיה

- רוזנטל, רוביק (2005). **מילון הסלנג המקיף**. ירושלים: כתר.
- שויקה, יעקב (2010). **מילון רב-מילים: אומרים את המילה האחרונה**. הוצאת מלינגו.
- Bolzky, Shmuel & Ruth A. Berman. (2020). Parts of speech categories in the lexicon of Modern Hebrew. In Ruth A. Berman (ed.), *Usage-Based Studies in Modern Hebrew: Background, Morpholexicon, and Syntax* (pp. 310-330). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Talmy, Leonard. (2000). *Towards a Cognitive Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

יואל מרציאנו

yoelmr@gmail.com

התכתבות אזוטריה בין חכמים בשפה הארמית

התכתבות בין חכמים הייתה לאורך הדורות אמצעי עיקרי לשמירת קשר בין רבנים ומנהיגי קהילות. פעמים שהחכמים ביקשו להעביר מסרים רגישים שהיה להם עניין להסתיר מהאנשים הסובבים את תהליך מסירת המכתב, כמו ענייני צניעות, רכילות או לשון הרע. מסיבה זו השתמשו חכמים בדרכים מחוכמות ומליציות – כך שרק תלמידי חכמים מלומדים יצליחו לרדת לסוף דעתם. רובד נוסף בהעמקת האזוטריה שבכתיבה נעשה על ידי כתיבת האיגרת בשפה הארמית. ההרצאה תציג לראשונה את התופעה, תעמוד על מאפייניה ועל התפקיד ששימשה כתיבה זו במארג החברתי-תרבותי של תלמידי החכמים. נושא ההתכתבות בין חכמים בשפה הארמית טרם נידון במחקר, ומעטים המודעים לקיומה של תת-הסוגה הזו בספרות האגרונים. הרצאה זו, שעתידיה להתפרסם כמאמר, חושפת לראשונה את התופעה של כתיבת אגרונים בארמית. ההרצאה תציג את התופעה ואת משמעותה בשכבת החכמים, תוך התמקדות בתפקיד האזוטרי שבכתיבה זו. במסגרת המחקר איתרתי עשרות איגרות בארמית, תרגמתי וניתחתי אותן, תוך ניסיון להבין מבחינה היסטורית את התפקיד שכתבה זו ביקשה למלא בחברת החכמים. מסתבר שהכתיבה הווירטואוזית, המליצית והנסתרת בשפה הארמית עשתה רושם רב במיצוב מקומו של החכם בשכבת החכמים. בהרצאה אפתח בהצגת התופעה ואתמקד בשימוש בכתיבה זו להעברת מסרים אזוטריים. במוקד ההרצאה תוצג איגרת קצרה מהמאה השש-עשרה, שבה בעזרת הכתיבה האזוטריה בארמית, חכמים מרמזים על בעיות פריצות וריקודים מעורבים הדורשים את התגייסות חכמי העיר למיגור התופעה.

ביבליוגרפיה

- מרגליות, ראובן (תרצ"ח). מליצות בארמית ומקורותיהן. סיני, ב, עמ' כה-לו.
- ליבס, יהודה (תשס"ט-תש"ע). עברית וארמית בלשונות הזוהר. העברית, נח, עמ' 111-126 (על הסתר ידע על ידי שימוש בארמית, ראו שם, עמ' 126, הערה 80).
- בר-לבב, אבריאל (תשנ"ז). תפיסת המות בספר החיים לרבי שמעון פרנקפורט. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור. ירושלים: האוניברסיטה העברית (על הסתרת ידע קבלי על ידי שימוש בארמית, ראו שם, עמ' 345).

רומן מרצ'ינסקי

r.marcinkowski@uw.edu.pl

האם ניתן לדבר על דיאלוג בין-דתי באדמת פולין במאה ה-18? מקרהו של דוב בר מבולחוב

מטרת המאמר היא להציג את היחסים בין הנצרות ליהדות על בסיס **דברי בינה** של דוב בר מבולחוב ולענות על השאלה: האם אפשר לדבר על דיאלוג בין-דתי באדמת פולין במאה ה-18? דוב בר מבולחוב (1723-1805), סוחר יין ופוליגלוט יהודי, שנודע בוויכוחו עם הפרנקיסטים בלבוב בשנת 1759, השאיר אחריו שתי יצירות עיקריות בצורת כתבי יד עבריים: **זכרונות ר' דוב מבולחוב** ו**דברי בינה**. בכתב היד הראשון הוא מתאר את ההיסטוריה האישית שלו ושל משפחתו, אך גם את תולדות היהודים במזרח גליציה, ומביא גם אירועים חשובים בתולדות פולין, ותיארו כצופה בלתי מעורב נראה אמין. בחיבורו השני דוב בר מגלה את יחסו לדתות אחרות, ובמיוחד לנצרות, והגנתו על היהדות הרבנית ויצירתה המרכזית – התלמוד, מהווה את המוטיב המרכזי של **דברי בינה**. האם אפשר לדבר על דיאלוג בין-דתי במאה ה-18? מטרת מאמר זה, כפי שצוין למעלה, היא להציג את היחסים הנוצריים-יהודיים באדמת פולין, ובפרט בגליציה המזרחית במאה ה-18 מנקודת מבט יהודית כפי שמשקפת בתיאוריו של דוב בר מבולחוב.

ביבליוגרפיה

Hundert, G. (2009). The Introduction to Divre binahh by Dov Ber of Bolechów: An Unexamined Source for the History of Jews in the Lwów Region in the Second Half of the Eighteenth Century. *AJS Review* 33: 2 (November). Association for Jewish Studies, 225-269.

Marcinkowski, R. (2002). Jews in Eastern Galicia in the light of The Memoirs of Dov Ber of Bolechow. *Studia Judaica* V: 1 (9), 41-58.

Marcinkowski, R. (2020). Защита иудаизма согласно Дову Бэру из Болехова, Труды по иудаике: история и этнография, выпуск 16, Евреи в мировой истории, культуре и политике. Материалы Международной Научной Конференции 26 Апреля 2020 г., Петербургский Институт Иудаики, St. Petersburg Institute of Jewish Studies, St. Petersburg, p. 17-26.

Pikulski, G. Ks. (1760). *Złość żydowska Przeciwko Bogu y bliźniemu Prawdzie y Sumnieniu na objaśnienie Talmudystów. Na dowód ich zaślepienia y Religii dalekiej od prawa Boskiego przez Moyżesza danego. Rozdzielona na trzy części opisana*, Lwów (wyd. I, 1758).

רביב נאָנה, עמי נאָנה ועוזי אלידע

ravivalmog@gmail.com

aminaveh43@gmail.com

ouzi@com.haifa.ac.il

"החיים הללו" - עיתונות עברית מצולמת בארץ-ישראל בין השגשוג למאורעות

"החיים הללו" היה שבועון ארץ-ישראלי מצויר שיצא לאור בתל אביב בתקופה שבין ספטמבר 1935 ויולי 1936. במחקר זה אנו מתמקדים בעיתון כמייצג של העיתונות העברית המגזינית, על רקע תקופת השגשוג (פרוספריטי) שהסתיימה עם פרוץ המרד הערבי.

העיתון הושפע מסגנון העיתונות המצולמת האירופאית שקדמה למלחמת העולם השנייה ומהאווירה החלוצית של ארץ-ישראל. מטרות העיתון היו לעדכן את הציבור בנעשה בעולם, להתריע על עליית הנאציזם והאנטישמיות, בעיקר בגרמניה של שנות השלושים, ולהכיר לקוראיו ממעמד הביניים העירוני את קשיי הקליטה של העולים והחלוצים, ואת העבודה והחינוך של שכבות המצוקה. העיתון התקיים מהכנסות ממכירות ופרסומות בלבד וללא כל תמיכה מהארגונים או מהמפלגות, שכל אחת מהן פרסמה עיתון משלה.

המחקר כולל תיאור של צמיחת העיתון על רקע התפתחות העיתונות המגזינית בארץ בשנות ה-30, מחתימת ההסכם בין השותפים, עבור בחילופי הגברי במערכת ושינויים תוכניים ועיצוביים ועד סגירתו. באמצעות ניתוח היסטוריוגרפי וניתוח תוכן של גיליונות העיתון אנו מנתחים את תפיסת קהל היעד של העיתון, התפיסה המקצועית של עורכיו, בדגש על העורך הראשי משה (בן זאב) ליבר, ואת התפיסות הפוליטיות המובעות בו בצל אירועי התקופה.

ביבליוגרפיה

הלמן, ע' (2007). **אור וים הקיפוח: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט**. הוצאת אוניברסיטת חיפה.

שפיר-בנימיני, ת' (1990). **כלנוע** - העיתון המצויר הראשון 1931-1935. **קשר**, מס' 7, עמ' 66-70.

נאור מ' (2004). **יחודו של עיתון מיוחד** - העיתון הצהוב הראשון. בתוך: מ. נאור, **רבותי העיתונות: פרקים בקורות תקשורת הכתובה בארץ**. הוצאת משרד הביטחון, עמ' 305-311.

ישי נוימן

yneuman@qsm.ac.il

חילופי עיצורים מזדמנים בקבוצות חיתוך טבעיות בלשון התנאים וצמיחתן של הבחנות חדשות

חידושים מילוניים בלשון חכמים בהשוואה אל לשון המקרא משקפים לפעמים חילופים פונמיים בתוך קבוצות הגייה טבעיות. בתחום הסותמים הדו-שפתיים, חילופים בקוליות /פ/ ~ /ב/ משתקפים ביחס בין הפועל המקראי עָבַשׁ והתנאי עָפֶשׁ. ובתחום החיכיים-ענבליים, חילופים בנחציות /כ/ ~ /ק/ משתקפים ביחס בין הפועל המקראי עָקַב ובין ממשיכו התנאי עָקַב. המילונאות העברית רואה בשורשים עֶפֶשׁ ו-עֶכָב חידושי צורה בלשון חכמים, שלא תועדו בעברית המקראית, אך עיון סמנטי מראה כי השורשים האלה ממשיכים את מקביליהם המקראיים. עם זאת, גזירה מילונית מאוחרת יותר גיבשה יחסי תשלים דקדוקי: השורש עֶקַב ממשיך לשמש בשם העצם המקראי עָקַב גם ברבדים המאוחרים למקרא, ואילו השורש עֶכָב משמש בלשון חכמים לגזירת הפועל עָכַב. השורש עֶפֶשׁ מתברר באופן דומה: הפועל המקראי עָבַשׁ משמש ברבדים המאוחרים יותר לגזירת שם העצם עָבֶשׁ בלבד, ואילו בת-הגוון התנאי עָפֶשׁ משמשת בסיס לגזירת שם תואר סביל: מְעָפֶשׁ. יחסי תשלים אלה התגבשו מתוך תפוצה לא סדירה של בנות-גוון פונולוגיות הנובעות מחילופי עיצורים בשל תנודתיות יחסית בתכונות הקוליות והנחציות.

ואולם, תשלים דקדוקי אינו אלא קצה הקרחון בסוג זה של התפתחויות בלשון. מקרים נוספים של שורשים חדשים בלשון חכמים, שנוצרו מחילופי עיצורים, מקבלים תפקיד סמנטי ייחודי. לדוגמה, הפועל המקראי פָּלַל והפועל התנאי פָּלַל ('ערבב') מתאימים למקבילות המילוניות בדו-שפתי אטום /פ/ בארמית, ובעקבות כך נוצרו גם הפעלים התנאיים פָּלַל לצד פָּלַל, ונגזרה מהם המשמעות החדשה "פָּלַל". הפועל הפוליסמי פָּלַל, במשמעות המוחשית 'ערבב' ובמשמעות המופשטת 'הפך בסוגייה, העמיק לדון בה', יכול היה להישאר ללא שינוי, כאשר ההבחנה בין המשמעויות מתבצעת רק מתוך ההקשר; ואולם, דוברי השפה ייחדו לבת-הגוון משמעות עיונית מסוימת, מופשטת ביחס למקורית, וכך נוצר תשלים סמנטי.

מנגנון זה חולל מצב דומה גם בפועל המקראי הפוליסמי פָּלַל הן במשמעות to fold, הן במשמעות to double, שהתפצל בלשון התנאים אל פָּלַל to double לצד קָפַל to fold, כדברי טור-סיני על קָפַל: "מבטא נחצי של כפל שבמקרא". החילופים בנחציות שימשו בעברית ליצירת הבחנה סמנטית משנית בין שני השורשים. בעברית החדשה נשמר התשלים הסמנטי בין השורשים של קָפַל ו-קָפַל, למעט מְכַפֵּל.

המחקר הנוכחי שופך אור על קווים מקבילים בהתפתחות אוצר המילים והמשמעים בשפות השמיות, בדגש על בידול משמעים של פְּלֹלֹת גזרניות באלומות שורשים שְׁאָרִים (cognate root clusters). בידול משמעים זה אמון על שכלול מערכת ההבחנות ביחסי צורה ומשמעות, ואלה הולכים ונעשים מורכבים. יצירת הבחנה סמנטית משנית בבת-גוון פונולוגית שהופיעה תחילה בתפוצה מזדמנת, ונעשתה סדירה עם התפתחות השימוש בה, מתגלה כמנגנון פעיל בהתפתחות הדיאכרונית של אוצר המילים והמשמעים ובשכלולו בעברית בפרט ובשפות השמיות בכלל.

ביבליוגרפיה

מורשת, מנחם (תש"ס). **לקסיקון הפועל שנתחדש בלשון החכמים**. רמת-גן : אוניברסיטת בר-אילן.

טור-סיני, נפתלי-הרץ (1959-1948). **הערות משוות בתוך מלון הלשון העברית הישנה והחדשה**, חברו אליעזר בן-יהודה ירושלמי. ירושלים : מקור.

Cohen, D. (1970–). *Dictionnaire des racines sémitiques*. Paris-La Haye : Mouton.

מרדכי סבתו

Mordechai.Sabato@biu.ac.il

'אלדד ומידד מתנבאים במחנה' (במדבר יא, כז): מה הייתה נבואתם של אלדד ומידד? בין מקרא למדרש, ובין ספרות חז"ל למקורות חיצוניים

בספר במדבר פרק יא בא סיפור מורכב הפותח בתביעת עם ישראל 'מי יאכילנו בשר'. בתגובה, משה פונה לה' בתלונה מדוע הוא צריך לשאת את העם לבדו, ומאיים בהתפטרות. מכאן ממשיך הסיפור בשני קווים מקבילים. קו אחד עוסק בפתרון תלונתו של משה באמצעות האצלת הרוח ממנו לשבעים זקנים שיסייעו לו בהנהגת העם. הקו השני מספר על פתרון תלונת העם באמצעות הרוח שהביאה את השלו למחנה.

בסיפור זה משולבת פסקה נוספת העוסקת באלדד ומידד, שניים מהזקנים שהיו אמורים להשתתף עם משה בהנהגת העם, אבל סירבו לצאת לאוהל ונשארו במחנה. למרות זאת הם התנבאו במחנה. דבר זה נתפס כקריאת תיגר כלפי משה, ולכן דורש יהושע משה לכלוא אותם, אבל משה מגיב בסלחנות ומצדיק את אלדד ומידד.

במקרא לא נאמר מה הייתה נבואתם, אבל בספרי במדבר נאמר שהם אמרו 'משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ'. מסורת זו נזכרת גם בשני מקורות חיצוניים. האחד – קדמוניות המקרא (פסבדו פילון), המתוארך לסוף המאה הראשונה, והשני – פירוש של אפרם הסורי, מהמאה הרביעית, לספר במדבר. דרשת הספרי נזכרת גם בבבלי סנהדרין יז ע"א ושם נזכרו שתי דעות נוספות.

בהרצאתי אבקש לבאר את ההבדל בין גישת המקרא לגישת המדרש, ובמקביל אדון ביחס שבין תפיסת חז"ל לבין המובא במקורות החיצוניים, וכן בין עמדת התנאים בספרי לעמדת האמוראים בבבלי.

ביבליוגרפיה

ספרי במדבר, פסקה צה (מהדורת כהנא, עמ' 240–242).

בבלי סנהדרין יז ע"א.

קדמוניות המקרא (פסבדו פילון) 20, 5 (מהדורת הרטום, עמ' 61–61).

פירוש אפרם הסורי לבמדבר יא:

Ephraem Syrus, Opera omnia quae extant, graece, syriace, latine, ed. J. S. Assemani, vol. 1 of Sancti patris nostri Ephraem Syri opera omnia quae extant, ser. 2: Syriace et Latine. Rome 1737, p. 257.

רחל עופר

oferachel@gmail.com

'אחרות' נשית בחברה פטריארכלית: נעמי ורות - בראי השירה העברית המודרנית

בהרצאה זו נעסוק בשירים מן השירה העברית המודרנית שנכתבו בהשראת מגילת רות. נשווה בין שירים שנכתבו על-ידי גברים, לאלו שנכתבו על-ידי נשים. נתמקד בשירים שנכתבו מנקודת מבטה של נעמי (שאולי דווקא היא ולא רות, הגיבורה המרכזית של המגילה). בשירים הללו משתקפת צורת ההתמודדות של נשים 'אחרות' המנסות למצוא את מקומן במסגרת חברה גברית פטריארכלית. סוגייה זו תיבחן על רקע תפיסות-תיאורטיות פמיניסטיות, הקשורות לסוגיית האינטר-טקסטואליות עם הקנון הספרותי.

ברבים משירי המשוררים על מגילת רות בולט מוטיב העבודה החקלאית. התיאור הפסטורלי של תקופת קציר החיטים, שבה מתרחשת העלילה, מקבל משמעויות אידיאולוגיות. המשוררים העבריים המודרניים הזדהו עם תיאורי עבודת האדמה בימי "שפוט השופטים" וראו בהם שיקוף לחיי החלוצים הציונים, ששבו לארצם ועבדו את אדמתם. לעומת זאת, בשירי המשוררות בולטת האחוזה הנשית שבזכותה רות 'המואבייה', האישה ה'אחרת', הנוכרייה והזרה, הפכה בסופו של דבר להיות אם האומה. דומה כי מקור ההשראה לשירים הללו נעוץ באופייה הנשי המיוחד של המגילה, שהדמויות המרכזיות בה הן דמויות נשיות, ומערכת היחסים המיוחדת השוררת ביניהן עומדת במרכז של העלילה. במהלך ההרצאה גם נבחן באיזו מידה העיסוק בסוגיה החקלאית או הנשית-מגדרית משקף את רוח התקופה הספרותית-ההיסטורית אשר בה נכתבו השירים.

במסגרת ההרצאה נקרא בשיריהן של המשוררות שולמית קלוגאי, רבקה אהרון, טניה הדר, ענבר רווח, נאוה סמל, אסתר אטינגר, ללי אלכסנדר ועוד, ובשירה של המשוררים יעקב פיכמן, אליהו מייטוס, שמואל בס, יצחק שלו ועוד.

הרקע התיאורטי בסוגיית הכתיבה הנשית מתבסס על מחקריהן של שלוש החוקרות שלהלן:

Ostriker, Alicia Suskin (1986). *Stealing the Language: The Emergence of Women's Poetry in America*. Boston: Beacon Press.

Gilligan, Carol (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.

כהן, טובה (2021). **קול משלהן: כותבות עבריות מחוץ למסורת התרבותית ובתוכה**. ירושלים: כרמל.

ורד פלפל קיסר

veredp@kaye.ac.il

**"החינוך הוא כלי נשק לשנות את העולם ואני רציתי לאחוז בנשק החינוך": התפיסה הערכית
חינוכית במעבר מתרבות צבאית לתרבות אזרחית בזמן מלחמת "חרבות ברזל"**

תופעת הסבה אקדמית להוראה של פורשי צבא טומנת בחובה הבטחה גדולה לחברה הישראלית. מדובר באנשי מעשה אשר מחזיקים באידאולוגיה ערכית לקידום החברה, והם בעלי השכלה וניסיון מקצועי מגוון. ייחודם של פורשי צבא אלו הוא גילם הצעיר, המאפשר להם לבחור בקריירה שנייה עוד טרם השחרור מצה"ל (כהן זדה, 2023). הבחירה בהוראה יכולה להיות מורכבת ממגוון שיקולים אלטרואיסטים (קציר ואחרים, 2004), אינטרינזיים ואקסטרינזיים (קציר ואחרים, 2004). בראון (Brown, 1995) מציע להתייחס בעת המעבר גם למערכת הערכים של הפרט. ערכים הינם חלק בלתי נפרד מתרבות והם משפיעים על התרבות הארגונית הצבאית ועל התרבות הערכית בשדה החינוכי. על-פי ויגוצקי (Vygotsky, 1986) האדם הוא תוצר של תרבות המורכבת משפה, סמלים משותפים, ערכים ומחשבה. מאפיינים תרבותיים אלו מקרינים על המעבר מארגון צבאי לארגון אזרחי ועל ההתמודדות עם אתגריו. אתגרים אלו קשורים לשינוי מחשיבה צבאית לתרבות חשיבה אזרחית (קרניאלי וויצמן, 2022). פורשי הצבא נדרשים להתמודד עם תהליכי סוציאליזציה ולהסתגל לתרבות ארגונית שונה (כהן זאדה, 2023).

המחקר הנוכחי מבקש לבחון את התפיסות הערכיות של פורשי צבא אשר נמצאים בתהליך מעבר מתרבות צבאית לתרבות אזרחית ובהסבה אקדמית להוראה בזמן מלחמה, כפי שבאו לידי ביטוי ביומני המסע ובראיונות שלהם. המחקר מתמקד ב-14 גמלאים שבחרו בהוראה כקריירה שנייה, בעלי תואר ראשון, ניסיון במנהיגות ובהדרכה, והתמודדות עם לימודי הסבה להוראה בשנת תשפ"ד. מחקר איכותני זה מבוסס על ניתוח תמטי (שקדי, 2003) של יומני מסע וראיונות חצי מובנים. החידוש במחקר הוא בבחינה של תפיסות ערכיות בזמן מעבר ומשבר.

ממצאי המחקר מצביעים על מסע רגשי וערכי שעוברים פורשי הצבא בתקופת ההכשרה להוראה בזמן מלחמה ביחס לבחירה ולעיסוק בחינוך. מלחמת "חרבות ברזל" מהווה אירוע חיים משמעותי בתהליך ההתמודדות עם המעבר מתרבות אחת לאחרת. המסע החל בחלום, ממשיך בבלבול ומסתיים במנעד של תגובות ותפיסות המושפעות מהמלחמה, מהניסיון האישי מקצועי, מהאינטראקציות בקבוצה וממערכת היחסים עם המכללה מהבחינה האקדמית והמנהלית.

ביבליוגרפיה

כהן-זדה, א' (2023). מהבסיס הצבאי לכיתת הלימוד: נרטיבים של קצינים ונגדים פורשי צה"ל שבחרו בקריירה שנייה בשדה החינוכי. **מחקרי הגבעה**, י', 137–158.

<https://www.washington.ac.il/michlala/files/2023/08/Washington-10-2023-Heb-02-07.pdf>

קציר, י', שגיא, ר', גילת, י' (2004). בחירה במקצוע ההוראה : טיפוסים של מקבלי החלטות והקשר שלהם לעמדות כלפי הוראה. **זפים**, 38, 10–29.

קרניאלי, מ', וייצמן, ש', בארי, ד' (2022). "לא אעמיד אותם בשלוש" - המצוינים לחינוך : הכשרת גמלאים-קצינים בכירים להוראה כקריירה שנייה. **עיונים בחינוך**, 21, 65–135.

<http://www.jstor.org/stable/27229297>.

שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני – תיאוריה ויישום**. רמות : אוניברסיטת תל-אביב.

Brown, D. (1995). A values-based approach to facilitating career transitions. *The Career Development Quarterly*, 44, 4–11.

<https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1995.tb00524.x>

Vygotsky, L. (1986). *Thought and Language* (rev. edition). Cambridge, MA: MIT Press.

איבון קוזלובסקי גולן

ykozlovsky@univ.haifa.ac.il

לידתה של אומה: על תחיית השפה העברית בתרבות המדיה הישראלית

בניסיונותיו של העם היהודי בגלות לשמר את זיכרוננו ההיסטורי, סיפור תחיית השפה העברית, כפי שהוא מגולם בדמותו של אליעזר בן יהודה, תופס מקום ייחודי. בן יהודה, אידיאליסט צעיר חדור מטרה, הקדיש את חייו ואת חיי משפחתו להחייאת הלשון העברית ולהפיכתה לשפה חיה ועכשווית, בצמידות לארץ ולמורשת ההיסטורית של עמו.

מפעליו הבולטים – פרסום המילון העברי הראשון, ייסוד הוראת העברית כשפת אם, ואימוץ השימוש העברי במרחב המשפחתי והציבורי – נחרתו בזיכרון הקולקטיבי כנדבכים מרכזיים בעיצוב הזהות הלאומית היהודית-ישראלית.

המחקר הנוכחי מציע בחינה השוואתית בין שני ייצוגים אודיו-ויזואליים של בן יהודה ומפעלו: הסרט **האיש שחלם בעברית** (בימוי: אלי כהן, 1992) והסדרה **הצבי** (כאן 11, 2024).

הסרט משרטט את דמותו של בן יהודה כלוחם אידיאולוגי, המגויס כולו למען הגשמת הפרויקט הציוני, תוך שילוב נקודות מבט היסטוריות, לשוניות ואישיות. לעומתו, הסדרה מציגה את השפה כחלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי הירושלמי, תוך התמקדות במאבקי כוח פוליטיים, עיתונאיים ורבניים.

בהרצאתי אדון בשאלות המרכזיות: כיצד מעוצבת שפה בחיתוליה כנרטיב חזותי של הולדת אומה? כיצד משתנים ייצוגי בן יהודה והעברית לאורך שלושה עשורים? ואילו אסטרטגיות סיפוריות משמשות להחייאת תקופה ומאבק זהות?

המסקנות יבהירו כי בעוד שהקולנוע של שנות התשעים מדגיש את בן יהודה כאיש מאבק לאומי, היצירה הטלוויזיונית בת זמננו מבליטה את העברית כמרכיב חברתי-פוליטי דינמי ומשתנה. ההרצאה תלווה בקטעים נבחרים מן הסרט והסדרה.

ביבליוגרפיה

אלידע, עוזי (2008). העיתון היומי הראשון בארץ ישראל: 'הצבי-האור' – 1908–1914. **קשר - מחקר ותקשורת**, 37, עמ' 85–97.

אלידע, עוזי (2022). העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארצישראלית (מ'הצבי' ל'האור', *Media Frames*. (1914) - כתב עת מקוון לתקשורת. מכללת ספיר.

Ben-Yehuda, Eliezer (1993). *A Dream Come True*. Trans. T. Muraoko. Boulder: Westview Press.

Brenner, Michael (2003). *Zionism: A Brief History*. Trans. Shelley Frisch. Princeton: Marcus Wiener Publishers.

Fellman, Jack (1973). *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the Modern Hebrew Language*. The Hague: Mouton..

Saposnik, Arie Bruce (2008). *Becoming Hebrew: The Creation of a Jewish National Culture in Ottoman Palestine*. New York: Oxford University Press.

St. John, Robert (1952). *Tongue of the Prophets*. New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City.

Stavans, Ilan (2008). *Resurrecting Hebrew*. New York: Schocken.

National Center for Jewish Film.

שלום קולין

shalom@hezneq.com

משמיע לאזנו - הדיבור העצמי: מהקרבת קורבנות אל קבלת החלטות ערכיות ופסיכולוגיות של האדם

מאז היות האדם, הדיבור היווה את הכלי לתקשורת בין בני אדם. פרשנות מרתקת לפסוק "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז) מייחסת את עצם חיותו של האדם ליכולתו המילולית ביצירת אינטראקציה בינו לבין זולתו.

המסורת המקראית מייחסת לדיבור האדם חשיבות בפני עצמה, גם בעת שאין הדיבור מכוון לאדם נוסף. פעולות כמו נדר, הקדשת חפצים ו/או הקדשת בעלי חיים למקום המקודש המייצג את האל, הן פעולות שנעשו על ידי האדם באמצעות הדיבור גם בהיותו לבדו. המקרא אף מחייב את האדם לדבר לעצמו בקול, בוודאי על מעשיו בעת הקרבת קורבן לכפרתו. בהרצאתי אראה את השינוי שחל ב"דיבור העצמי" בתקופת התנאים, ובעיקר לאחר הפסקת עבודת הקורבנות שלאחר חורבן בית שני.

עד חורבן בית המקדש השני היווה הדיבור העצמי, כלומר הוויכוח, ביטוי לחרטה על מעשי האדם, במיוחד בעת הקרבת קורבן חטאת. בתפיסת התנאים התרחב הדיבור העצמי ליצירת מחויבות יומיומית ומוחלטת של האדם להלכה. יישום חובת "קבלת עול מלכות שמים" נקבע להתבצע באמצעות דיבור עצמי, בלשון המקורות: "משמיע לאזנו". רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה, העצים זאת במנהגו האישי לכסות את עיניו בידו בעת אמירתו בקול את הפסוק "שמע ישראל". בכך הוא ביטל את הממד החזותי והבליט את הממד הקולי שבדיבור העצמי. מנהג זה התקבל במרוצת הדורות כמחייב.

מחקרי הפסיכולוגיה במאה השנים האחרונות שיוצגו בהרצאה תואמים את העמדות בספרות התלמודית, המבטאות את התרומה הייחודית של הדיבור העצמי ליכולת קבלת הכרעות אישיות וגם להתפתחותו הקוגניטיבית של האדם.

ביבליוגרפיה

- הנשקה, דוד (תשפ"ה). **לבקש תפילה: תפילות הקבע בתלמודם של חכמים**. ירושלים: מאגנס.
סבתו, מרדכי (תשס"ד). קריאת שמע של ר' ישמעאל ושל ר' אלעזר בן עזריה וההכרעה כבית הלל. **סידרא**, יט, עמ' 101-116.
קניאל, שלמה (2010). **האומץ להחליט ולפעול: קבלת החלטות אצל היחיד והקבוצה**. אוניברסיטת תל-אביב: הוצאת רמות.
ויגוצקי, לב (2004). **למידה בהקשר חברתי: התפתחות התהליכים הפסיכולוגיים הגבוהים**, עורכים: מיכל צלרמאיר ואלכס קוזולין. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

יאיר קורן-מיימון

yairma@gordon.ac.il

"אני צפרים מכל הצדדים ועוד צפור אחת, אחרת."

"מה פשר הצפור הזו שבחיקי"

"שאגי, שאגי צפור"

תחביר, לוגיקה ודימויי ציפורים כפיגורות אפיסטמולוגיות בשירתה של חדווה הרכבי

בשנים האחרונות זוכה שירתה של חדווה הרכבי להכרה הולכת וגוברת ולהערכה משמעותית בקרב קהל קוראים וחוקרי ספרות כאחד.

החוקרים מציינים מספר מאפיינים בולטים המייחדים את שירתה: שפה פסיכוטית ותחביר חריג, היעדר תחושת "אני" מגובש, ריבוי קולות ואובדן היררכיות, חזרתיות פולחנית ושפה שאינה רק מתארת, אלא נחוות כפעולה של הגוף, כמו נשימה, בכי וחנק [הירשפלד (2014), אמיר (2016), ראובני, הירש (2018), ישראלי (2019), ולדמן (2023) ועוד].

במחקר זה אבחן את יצירתה של הרכבי תוך התמקדות בשלושה מאפיינים שלדעתי טרם זכו להתייחסות מספקת במחקר הקיים: מבנה התחביר השירי, הלוגיקה הפואטית ודימויי הציפורים הרבים המופיעים בשיריה כפיגורות אפיסטמולוגיות, המשקפות נקודת מבט, אופני ידיעה, תודעה, ותנועה בין מצבי קיום.

הניתוח יתבסס על מחקרים ותיאוריות מתחום הבלשנות והשיח, ביניהם מושג הפואטיקה של יאקובסון, השפה הסמיוטית אצל קריסטבה, תפיסת הלוגיקה של ויטגנשטיין (המאוחר) וברגמן, ותפיסות אפיסטמולוגיות של פוקו ודרידה.

השירה של הרכבי יוצרת מרחב שבו השפה והלוגיקה מתהוות מחדש באופן יצירתי, ומאפשרת יצירת "סדר פיוטי" המתמודד עם הפערים בין תחביר פורמלי לבין תודעה רגשית או חווייתית. עיקר החידוש בדבריי יוצג בטענתי שלפיה שירתה לא רק מערערת על הסדר הלוגי, אלא גם מציעה דרך חדשה ליצירת ידע, המבוססת על דימויים חמקמקים ו"עקבות" של ידע שאינו ניתן לתפיסה בשלמותו, ולכן נטען כל פעם מחדש במשמעות נוספת.

ביבליוגרפיה

- ברגמן, ש. ה. (2000) [1953]. **מבוא לתורת ההיגיון: המדע העיוני של הסדר**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- הרכבי, ח. (2009). **צפור שבפנים עומדת בחוץ (שירים 1962–2008)**. ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומוסד ביאליק.
- ולדמן, ע. (2023). "להקשיב לקירות שרתחו כל הלילה": על עבודת השירה של חדווה הרכבי. **הו!**, 25, 400–407.

אריה קיזל

akizel@edu.haifa.ac.il

האתגר הפוסט-קולוניאליסטי של הנרטיב המזרחי החדש לנוכח מלחמת 7 באוקטובר

הנרטיב המזרחי החדש המיוצג, בין היתר, על ידי הוגי הקשת הדמוקרטית המזרחית, מעמיד אתגר חינוכי רב-תרבותי ובעיקר פוסט-קולוניאליסטי אל מול ההיסטוריה הישראלית-יהודית-ציונית, המכונה "אשכנזית". נרטיב זה מסמן, במשך שנים רבות, את האשכנזי כציוני (כלבן), כמי שהתווה את נרטיב-העל ההגמוני וכוון את מנגנון השלטון, הפצתו, הצדקתו ואליונותו כלפי מזרחים (וגם אחרים). הנרטיב החדש מתבסס על הנחת היסוד כי המזרחים יוצרו תחת מנגנון הכחשה אישית וקולקטיבית. הוא מבקש לחלץ אותם מעמדת הנחיתות העצמית דרך פעולה אקטיבית.

בהרצאה זו ייסקר מחקר נרטיבי שבחן את מגמת הצנטרליזציה של הנרטיב המזרחי החדש וטענתו כי מתבצעת השתקה והשכחה של המזרחים והדרתם מההגמוניה - טענת שווא שלפיה הישראליות החליפה את העדתיות. ההרצאה תציג מודל תלת-שלבי המאפשר לנתח את דרך פעולת נרטיבים-שכנגד בפעולתם כנגד נרטיב-על הגמוני. על פי אותו מודל, הנרטיב-שכנגד עובר שלושה שלבים ומשתמש בהם בפרקטיקות שונות, המאפשרות את ביטוי ברשת הנרטיבים החברתית. השלב הראשון – קריאת התיגר מוביל לשלב השני המבקש למוסס את גבולות הנרטיב השליט, בדרך לשלב השלישי – השחרור של הנרטיב הנשלט כביכול. זה האחרון אמור להבטיח את הצלחתו של המאבק הנרטיבי בשינוי השיח, שאינו מתבסס על מאבק שטח אלא על היפוך רדיקלי בחשיבה, בדפוסי השיח החברתיים, בתבניות הסגנון, בערעור המנגנונים המעודדים גזענות והמובנים מאליהם, ובעיקר ביצירת דה-לגיטימציה פנימית עמוקה כלפי נרטיב-העל ההגמוני. פעולות אלה נעשות תוך כדי הפעלת אלימות סימבולית כנגד נרטיב-העל, סימונו, קטלוגו, הלעגתו ויצירת השנאה כלפיו, תוך ביסוס אי מוסריותו והסרת הלגיטימציה שלו. ההרצאה תינעל בהתייחסות לטלטלה של הנרטיב המזרחי החדש לנוכח אירועי 7 באוקטובר והטבח בדרום-ישראל.

ביבליוגרפיה

חבר, ח., שנהב י. ומוצפי-האלר, פ. (עורכים) (2002). **מזרחים בישראל**. הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.

קיזל, א. (2014). **הנרטיב המזרחי החדש בישראל**. רסלינג.

שנהב, י. (2003). **היהודים-הערבים: לאומיות דת ואתניות**. עם עובד.

רמי קמחי

ramrambo33@gmail.com

שמרנות, חיקוי קולוניאלי ואבולוציה בדמות הגבר המזרחי בספרות עברית עכשווית

כשסופר בוחר לקרוא לרומן בשם גיבורו נוצר אפקט נתפס הפוך מהמצופה - הגיבור הופך לדמות מייצגת. כך כשטולסטוי בחר לקרוא לרומן המפורסם שלו "אנה קרנינה" ע"ש גיבורתו, הוא הפך אותה למייצגתן של כל הנשים הכלואות במבוכ הפטריארכיה הגברית: מנותבות להאמין באתוס הרומנטי, אך ניגפות אל קירות הסדר הפטריארכלי, כשהן מבקשות לפסוע בנתיבו.

פרסומו של הרומן "אמזלג", המגולל את קורותיו של גבר מזרחי עכשווי ומודע, הוא הזדמנות לבדוק טקסטים בלטרסטיים עבריים שבמרכזם דמות גבר מזרחי, שאת שמו הם נושאים בכותרתם. תוך כדי ניתוח משווה, ההרצאה תבדוק את דמות הגבר המזרחי באלף נשותיו של נפתלי סימן טוב מאת דן בניה סרי (1987), מישראל מאת דן בניה סרי (1992), מולכו מאת א.ב. יהושע (1987) ואמזלג מאת יוסי סוכרי (2019).

ההרצאה תעמוד על היבטים שמרניים בהצגת הגבר המזרחי בטקסטים הללו. כך למשל נראה כי גיבוריהם המזרחים של הטקסטים דומים במבנה האישיות, במצבם המשפחתי ובסוג הניירוז שהם סובלים ממנה. מדובר בגברים בודדים במחצית חייהם, שאינם מוצאים עניין רב בעבודתם, שגדלו במשפחה שבה האב היה חלש ועדין והאם דומיננטית. במונחים פרוידיאניים נראה כי האפיון האישיותי המשותף להם הוא גבריות עמומה, היוצרת קונפליקט של זהות. מולכו למשל מתואר כזכר "שזכרותו צפודה בתוך עצמו כעכבר אפור ועיף" (91).

האבולוציה בדמויות הגברים באה לביטוי באמצעות ההיבט של מודעות הגיבור לקונפליקט האשכנזי-מזרחי. כך למשל מולכו של א.ב. יהושע, בשונה מנפתלי של אלף נשותיו של נפתלי סימן טוב ומישראל של דן בניה סרי, מפגין מודעות לקונפליקט האשכנזי-מזרחי, ויש בדמותו עדויות להפנמת סטריאוטיפים המשמשים במרחב הישראלי לתיאור מזרחים. הומי באבא טען כי השליט הקולוניאלי מעורר בנתיניו את התשוקה לחקותו. מולכו אכן עוסק בחיקוי קולוניאלי של השליט האשכנזי. כך למשל מקדיש מולכו זמן רב לרכישת הבנה במוסיקה קלאסית מערבית בתקווה להפוך למומחה. אלא שבאבא טען גם כי חיקוי קולוניאלי אינו הופך את הנתין לדומה לשליט, אלא מגחיכו. ואכן הרומן מולכו אירוני כלפי אופציית היטמעותו של מולכו באשכנזיות, ומצביע בעיקר על צידו הגרוטסקי של החיקוי: מולכו לא הופך למומחה למוסיקה קלאסית-מערבית, כפי שהשתוקק להיות, אלא ל"רב אומן" בהחלפת קלטות של מוזיקה זו.

אמזלג הוא התחנה הבאה בקו האבולוציוני הזה. החידוש של הרומן הוא בתודעה החברתית הפוסט מודרנית המוטמעת בו. סוכרי מפגין מודעות לכך שהדיכוטומיה אשכנזים/אירופה/נצרות – מזרחים/אסיה-אפריקה/אסלאם היא מדומיינת, וכי מחוץ לעולם המדומיין של הסטריאוטיפים הקולוניאליים, אשכנזים אינם ממש אירופים, והמזרחים ברובם לא הגיעו לישראל עם תרבות ערבית דווקא. כך למשל, כשיוצא אמזלג למסע שורשים אל מקומות הולדתם של אביו ואימו, אין הוא מגלה את קסמי המזרח, או את תרבותו הערבית-מוסלמית שנגזלה. להפך, בקזבלנקה, בהגיעו לתחנת הרכבת "נדמה היה לו כי הוא נמצא בתחנת הרכבת בליון או בטולוז" (123). כלומר בניגוד לפרזנטציה התרבותית הדיכוטומית במולכו, חושף אמזלג כי הישויות התרבותיות

New York: Routledge.

לימור ראובך ואפרת לוצאטו

limor.raubach@l-w.ac.il

efratluz@gmail.com

"קול העולמות האבודים" - על עדויות ללקות השמיעה של לאה גולדברג בשירה

מחקרים הבוחנים את הקשר בין מוגבלות וייצוגה הפואטי מתמקדים ביכולתו של השיח הספרותי לתאר גוף פגוע או לקוי. גלילי (2010) טוען כי כתיבה על גוף פצוע מערערת על אפשרות הייצוג הספרותי שלו, בעוד שמינץ (2024) מציעה כי מסגור מחדש של מוגבלות מאפשר לראות בגוף הפצוע מקור ליצירות. אלבק-גדרון (2017) מציגה את מושג ה"קשב הראדיקלי", המדגיש כיצד הפניית תשומת-לב אמנותית לכאב או לתחושה חמקמקה מעניקה להם משמעות ומעמד יצירתי.

לאה גולדברג, שסבלה מלקות שמיעה ומתסמינים נלווים של כאב ובידוד, התייחסה ללקותה ביומניה, אך עיסוק זה לא זכה לתשומת לב מחקרית מספקת. מחקר זה מבקש לזהות שירים שבהם ניתן למצוא עקבות ללקות השמיעה של גולדברג ולבחון כיצד היא מפנה קשב לחוויות השקט, ההפרעה וההיעדר. חמישה שירים נבחרו לצורך המחקר, כשהם מציגים פרקטיקות אסתטיות שונות לייצוג הלקות, בהן שיבוש הרמוניה, חזרתיות צורנית, שימוש בצלילים ובמבני שפה המשדרים נתק, ויצירת חללים של שתיקה והיעדר. באופן מעניין, רוב השירים שמעלים סוגיות אלו נמצאו בין יצירותיה הגנוזות או ביומניה האישיים, שירים שנכתבו לעצמה ולא פורסמו רשמית.

ייחודו של המחקר טמון בשילוב בין תחום החינוך המיוחד, המציע תובנות על ההשלכות הרגשיות והחברתיות של לקות שמיעה, לבין תחום הספרות, המנתח את ייצוגיה הפואטיים. המחקר מבקש להציע קריאה חדשה בשירתה של גולדברג, המדגישה את האופן שבו הגוף הפגוע הופך למרחב יצירתי, ובכך לתרום לדיון רחב יותר על הקשרים שבין גוף, יצירה ושפה בשדה הפואטי.

בנוסף, מחקר זה מבקש להאיר באמצעות השירים את התהליך הפנימי של גולדברג בהתמודדותה עם הלקות, ואת המקום האינטימי והבלתי מתווך שבו חקרה את עצמה ואת יחסיה עם עולמה הפנימי. המחקר מדגים כיצד שירה יכולה לשמש כלי לייצוג לקויות, ובפרט כיצד משוררת בעלת לקות שמיעה מתמודדת עם חוויות של בדידות, כאב וחיפוש אחר קול. תובנות אלו עשויות לתרום להבנה רחבה יותר של חוויות אנשים עם לקויות שמיעה, כמו גם להרחבת המבט על יצירתה של גולדברג.

ביבליוגרפיה

אלבק-גדרון, ר' (2017). "קשב רדיקאלי" באמנות: השירים של אנה הרמן. הו! : כתב עת לספרות, גיליון 15, עמ' 111-113.

גלילי, ש' (2010). הפואטיקה של הגוף הפצוע. הו!, גיליון 1, עמ' 7-37.

Mintz, S. B. (2024). *Re-framing and Re-forming Disability and Literature*. Cambridge University Press. pp. 313–329.

זהר שביט

zshavit@tauex.tau.ac.il

אויב או אוהב: התחרות בין ספרות מקור לספרות מתורגמת. מקרה מבחן - סדרת "רימון"

בעיצומה של מלחמת-העולם השנייה החלה לראות אור בארץ ישראל סדרת ספרים חדשה בשם "רימון", פרי שיתוף-פעולה בין "מוסד ביאליק" להוצאת "מסדה". סדרת "רימון" לא נחקרה עד היום, והיא נידונה כאן כחלק ממחקר חדשני על מתרגמי הספרות היפה לעברית בתקופת היישוב. המחקר, השואף לתת נראות למתרגמים, נעשה בגישת ה"מיקרו-היסטוריה" המשרטטת את ההיסטוריה "מלמטה", בעיקר על סמך מקורות ארכיוניים.

במסגרת סדרת ספרי "רימון" ראו אור כמה עשרות ספרים, רובם מתורגמים. הסדרה נוצרה במטרה להעמיד לרשות קוראי העברית ספרים מתורגמים "ממיטב הספרות העולמית החדשה" והמימון ניתן לה על ידי ההסתדרות הציונית. לנגד עיניהם של יוזמי "רימון" עמדו, לפי עדותם, המודלים של סדרות ספרים פופולריות בהוצאות ספרים בחו"ל כדוגמת "פנגוויין" ו"פליקן". ספרי הסדרה נועדו "לתת לקורא העברי במחיר מועט את הספר החדש, המקנה דעת והמושך את הלב", במיוחד בקרב ציבור הקוראים שעדיין לא הורגל בקריאה בעברית.

הסדרה זכתה תחילה להצלחה עצומה, וחלק מן הספרים אזלו מן השוק תוך זמן קצר. אבל ההצלחה הרבה של הסדרה והשבחים שהרעיפו עליה היו גם בעוכריה, מפני שהם עוררו את קנאתם של הסופרים העבריים, שסברו שההצלחה הזו באה על חשבונם. מתוך תחושת הקיפוח הזו התנכרו אנשי העט ל"רימון" ואף ניסו לפגוע בהצלחתה במתיחת ביקורת קשה עליה, או מה שהיה גרוע מכך, בהתעלמות מקיומה. ההתעלמות והיחס העוין והמתנכר הביאו לירידה במכירות, ומכיוון שהמקור למימון הסדרה היה ציבורי נאלץ מוסד ביאליק לצמצם את פעילותה, בעיקר לאחר הקמתה ב-1945 של "הספרייה לעם" של עם עובד, ובסופו של דבר לסגור אותה. סדרת "רימון" היא אפוא מקרה מבחן מובהק למתח שהתקיים בשנות הארבעים בין כוח המשיכה של הספרות המתורגמת, מצד אחד, ולראייתה כיריבה של ספרות המקור ומחבריה מצד אחר.

ביבליוגרפיה

Munday, Jeremy (2014). Using primary sources to produce a microhistory of translation and translators: Theoretical and methodological concerns. *Translator: Studies in Intercultural Communication* 20: 1, pp. 64-80.

Venuti, Lawrence (2012 [1995]). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.

גדי שבת

Gadi.shabat@gmail.com

תערוכת 50 אומניות בבצלאל פברואר 1943 - הצטלבותה של פריפריה אומנותית וגיאוגרפית בשדה האמנות הישראלי

בבוקר יום שבת ה-6 בפברואר 1943, בשעה 10:00, נפתחה תערוכה יוצאת דופן בבית הנכות הלאומי "בצלאל" שבירושלים – תערוכה קבוצתית רחבת היקף שהציגה יצירות של חמישים אומניות יוצרות. התערוכה ביקשה לשקף את העשייה האמנותית של נשים בארץ ישראל, ובה בעת גם לתת במה לנשים יוצרות שפעלו בארץ ולא קיבלו ביטוי דיו בתערוכות הכלליות של אומני ארץ ישראל. כותרת התערוכה הייתה "האשה היוצרת בארץ ישראל". הקמת תערוכה המוקדשת לנשים אומניות בלבד, המשקפת רוחב יריעה של אמנות נשים בארץ ישראל, הייתה מעשה נועז וחלוצי. היוזמה לתערוכה הייתה של מרדכי נרקיס, שניהל את בית הנכות בצלאל מאז 1925, וכנראה גם שימש כאוצר התערוכה.

תערוכת הנשים בבצלאל 1943 הייתה יוצאת דופן בהיקפה, באופיה ואף פורצת דרך לשעתה, גם במונחים בינלאומיים, כשהוצגה כמעט במקביל לתערוכת האומניות הראשונה וההיסטורית של פגי גוגנהיים בניו יורק. שלא כאחותה האמריקאית, תערוכה זו לא זכתה לקהל רב, לתשומת לב משמעותית, להערכה מצד מבקרי האמנות, או אפילו לתיעוד ומחקר ראוי בתולדות האומנות הישראלית. במאמרי הביקורת ניכר יחס מבטל כלפי התמה המגדרית של התערוכה ויחס מתנשא כלפי האומניות שהציגו בה והיצירות שהוצגו בה, ובמחקר תולדות האומנות תערוכה זו כמעט ואינה קיימת.

לנוכח כמה מאפייני השדה שאותם אסקור בהרצאה, ייתכן שבשעתו לא היה זה יכול להיות אחרת. הפריפריה הגיאוגרפית שהייתה ארץ ישראל בתקופת המנדט הצטלבה עם פריפריה אומנותית של תמה מגדרית חדשה שהוצבה בשדה, והצטלבות תכונות אלו לא אפשרה לה לקבל את המקום, היחס והתיעוד שראוי היה לתת לתערוכה הזו.

ביבליוגרפיה

טרכטנברג, גרסיאלה (2008). "ממוצלחות למועלמות, יוצרות בעיני ביקורת האמנות", בתוך: **נשים יוצרות בישראל, 1920-1970**, עורכת רות מרקוס (עמ' 23-45). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

טרכטנברג, גרסיאלה (2005). **בין לאומיות לאמנות: כינון שדה האמנות בתקופת היישוב ובראשית שנות המדינה**. ירושלים: מאגנס.

מרקוס, רות (2008). מקומן של נשים בשדה האמנות הישראלית, 1920-1970. בתוך: **נשים יוצרות בישראל 1920-1970**, עורכת רות מרקוס (עמ' 11-22). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

קופליביץ, יעקב (1943). טוב מראה עיניים : ב. נשים מציירות. הגלגל, כרך א' גיליון 3, 19 באוגוסט,
עמ' 20.

Blonka-Drzażdżewska, Aleksandr (2016). *Van Haardt: Une vie - Deux biographies*.
Exposition organisée par la Société historique et littéraire polonaise, du 12 Octobre au
4 Novembre.

Bourdieu, Pierre. (1993). *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia
University Pres.

Cane, Hesper. (2024). Pivotal exhibitions by women Artists that changed art history.
Widewalls, March 8.

Fifty women artists. *The Palestine Post*, February 10, 1943. P. 4.

שרית שוסהיים ויהודית חסידה

sarits@herzog.ac.il

chassida@herzog.ac.il

כניסה להוראה בעת מלחמה: חוסן אישי וקהילתי בתרבות החינוך העברי

בתרבות העברית לדורותיה נשזרה המשימה החינוכית בשמירה על רציפות קהילתית וזהות ערכית גם בזמני משבר (זוהר, 2024). עיתות משבר מרחיבות את תפקיד המורה לא רק כמנחיל ידע, אלא גם כמנהיג הנדרש למצוא מקורות חוסן פנימיים ולחזק את רוח קהילת הלומדים, ואף לגבש תפיסה חינוכית הרואה במצב משברי רכיב קבוע במציאות החיים (שוסהיים, 2024). על רקע תפיסה זאת המחקר הנוכחי בוחן את חווית הכניסה להוראה של מורים חדשים בישראל בתקופת מלחמת "חרבות ברזל". במחקר נעשה שימוש בשאלון תפיסת המתח (Cohen et al., 1983) שהכיל גם שאלות סוציו-דמוגרפיות ומספר שאלות פתוחות על תמיכה בעבודה החינוכית בעת מלחמה. במחקר השתתפו 119 מורים. 78% מתוכם נשים ו-21% גברים. גילם הממוצע עומד על 30.6 והם מלמדים במערכת החינוך בישראל בסוגי הפיקוח השונים. ממצאי המחקר מצביעים על מגמות של חוסן אישי גבוה יחסית, חרף מציאות הלחימה, ועל שונות מגדרית ברמות המצוקה – נשים מדווחות על מצוקה גבוהה יותר. ניכרת גם השפעת משתנים משפחתיים כגון מספר הילדים. התימות שחולצו מהשאלות הפתוחות כללו ציפייה לתמיכה מקצועית, לתמיכה רגשית ולשיפור בתנאים ארגוניים. הנבדקים ציינו כי תחושת השליחות והאמונה תרמו להם רבות.

מסקנות המחקר מלמדות על הצורך בעיצוב מודלים חינוכיים המשלבים תמיכה רגשית וקהילתית כחלק בלתי נפרד מהכשרת המורים ומהתפתחותם המקצועית, ובעיקר הכשרה והכנה לשעות משבר דווקא בימי השגרה. מחקר זה שופך אור על הבנת מקומו של החוסן בתרבות החינוכית העברית, ומחדד את חשיבות בניית סביבות חינוכיות המקיימות ערכות הדדיות, גמישות ותמיכה, כחלק בלתי נפרד מתפקוד מערכת החינוך בעיתות משבר. חשיבותו של המחקר בהבנת האתגרים הניצבים לפתחם של מורים בתחילת דרכם, בעיקר בעיתות חרום ובהבנת שלומותם של מורים במערכת החינוך נוכח מצבי משבר שאליהם עלולה להיחשף המערכת.

ביבליוגרפיה

זוהר, ע' (2024). הוראה ולמידה בעידן של תקופות משבר: גשר בין ידע, חשיבה, רגשות וערכים. **עיונים בחינוך: כתב עת לעיון ומחקר בחינוך**, 24. עמ' 31-45.

שוסהיים, ש' (2024). משבר כנקודת מוצא לחינוך האדם. **עיונים בחינוך: כתב עת לעיון ומחקר בחינוך**, 24, 140-159.

Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4). 385-396.

צבי שמעון

shimonzv@gmail.com

יצירת הנגדה במקרא באמצעות מילים זהות ובאמצעות משחק מילים

ההנגדה היא מהאמצעים הספרותיים המרכזיים בעיצוב הדמות והעלילה המקראית. הדמות המקראית כמעט תמיד מעוצבת בהשוואה לדמות אחרת, והתקדמות העלילה כמעט תמיד מושתתת על ניגודים בין שלביה. דרכי עיצוב ההנגדה רבות ומגוונות. הרצאתי תתמקד במרקם הלשוני ותפקידו בעיצוב ההנגדה. הנגדה מושתתת לעיתים על שימוש באותה מילה עם אותה המשמעות בקונטקסט הפוך. שלב הקישור מושתת על זהות מוחלטת – שימוש באותה המילה, ואילו שלב הניגוד מושתת על שינוי הקונטקסט שבו מופיעה המילה. לעתים ההקבלה לשם הנגדה איננה מושתתת על שימוש באותה המילה בקונטקסט הפוך אלא על משחק מילים (wordplay)¹. אמצעי סגנוני זה כונה על ידי חז"ל ופרשנים קדמונים כ"לשון נופל על לשון", ואילו ילין טבע לו את המינוח "צימוד"². אחת מן המטרות של משחקי מילים היא ההנגדה. במקרים שבהם משחק המילים מושתת על ניגוד בין משמעויות המילים, הקישור הנוצר בין המילים הדומות הוא קישור לצורכי הנגדה. הקישור באמצעות משחק המילים לא בא רק ליופי המליצה. לדעתנו, חלק מהרטוריקה של המקרא הוא דווקא לקרב בין מנוגדים מבחינה צורנית/לשונית על מנת להבליט את הניגוד במשמעם. טכניקה זו יוצרת פרדוקס ודיסוננס בין הקירבה הצורנית/לשונית לבין מגמת ההנגדה. הקישור באמצעות דמיון מושך את הקורא להשוות בין המקושרים, ומצד שני גם מחדד את הניגוד לאור הדיסוננס בין צורה למשמע. ההרצאה תציג דוגמאות מקראיות רבות לעיצוב הנגדות הן באמצעות מילים זהות הן באמצעות משחקי מילים.

¹ על תופעת משחק המילים במקרא, ראו: Glück J.J., "Paronomasia in Biblical Literature", *Semiotics* 1 (1970), pp. 50-78; Greenstein E.L., "Wordplay, Hebrew", *ABD* vol. 6, NY 1992, pp. 968-971; וביבליוגרפיה שם.
² ראו ר' וייס, **משוט במקרא**, ירושלים תשל"ו, עמ' 162-163; וד' ילין, **כתבי דוד ילין: חקרי מקרא** (כרך ששי), ירושלים 1983, עמ' 269.

אברהם אופיר שמש

avrahamos@ariel.ac.il

ניסיון ההתנקשות במלך אחשוורוש: בין טקסט מקראי לפרשנות מדרשית

סיפור ניסיון ההתנקשות של בגתן ותרש במלך אחשוורוש (אסתר ב: 21-23) עבר גלגולים ועיבודים פרשניים שונים לאורך הדורות. בתלמוד ובספרות המדרשים הורחב הסיפור המקראי הקצר, וחכמים עיצבו אותו כנרטיב עשיר ומפורט יותר. תופעה ספרותית זו מכונה "הסיפור הדרשני" או "הסיפור המקראי המורחב". דהיינו, סוגה ספרותית המציגה סיפורי מקרא בגרסה דרשנית מורחבת, תוך שילוב פרשנויות, מסרים ודגשים תיאולוגיים.

המפרשים והמדרשים ראו בקטע זה חוליה מכריעה בהנעת העלילה, ולכן ביקשו להשלים את החסר באמצעות תיאורים מפורטים של המזימה. הרחבות אלו התבססו על היכרות של חכמים עם אורחות חצרות המלכים בעת העתיקה – מזימות חתרניות, קשרים אפלים וניסיונות חיסול של שליטים. במקורות היהודיים מוצעות כמה שיטות לחיסול המלך: פגיעה באמצעות כלי חד, חניקה, הרעלה מכוונת במשקה או במזון דרך המטבח המלכותי, החדרת נחש לכוס השתייה, ואף הכנסת זבוב ארסי (ייתכן "זבוב ספרדי") למשקה.

ההרצאה תבחן את השיטות הללו לאור ספרות חכמים והתרגומים הארמיים, ותציג את ההיגיון שמאחוריהן, כולל היתרונות והחסרונות של כל שיטה – פרט שעשוי לשפוך אור על תהליך חשיפת המזימה ("וַיִּבְקֹשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא"). כמו כן, יוצגו הקבלות היסטוריות לניסיונות התנקשות במלכים ובקיסרים בתקופה הקלאסית, אשר עשויות להסביר את הבחירה הפרשנית של חז"ל. כפי הנראה, התיאורים של אופני ההתנקשות משקפים את רצונם של חכמים לעדכן את הסיפור ולתת לו משמעות רלוונטית לזמנם. ייתכן כי הדרשנים ביקשו, דרך הסיפור המקראי המורחב, להדהד את סופם של קיסרים רומיים וביזנטיים מושחתים, ולעורר בקרב שומעיהם תקווה לשחרור מעול השעבוד והמיסים הכבדים שהוטלו עליהם.

ביבליוגרפיה

לוינסון, יהושע (תשס"ה). **הסיפור שלא סופר: אמנות הסיפור המקראי המורחב במדרשי חז"ל**. ירושלים: מאגנס והאוניברסיטה העברית.

מאיר, עפרה (1987). **הסיפור הדרשני בבראשית רבה**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

Kaufman, David B. (1932) Poisons and poisoning among the Romans. *Classical Philology* 27[2], pp. 159-160.

Paton, Lewis Bayles, (1908) *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Esther*. The International Critical Commentary (ICC). Edinburgh: T & T Clark, pp. 64-77.

גליה שנברג

galia.shenberg@gmail.com

מאפייני דמות הנבל ב"המלך ליר" לשייקספיר בתרגומו העברי של שלונסקי

המחזה **המלך ליר** נחשבת לטרגי מבין הטרגדיות השייקספיריות, משום שבסימו לא נותרת כל תחושה של תקווה הנובעת מניצחון הצדק האלוהי (כמו בטרגדיות היווניות) או חזרה לסדר חברתי ואנושי מתוקן כמו בטרגדיות אחרות של שייקספיר (Bloom, 1998). המחזה בנוי משני קווים עלילתיים מקבילים שההשוואה ביניהם בלתי נמנעת – האחד עוקב אחר ליר המחלק את ממלכתו לשתי בנותיו הגדולות ומנשל את קורדליה הבת הצעירה, והשני פורש את קורותיו של האציל גלוסטר ושני בניו, הבכור והחוקי אדגר, והצעיר הלא-חוקי אדמונד.

בדומה לנבלים שייקספיריים אחרים כמו יאגו ב**אותלו** או קלודיוס ב**המלט**, ואפילו שיילוק ב**הסוחר מוונציה**, המעוצבים בטקסט השייקספירי כבני אדם שאפשר להסביר את המקור לרשעותם, ודמותם עוברת שינוי, כך גם אדמונד הנבל ב**המלך ליר**. הוא חש עצמו מקופח בשל מוצאו, ומעוצב כאסטרטג קר רוח שאינו בוחל בשום אמצעי כדי להשיג את מטרותיו, ויודע להקסים גברים ובעיקר נשים למען השגת כוח ושלטון. ואולם לקראת מותו חל בו שינוי, שהופך אותו לאנושי יותר.

התרגום הראשון של **המלך ליר** לעברית במאה ה-20 שנחשב לתרגום קנוני היה תרגומו של אברהם שלונסקי למחזה כולו (1955) להצגת הבימה, ויצא אחר כך במספר מהדורות בהוצאת הקיבוץ המאוחד. תרגומו זה, בדומה לתרגומו ל**המלט**, כפוף כמו מרבית התרגומים השייקספיריים של תקופתו לנורמות התרגומיות של הפגנת עושר לשוני וסגנוני, שימוש בהקסמטר ימבי כמשקל מחייב, "ייהוד" הטקסט ועוד (Toury, 1995). זאת, למרות שבזמנו העברית המדוברת הוצגה כבר על הבמה העברית (בן שחר, 2019). כמו כן, ה"מודל הקלאסי" נותר דומיננטי על פני "המודל העכשווי", כפי שטען הרי גולומב במאמרו על התרגומים השייקספיריים לעברית (Golomb, 1981). מתוך העיון בתרגום ניתן לראות כי בנוסף לאילוצים התרגומיים ששלונסקי נוטל על עצמו הוא גם מודרך על ידי פרשנותו האישית לאופיין של הדמויות ובעיקר לדמותו של אדמונד.

בכוונתי להראות כי בתרגום של שלונסקי מוקצנת הקנאה של אדמונד באחיו הבכור אדגר, והוא מעוצב כמי שאינו עוסק רק ברכישת כוח ושלטון, ובכך מוקנית לדמותו רשעות מיתית. לכן אדגר המכונה במקור השייקספירי legitimate מיוהד אצל שלונסקי ל"כשר", החורז עם "ממזר". אדמונד חוזר על כך מספר פעמים ובכך מעצים את הפער ביניהם (מערכה 1, תמונה 2), בעוד שבטקסט השייקספירי אין כלל חריזה המסיבה את תשומת הלב לניגוד ביניהם (1.2.16-20). יתרה מזו, בטקסט השייקספירי עיקר טענותיו של אדמונד מופנות לאביו, ואילו אצל שלונסקי עיקר הטענות קשורות לאדגר, שלא עשה לו רע מעולם. הקשר לרשעות מיתית מתפרש לקראת סופו של המחזה בדו קרב שבין אדגר לאדמונד (מערכה 5, תמונה 3) כמאבק בין טוב לרע, המהדהד את המאבק המקראי בין קין להבל. פרשנות זו למחזה השייקספירי מציעה מעין תיקון למאבק המקראי על אהבת האל-אב – ותשובת קין "השומר אחי אנוכי" אינה נשמעת אלא להפך: אדמונד הפצוע פצעי מוות אומר Yet Edmond was beloved (5.3.237). ובכך מראה תחילתו של מהלך רגשי שעד כה לא התגלה אצלו (Bloom, 1998). ואכן, ברפליקה הבאה שלו הוא מבקש מאדגר כי ישלח שליח

לבטל את גזר דין המוות שהוציא על ליר וקורדליה. ואולם בתרגומו של שלונסקי השינוי הרגשי מתעמעם, משום שהוא לוקח את הרפליקה של אדמונד ומעביר אותה לאדגר שאומר: "הן אהבו את אדמונד" (שלונסקי, 1978: 170). ובכך האח הטוב – אדגר, גובר על הרע ומעמעם את השינוי לטובה שאדמונד אחיו עובר.

ביבליוגרפיה

בן שחר, ר' (2019). התפתחות לשון הדיאלוג בסיפורת הישראלית: תחנות עיקריות. **לשון סופרים ולשון הספרות** (עמ' 33-63). בני ברק: הקיבוץ המאוחד.

שייקספיר, ו' (1978). **המלך ליר**. (תרגום: אברהם שלונסקי). תל אביב: ספרית פועלים.

Bloom, H. (1998). "King Lear." *Shakespeare the Invention of the Human*. New York: Riverhead Books, 476-515.

Golomb, H. (1981). 'Classical' versus 'Contemporary' in Hebrew translations of Shakespeare's tragedies. *Poetics Today*, 2(4), Summer/Autumn, 201-207.

Shakespeare, W. (1997). *King Lear*. (ed. R. A. Foakes). London: Arden Shakespeare, Thomson Learning.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins.

שוש שקד ורונית שירן

Shoshaked2017@gmail.com

ronit.shiran@gmail.com

אונס דינה – היבטים סוציולשוניים בפרשת שכס ודינה (בראשית לד)

סיפור אונס דינה מכיל מגוון תמות חברתיות-מוסריות, ובהן לאומיות, עירוב והתבוללות, חילול כבוד האישה, אלימות והונאה. בראשית לד עוסק בשני מעשי אלימות – אונס דינה ונקמת האחים, והוא זכה לפרשנויות רבות. העיקרית שבהן נוטה לייחס למחבר המקראי יצירת נרטיב שמעשה האונס שבו ומעשה הטבח שבא אחריו **שקולים ושווים זה מול זה**.

על פי שטרנברג (תשל"ג), המחבר המקראי משתמש באמצעים רטוריים שמטרתם לקעקע את התגובה הטבעית של הקורא, ולהציג את מעשי התגמול של בני יעקב כשווים בערכם המוסרי למעשה האונס. המחקר של שטרנברג גורס כי באמצעות צו דתיאמוני המקדש את מניעת ההתבוללות, מעניק המחבר לגיטימציה למעשי האחים ומייצר איזון מוסרי בין החטא לעונש.

בהרצאתנו נבקש להפריך פרשנות זו. בחינת מערך המבנים הלשוניים המשמשים את הטקסט מתוך ראייה סוציולוגית וחקר האופנים הארגומנטטיביים המהווים בסיס לשימושים הלשוניים מראים בבירור את ההפך. נחשוף כיצד הבחירות הסמנטיות, התחביריות והרטוריות מטות את הסיפור לטובת שכס, ומדגישות את חוסר האיזון בין המעשים.

לדוגמה:

1. שימוש בפעלים בעלי ערך רגשי חיובי לתיאורו של שכס: "ויאהב את הנער", "וידבר אל לב הנער", לעומת כינויי גנאי המיוחסים לאחים: "כִּי־נִבְלָה עֲשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל".
2. מוטיבציה והצדקה: טיעוניו של שכס נתמכים במבנים ארגומנטטיביים המייצרים יחס חיובי כלפיו: "וְאֵתְּנוּ תִּשְׁבוּ וְהָאֶרֶץ תִּהְיֶה לְפָנֶיכֶם שְׂבוּ וְסִחְרוּהָ וְהָאֶחָזוּ בָּהּ", בניגוד למעשי האחים המוצגים כאלמים ובלתי מוצדקים: "וַיֹּאמְרוּ אֵלֵיהֶם [...] לְתֵת אֶת־אֲחֵתְנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לָו עָרְלָה בְּיַחְרָפָה הוּא לָנוּ".

בהרצאתנו נתבסס על מחקר רטורי וסוציולינגוויסטי של הטקסט, וכן על תאוריות בפרשנות של הנרטיב המקראי.

מסקנות: קיים חוסר איזון בין מעשה האונס לבין מעשי התגמול, והשילוב בין ניתוח סוציולינגוויסטי לפרשנות מקראית מציע פרספקטיבה חדשה על מגמת הסיפור המקראי ועל המסרים הערכיים שהוא משקף.

ביבליוגרפיה

אזר, מ' (1999). מבנים ארגומנטטיביים. בתוך: ר' בן שחר וג' טורי (עורכים). **העברית שפה חיה**, כרך ב (עמ' 9–23). תל-אביב: המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה באוניברסיטת תל-אביב והוצאת הקיבוץ המאוחד.

פולק, פ' (תשנ"ט). **הסיפור במקרא**. ירושלים: מוסד ביאליק.

שמש, י' (תשס"ג). סיפורי אונס במקרא – המאחד והמייחד. עיוני מקרא ופרשנות, ו, 315–344.

Chetrit, J. (1996). Tradition du Discours et Discours de la Tradition dans les Communautés Juives du Maroc: Etude Socio-Pragmatique. In: S. Menache (ed.) *Communication in the Jewish Diaspora* (pp. 339–407). Leiden-N.Y-Koln: E.J. Brill.

לילך תורג'מן

tlilac@gmail.com

בין שפת האם לשפת המדינה – הוראת עברית בעיתון 'הד המערב'

בעשור השני לקום מדינת ישראל פעל עיתון בשם "הד המערב" ("סאווט אל מוגרב") - שבועון עצמאי, פוליטי ותרבותי, שנכתב בערבית יהודית באותיות עבריות. העיתון פנה לעולים ממרוקו וצפון אפריקה, ודיבר בשפתם – הערבית היהודית בניב שהיה בשימוש רחב בקהילות כמו פאס, מכנאס וצפרו. לצד הערבית היהודית שולבו בו גם מילים וביטויים מעברית, מצרפתית ולעיתים גם מארמית או מספרדית – תמונה של שפה חיה ורב-שכבתית.

העיתון לא רק דיווח על חדשות או עסק בתרבות, אלא שימש גם אמצעי חשוב ללימוד העברית – שפה חדשה עבור רבים מהקוראים. מברכים שכתבו ברכות לרגל הוצאת העיתון לאור הדגישו את החשיבות של המעבר מהערבית היהודית לעברית, לא רק כצורך לשוני, אלא כחלק מהשתלבות בארץ.

בהרצאה אבקש להתמקד במדור מיוחד שהופיע בעיתון מדי שבוע – מדור ללימוד עברית. במדור זה נלמדו מילים חדשות, יחד עם תרגום לערבית יהודית, ולעיתים צורפו גם סיפורים קצרים או דיאלוגים שהמחישו את השימוש במילים מתוך חיי היומיום. נבחן איך ניסו ללמד עברית מתוך עיתון, איזה סוג של מילים נבחרו, באילו אמצעים חינוכיים נעשה שימוש, ואילו מסרים חינוכיים וערכיים ליוו את הלימוד – כמו ציונות, זהות יהודית, כבוד למסורת, ואזרחות במדינה החדשה.

ההרצאה תראה כיצד לימוד העברית בעיתון שיקף תהליך רחב יותר של שינוי תרבותי והשתלבות חברתית. דרך המדור הזה ניתן לראות כיצד נבנה גשר בין העולמות – בין שפת הבית לשפת המדינה, בין מסורת לבין מודרנה, ובין הזהות המקומית של העולים לזהות הישראלית החדשה.

ביבליוגרפיה

גדג', דוד (2018) יצירות ספרותיות-היסטוריות בערבית-יהודית ובעברית שנכתבו במרוקו בשלהי מלחמת העולם השנייה. **בשביל הזיכרון**, 30, עמ' 48-55.

גדג', דוד אתר עיתונות יהודית היסטורית (הספרייה הלאומית): מבוא לעיתון **כבאראת עלא כואננא בארץ ובגולה** שיצא במרוקו. (1950-1956)

גרוס, סוזי (2019) "טור עברי" בעיתונים הלועזיים בישראל. **קשר**, 53, סתיו, עמ' 116-124.

Tirosh-Becker, Ofra (2023) The corner for teaching Hebrew in a trilingual Jewish Journal from Tripoli, Libya. *Mizmor Le-David: Studies in Jewish Languages* (263-286). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.